דער יוד

(DER JUDE)

צייטשריפט

פיר אלע יודישע אינטערעסען.

ערשיינט יעדע וואָך.

פערלאג: חברה „אחיאסף".

אבאנאמענטס פרייז יאָהרליך:
אָסטרייך-אונגארן —.6 פלארין.
האלביאָהריג —.3 "
פירטעליאָהריג 1,50 "
דייטשלאנד —. 10 מארק.
ארץ ישראל —. 12 פראנק.
אנדערע לענדער —. 15 "
אמעריקא, ענגלאנד—.10 שילינג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט
10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

דער פרייז פיר רוססלאנד:
גאנץ יאָהרליך —.5 רוביל.
האלב יאָהרליך —.3 רוביל:
פיערטעל יאָהרליך 1.50 רו"כ.
מען קען אויך אויסצאהלען אין
3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען אפריל — 2 "
דען 1טען אויגוסט — 1 "

ענדערען די אדרעססע קאסט
20 קאפ.

קראקויא, ניסן תר"ס. — נומר 15-16. — Krakau, 12 April 1900.

פסח-נומער

אינהאלט:

א) פסח. — י. ל.
ב) בריעף פון מצרים. — משה ליב ליליענבלום.
ג) א שמועס. — ל. פרץ.
ד) משה פיר די יודען אין מצרים. גערדיכט. — א. רייזען.
ה) יעקב און זיינע קינדער געהען קיין מצרים. אבילד.
ו) די יודען געהען איבער דעם ירדן. אבילד.
ז) צו די בילדער.
ח) מעבדות להירות. — יוסף קלויזנער.
ט) א פסח'דיגע ערצעהלונג. — מ. ספעקטאָר.
י) בחצות און כחצות. — דר. שמריה הלוי.
יא) זמן חרותנו. סקיצע. — ל—.—ן.
יב) נייע קשיות צום אלטען סדר. — ש. ראָזענפעלד.
יג) שביעי של פסח. סקיצע. — יצחק ווייערניקאָווסקי.
יד) ארבע כסות. פעלעטאָן. — שלום עליכם.
טו) ויהי בחצי הלילה. פעלעטאָן. — א. ל. לעווינסקי.
טז) לכבוד פסח. שפריכווערטער. — מ. ספעקטאר.

דער נומער ווערט פערקויפט אויסנאהמסווייזע אויך יחידים צום פרייז פון 25 קאפ. ציוניסטישע פעראיינע בעקומען ראבאט!

צו אַבאָנירען דעם „יוד“:

אין קראקא:
Administration „DER JUDE“, Krakau, Gertrudy 19.

אין ווארשא:
Verlag „Achiasaf“, Warschau, Postkiste Nr 25,
mündlich: Twarda 6, Thür II.

אין וויען:
E. Torczyner, Wien I, Rudolfsplatz 6.

אין לאדז, ביי אונזערעם פערטרעטער:
S. Hochberg, Lodż, Cegielnianastr. 36.

דער „יוד“ איז אויך איינגעטראגען אין דער צייטונגספרייזליסטע דער ק. ק. עסטרייכישען פאָסט אונטער דער נומער:
1920a Nachtrag VII.

ה. תר״ס ← וואכען־קאלענדער (לוח) → 1900

די טעג פון חודש	וואָך	ניסן (אַפּריל) אפריל־קוויעטשען	נייער ס. אפריל	אלט. ס. אפריל
טו	זונטאג	יום ב׳ של פסח.	15	2
יז	מאנטאג	יום א׳ דחוה״מ.	16	3
יח	דינסטאג	יום ב׳ דחוה״מ.	17	4
יט	מיטוואך	יום ג׳ דחוה״מ.	18	5
כ	דאנערש.	יום ד׳ דחוה״מ.	19	6
כא	פרייטאג	שביעי של פסח.	20	7
כב	שבת	אחרון של פסח.	21	8
כג	זונטאג	אסרו חג.	22	9
כד	מאנטאג		23	10
כה	דינסטאג		24	11
כו	מיטוואך		25	12
כז	דאנערש.		26	13
כח	פרייטאג		27	14
כט	שבת	פ׳ אחרי, מברכין החדש.	28	15

אבאנעמענט אויפ׳ן „יוד“!

עס ווערט ווייטער אָנגענומען אבאנעמענט אויף דעם „יוד“ פון 1-טען יאנואר צו די פרייזען וועלכע זענען אָבען אויפגעגעבען, און

פון 1-טען אפּריל ביז ענדע יאהר,

צום פרייז פון 4 רובעל.

ווער עס אבאָנירט „דעם יוד“ פון 1-טען אפריל ביז ענדע יאָהר, קאָן אריינשיקען דאס געלד אויך אין 2 ראטען: ביים אבאנירען — 2 רוב׳, און צום 1-טען יולי — 2 רוב׳. אויף פערלאנג קאן ער שוין בעקומען „די פאלקסגעשיכטע“ פאר 1 רוב׳, ווען ער צאהלט איין די 4 רוב׳ פאר „דעם יוד“ מיט אמאל, אָדער ביים איינצאהלען פון דער 2-טער ראטע.

„Sala Paryzka“ Warszawa, Muranowska Nr. 34
egz. od 1895 r.

איך האבע די עהרע צו בענאכריכטען דאס געעהרטע פובליקום דאס איך האב יעצט אויפגעפרישט מיין „סאלאָן“, און איינגעפיהרט עלעקטרישע בעלייכטונג, נייע סערוויזען, געשיר מיט טישוועשע א. ז. וו. דער סאלאן בעשטעהט פון 10 צימערען אויסער קיכען מיט 2 חאדען. מען קאן ביי מיר בעשטעללען אלעס נעטהיגע אויף האכציטען, בעלער, קאנצערטען צו זעהר ביליגע פרייזען.

האכאכטונגספאל
דער פערוואלטער פון „סאלא פאריזקא“ ווארשא,
מוראנאווסקא Nr. 34

איך פערקויף איין רוסישעס, ווענינ געניצטעס שרייב־מאשינדעל פיר נור 7 רובעל. אדרעסע
Nathan Rosenfeld in Werbkowie pr. Hrubieschow Gub. Lublin.

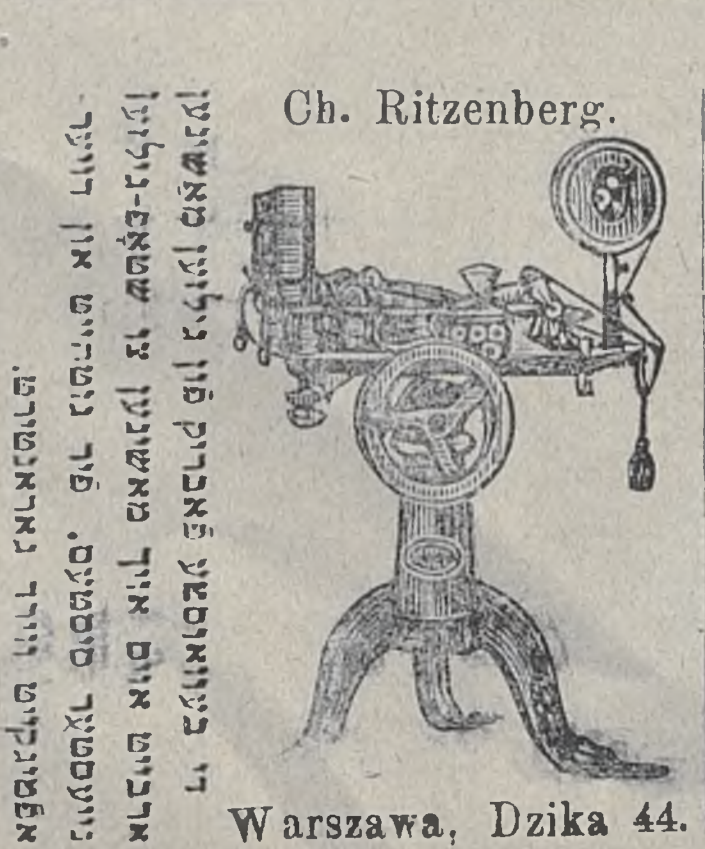
וויכטיגער האנ-
דעלס-ארטיקעל

צוקערין 300 מאל זיסער
אלס צוקער
קריסטאללאזע 440 מאל
זיסער אלס צוקער

אין אללע פערשידענען פאקונגען.

דער בעסטע אונד ביליגסטע ערזאטץ פאן צוקער. גראססע אונד ביליגסטע עקאנאמיע פיר הויז ווירטשאפט און פיר יעדע פאבריקאציאן וואו צוקער געברויכט ווירד.

הויפט פערקויף ביי:
I. B. SEGALL אין ווילנא
אונד אדעססא.

ברוכי בענדער!

האלטען איין רען שוועךסטען ברוך אונד דריקען נישט דעם קערפער. נאגראַרע פאָן דאָקטאָרסקע אויסשטעלונג.

D. MOSZKOWSKI,
Warszawa, Muranów 16.

II. Jahrgang. DER JUDE. Nr. 15-16.

דער פרייז פֿיר רוססלאנד:
גאַנץ־יאָהרליך —.5 רוביל.
האלב־יאָהרליך —.3 רוביל.
פֿירטעל־יאָהרליך 1.50 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען אפריל — 2 „
דען 1טען אויגוסט — 1 „

ענדערען די אדרעסע קאסט 20 קאפ.

צייטשריפֿט
פֿיר אַלע יודישע אינטערעסען.
ערשיינט יעדע וואָך.
פֿערלאַג: חברת „אחיאסף“.

אבאנאמענטס פרייז יאָהרליך:
אָסטרייך־אונגארן —.6 פֿלארין.
האַלביאָהריג —.3 „
פֿירטעליאָהריג 1.50 „
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פֿראנק.
אַנדערע לענדער —.15 „
אמעריקא, ענגלאנד—.10 שילינג.

פרייז פֿון מודעות (אנצייגען):
פֿיר יעדע קליינע שורה פעטיט
10 קרייצער, 25 פֿפֿעניג, 10 קאפ.

Erscheint Donnerstag.

קראָקויא, ניסן תר״ס. נומר 15-16. Krakau, 12 April, 1900.

פֶּסַח.

ווי שען עס קלינגט פֿאַר אונז דער נאָמען פֿון דעם יום טוב! וועלכע הערליכע פֿרעהליכע בילדער וועקט ער ביי אונז! דער יום טוב מיט זיינע סדרים מיט די גאַנץ פֿערשיעדענע פֿון אַ גאַנץ יאָהר מנהגים און אָרדענונגען טרייבט פֿאַנאַנדער דעם השך און קומער, מיט וועלכע עס איז אַלע מאָל פֿערוואָלקענט דער יודישער פנים, און בעציהט איהם מיט אַ גאַנץ אַנדער הויט, וועלכע גלאַנצט פֿון גליק און פֿרייד. אַלעס לעבט אַרום, אַלעס איז פֿרעהליך אקוראַט ווי אַ נייער גייסט, אַ נייע נשמה וואָלט אַריין אין דעם יודען; אומעטום איז הערליך און אַלעס אָטהעמט מיט פֿרייד און רוהע. דער יום טוב טראָגט אַריין ליכט און פֿרייד אין די פֿערוואָרפֿענסטע און פֿינסטערסטע ווינקעליך און אַלעס לעבט אויף צוזאַמען מיט די ליעבליכע שטראהלען פֿון דער פֿריהלינגס־זון. דורך דעם פֿריהלינג ווערט נאָך דער פסח שענער און ליעבליכער. אַלעמען ווערט מאוס דער לאַנגער ווינטער. עס ווערט מאוס די טויטקייט פֿון דער נאַטור, עס ווערען מאוס די נאַסקייטען מיט די בלאָטעס. אַלע וואַרטען מיט אונגעדולד אויף דעם שענעם ליעבען פֿריהלינג, ווען עס הויבט אָן צו ווערען די קלאָרע פֿרישע לופֿט, ווען דער פֿערטראַכטער פֿערהלומ׳טער הימעל קריגט אַ בעזונדער קלאָרע און צאַרטע בלויקייט, ווען די טויטע ערד בעציהט זיך מיט זיידען דינע גראָז. מען פֿיהלט דאָס די נאַטור שטעהט אויף צו אַ נייעם לעבען פֿון איהר לאַנגען טיעפֿען שלאָף, און מיט איהרע רוהיגע לעבענס־בעוועגונגען וועקט זי אַלעמען צו לוסט און צו לעבען. לעבען! לעבען! הערט זיך אין די מונטערע שטימען פֿון די פֿויגעליך; דעם דופֿק פֿון לעבען פֿיהלט מען אין יעדען גרעזעלע און אין יעדען צווייגעלע. און פסח וואָס פֿאַלט אויס אין פֿריהלינג, ווען די גאַנצע נאַטור לעבט אויף, איז יום טוב פֿון לעבען און פֿריהלינג, ניט פֿאַר די טויטע נאַטור אַליין, ער איז דער יום טוב ווען אונזער גאַנצעם פֿאָלק איז אויפֿגעשטאַנען צום לעבען, ווען אונזער פֿאָלק איז אַריבער פֿון „קנעכטשאַפֿט צו פֿרייהייט, פֿון טרויער צו פֿרייד און פֿון פֿינסטערניש צו גרויסע ליכטיגקייט“. קנעכט זענען מיר געווען אין מצרים, אין פֿערפֿינסטערטען גשן געלעבט, מיר האָבען געבויגט אונזער רוקען, מיט בייטשען האָט מען אונז געטריבען אַליך צו אַרבייטען אָהן אויפֿהער און רוה. מיר האָבען ליים געקנעטען, ציגעל געמאַכט, שטעדט און פֿעסטונגען פֿאַר פּרעה׳ן געבויט און אין ליידען און פּיין געלעבט. די קייטען פֿון קנעכטשאַפֿט האָבען אונז געשניטען אונזער פֿלייש און דערשטיקט אין אונז יעדעס געפֿיהל פֿון פֿרייהייט און גליק. אַ אייביגע קייט פֿון צרות איז געווען אונזער לעבען, ביז ס׳איז פֿאַר אונז אויפֿגעשטאַנען דער הערליכער, גרויסער משה. זיינע ווערטער פֿון פֿרייהייט האָבען ניט גלייך אויפֿגעוועקט אין די יודען געפֿיהלען פֿון אַנ׳אַנדער לעבען און די לוסט צו אויסלייזונג. מען האָט געדאַרפֿט האָבען אַזאַ מענשען ווי משה׳ן, ער זאָל קענען אַ פֿאָלק פֿון קנעכט בעפֿרייען. די קייטען זענען צוריסען געוואָרען און פֿון די פֿעראַכטעטע און פֿערשטויסענע קנעכט איז געוואָרען אַ גרויסעס פֿרייעס פֿאָלק. די יודען זענען אַרויס פֿון מצרים, אום אַלס אַ פֿרייעס זעלבסשטענדיגעס פֿאָלק צו לעבען און אום זיך אַ אייגען לאַנד צו קריגען. משה׳ן האָט ניט געשראָקען דער ים סוף אויפֿ׳ן וועג, עס האָבען איהם ניט געשראָקען די שרעקליכע מִדְבָּרִיוֹת צווישען מצרים און ארץ־ישראל. די לוסט צו אַ נייעם־לעבען, צו פֿרייהייט האָט געשטאַרקט דעם מוטה און געטריבען פֿאָרויס. זי איז אויך געווען די קראַפֿט, דורך וועלכע די יודען זענען אַרויס פֿון מצרים און מיט וועלכער זיי האָבען געקענט אויסשטעהן אַלע שרעקען און מְנַצֵּחַ זיין אַלע זייערע פֿיינד. דער אַנדענקען פֿון יציאת מצרים איז אויף אַלע מאָל געבליבען הייליג פֿאַר אַלע יודען. דער זכר פֿון דעם איז איינגעשריבען אין מוח און אין האַרץ פֿון יעדען, מיר אַלע קוקען אויף יציאת מצרים ווי אויף דעם הערליכסטען און שענסטען פּונקט פֿון אונזער געשיכטע. מיר זענען שטאָלץ דאָס מיר האָבען זיך אַליין מיט אונזער אייגענע קראַפֿט דערוואָרבען אונזער פֿרייהייט. מיט פֿרייד דערצעהלען מיר. אונזערע קינדער פֿון דער קנעכטשאַפֿט און בעפֿרייאונג, און יעדער פֿיהלט זיך אין דער אויפֿלעבונג פֿון די אַלטע זכרונות פֿון אונזער געשיכטע פֿרישער און שטאַרקער. דער זכר פֿון יציאת מצרים איז געוואָרען צו אַ שטאַרקען באַנד וואָס פֿעראייניגט אַלע יודען. ניט אומזיסט האָט די תורה פֿיעל מאָל אָנגעזאָגט: מען זאָל געדענקען דעם טאָג פֿון יציאת מצרים און דערצעהלען דאָס די קינדער און קינדסקינדער, און מיט געפֿיהל זאָגען מיר די ווערטער פֿון דער הגדה: אַז יעדער יוד, אין יעדער צייט, דאַרף קוקען אויף זיך ווי ער וואָלט אַליין אויסגעלייזט ווערין פֿון מצרים. די ערינערונג דאַרף ווערען אַ נאַציאָנאַלעס באַנד, יעדער דאַרף אויף זיך קוקען ווי אויף אַ טהייל פֿון גרויסען נאַציאָנאַלען קערפּער, יעדער דאַרף לעבען מיט דעם פֿאָלקס פֿרייד און מיט דעם פֿאָלקסליידען, דערפֿאַר איז דער זכר פֿון יציאת מצרים אַזוי שטאַרק און לעבעדיג: ער איז געוואָרען צוזאַמענגעשמאָלצען מיט דעם לעבען פֿון יעדעם איינצעלנעם מענשען.

פסח איז אָבער ניט נור דער יום טוב פֿון הוילע זכרונות אַליין. פסח דערמאַנען מיר זיך אין אונזער אַלטע פֿרייד און גליק ניט ווי אַ געפֿאַלענער בעל־הבית, וועלכער רעדט פֿון זיין אַמאָליגער רייכקייט און גרויסקייט. ניין, פסח פֿיהלען מיר זיך ניט געפֿאַלען, פסח זענען מיר ניט מעהר קיין פֿעראַכטעטע קנעכט, וואָס דערצעהלען נור פֿון אַמאָליגער פֿרייהייט. דאָס לעבען אין דער נאַטור וואָס איז פֿריהלינגס שטאַרקער ווי אַלע מאָל, וועקט ביי אונז פסח אויך שטאַרקער ווי אַלע מאָל אונזערע האָפֿנונגען אויף אַ דריטע בעפֿרייאונג, אויף אַ נייעם זעלבסשטענדיגען לעבען אין אונזער אַלטען פֿאַטערלאַנד. מיט שטאַרקערע

געפֿיהלען ווי אַלע מאָל רעדט צו אונז דער פּסח וועגען אונזער צוקונפֿט און שטאַרקט אין אונז די האָפֿענונג. איז דען דאָס וואָס איז מעגליך געוועזען אַמאָל אויך איצט ניט מעגליך? מיר זענען איצט געבילדעטער, שטאַרקער און די ליעבע צו אונזער אַלטען לאַנד ברענט נאָך איצט אין אונז ווי אַ העלער פֿייער און גיט אונז נאָך איצט צו מוטה; די לוסט צו פֿרייהייט איז נאָך ביי אונז ניט אויסגעשטאָרבען, דער שווערע גלות דריקט אונז נאָך אַליין מיט זיין שווערער משא, עד היום בויגען מיר נאָך דעם רוקען ווי אין גלות מצרים, און מיט פֿערצווייפֿלונג שרייען מיר נאָך איצט

אָ, ביז וואַן דו גרויסער גאָט?

און אין דער פֿינסטערער צייט פֿון גלות האָט שטענדיג פֿאַר אונז געגלאַנצט די האָפֿענונג אויף אַ פֿרייעס לעבען אין דער צוקונפֿט; די האָפֿענונג האָט אונז געזאָגט, אַז ניט אַייביג איז די קנעכטשאַפֿט, ניט אייביג איז דער גלות, אַז אויך די פֿינסטערע שרעקליך לאַנגע ווינטער־נאַכט האָט אַ סוף; מיר ווייסען אַז נאָך דער נאַכט מוז קומען דער ליכטיגער פֿריהמאָרגען, אַז נאָכ׳ן ווינטער מוז קומען דער פֿריהלינג און מיר האָפֿען אַז נאָך דער קנעכטשאַפֿט מוז קומען די פֿרייהייט. די האָפֿענונג שטאַרקט אונז און לאָזט אונז ניט אין גאַנצען פֿערשמאַכט ווערען. דער זכר פֿון יציאת מצרים בעשיינט אונזער לעבען אין דער פֿערגאַנגענהייט און די האָפֿענונג אויף אַ בעפֿרייאונג פֿון איצטיגען גלות בעלייכט דעם וועג פֿון אונזער צוקונפֿטיגען לעבען און בעשיינט אונזער אַרבייט פֿאַר ציון מיט אַ קראַנץ פֿון גאָלדענע שטראַהלען; די אַלטע זכרונות שטאַרקען אין אונז דאָס נאַציאָנאַלע באַנד און די האָפֿענונג פֿעראייניגט ווידער אַלע טהיילען פֿון פֿאָלק אין דער אַרבייט פֿאַר׳ן פֿאָלקס גליק אין די שפּעטערדיגע צייטען און זי מאַכט אונז ענערגישער און שטאַרקער. פּסח פֿעראייניגט די אַלטע זכרונות פֿון אַמאָליגער גאולה מיט די האָפֿענונגען אויף אַ נייע גאולה. מיט שטאָלץ דערמאַנען מיר זיך וועגען יציאת מצרים און מיט פֿרייד קוקען מיר אין די צוקונפֿט, און מיט מעהר גלויבען און מעהר פֿייער ווי אַלע מאָל זאָגען מיר פּסח:

לשנה הבאה בירושלים!

י. ל.

בריעף פֿון מצרים.

ריין איבערגעשריבען און פֿערפֿענטליכט פֿון

משה ליב ליליענבלום

וועלכער האָט זיי געקויפֿט אין אָדעס ביי אַ מאַטראָס, וואָס איז געקומען אויף דעם דאַמפּפֿשיף גלייך פֿון אַלֶכְּסַנְדְרִיָא שֶׁל מִצְרַיִם.

ערשטער בריעף.

פֿון מיר עַמִיאֵל בֶּן־גַּמְלִי אין צֹעַן־מִצְרַיִם צו זיין קָרוֹב און גוטען פֿריינד אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִישַׁדַי אין גֹשֶׁן.

איך וועל דיר דערצעהלען זעהר אַ וויכטיג נייעס, נאָר איך בעט דיך דו זאָלסט עס האַלטען בְּסוֹדֵי־סוֹדוֹת, ווייל דערווייל טאָר קיינער דערפֿון ניט וויסען.

מיט דריי טעג פֿריהער בין איך, אויך קֹרַח בֶּן־יִצְהָר און נאָך אייניגע פֿון אונזערע פֿון דער היגער אינטעליגענץ, געוועזען געלאַדען אין דעם סאַלאָן פֿון מיין קוזינע שְׁלוֹמִית בַּת־דִבְרִי. דו ווייסט דאָך, אַז זי האָט חֲתוּנָה געהאַט מיט פּוֹטִי־פֶּתַח׳ן, דעם היגען פּאָליציימייסטער. אַזוי ווי מיר האָבען דאָרט געפֿיהרט אַ געשפּרעך איבער פֿערשידענע זאַכען, האָט אונז פּוטי־פּתח דערצעהלט, אַז די טעג זענען צו פַּרְעֹה׳ן געקומען צוויי פֿרעמדע מענשען אינ׳ם נאָמען פֿון זייער גאָט און האָבען איהם געזאָגט, אַז ער זאָל אַלע בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַרויסשיקען פֿון מצרים. עס פֿערשטעהט זיך, אַז פּרעה האָט זיך פֿון זיי אויסגעלאַכט און האָט זיי געהייסען געהן געזונטערהייט. נאָר דער מִשְׁנֶה־לַמֶּלֶךְ, זאָגט ווייטער פּוטי־פּתה, האָט מיך געבעטען, איך זאָל מאַכען וועגען זיי אַ געהיימע ערפֿאָרשונג און דערגעהן גרינדליך, ווער זיי זענען, פֿון וואַנען זיי זענען געבוירען און דערגלייכען. לויט די יְדִיעוֹת, וועלכע איך האָב דורך מיינע געהיים־אַגענטען ערהאַלטען, איז איינער פֿון זיי זעהר אַ געלערענטער מענש, ער האָט געהאַט אַ גרויס שַׁיָּכוּת מיט דער פּרינצעסין תֶּרְמוּטִים בַּת־פַּרְעֹה, די מומע פֿון אונזער איצטיגען פּרעה, און איז דערנאָך געוועזען שענע עטליכע יאָהר קעניג אין כּוּשׁ. פּוטי־פּתח מיינט, אַז די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל זענען דאָ נישט מעהר ווי אַ תֵּירוּץ, צו פֿערמאַסקירען

פֿעליעטאָן.

אַרְבַּע כּוֹסוֹת.

— ברוך הבא אַיוד, אַ גאַסט אַ גאַסט, זיצט, זעצט זיך, פֿאַר וואָס זיצט איהר ניט?

מיט אַזאַ מין ברייטען ברוך הבא באַגעגענט אונז, דאָס הייסט מיך מיט׳ן טאַטען, אַ טאָג פֿאַר ערב פּסח, רב יודעל וויינשענקער, אַ בעסראַביער געפּאַקט יודיל מיט רויטע בעקליך, מיט אַ בייכיל און מיט אַ קאַרק, וואָס נעמט זיך נישט פֿון אייגענע און נישט פֿון פֿרעמדע צרות, נאָר פּשוט פֿון אַ מאַמאָליגע מיט אַ ראָסעלפֿליישיל פֿאַרזיפּט מיט אַ גלעזיל וויין... פֿון מיין טאַטען האַלט יודעל איין עולם ומלואה נאָר פֿאַר איין זאַך — דערפֿאַר וואָס דער טאַטע איז אַ מבין אויף אַ גלעזיל וויין. נאָר, צוריקשמועסענדיג, וועלכער יוד איז ניט קיין מבין אויף אַ גלעזיל וויין? וויין — דאָס איז דאָך איינע פֿון די דריי זאַכען, וואָס מיר זענען אין דעם די גרעסטע ספּעציאַליסטען אין דער וועלט: דאָס ערשטע איז נגינה, דאָס הייסט געזאַנג, דאָס צווייטע איז אַ גלעזיל וויין און דאָס דריטע איז בריליאַנטען. אַמאָל, אַז איך הויב מיך אָן באַרכענען, פֿרעג איך זיך אַליין אַ קשיה: מילא אויף די ערשטע צוויי זאַכען, נגינה און אַ גלעזיל וויין, איז קיין חדוש ניט, ווארום וועלכער יוד האָט פֿיינט האָרכען זינגען? וועלכער יוד האָט נישט געהערט קיין רעכטע באַריהמטע חזנים, וואָס לאָזען זיך הערען איף דע־ וועלט, למשל: ירוחם, פּיצי, בעני, בצלאל, ניסי בעלזער, ברוך קאַרלינער, בלומענטהאַל, באַכמאַן, פּיני מאַנקאָווסקי וכדומה נאָך אַזעלכע וועלט־חזנים? און טאָמער האָט ער נישט געהערט, האָבען אַנדערע געהערט, וואָס מאַכט דאָס אויס? — מיר פֿאַרשטעהען נגינה מיט׳ן שכל... נו, און פֿון וויין שמועסט מען ניט; וויין טרינקט דאָך יעדער יוד, אפילו דער אָרימסטער, אַלע יאָהר, פּסח צום סדר; נישטאָ קיין וויין, טרינקט ער ראָזינקעס, טרינקט ער מעד, טרינקט ער באָרשטש, עפּיס מוז ער דאָך טרינקען צו די „ארבע כוסות", ס׳איז דאָך פּסח!... וואָס דאַרף איהר מעהר, נעמט דעם בעסטען שאַמפּאַניער וויין, אָדער גאָר „נסך", וואָס מיר טאָרען איהם נישט טרינקען און ווייסען נישט אפי׳ו וואָס פֿאַר אַ טעם ער האָט. וועלען מיר אייך אויך זאָגען אויף איהם, אזיב איהר ווילט. אונזער מבינות על פי סברא... אָדער נעמט דעם ארץ ישראל וויין און רעדט מיט אַ יודען, וועט ער זיך גאָרניט שעמען און וועט אייך זאָגען גאַנץ אָפֿענטליך: „הא, וואָס, ארץ ישראל וויין? „כרמל"? איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך אַליין האָב נאָך דעם כרמל־וויין נישט געטרונקען. ווייסט איהר פֿאַר וואָס? ווייל איך האָב מיר אַלע יאָהר אויף ארבע כסות מיין וויין, איך נעם מיר איין אַמתע׳ן בענדערער ווימאַראָזיג און מיש איהם צענויף מיט אַביסיל „מתוק", באַקומט ער טעם גן עדן, עס מעג איהם טרינקען דער מלכות... נאָר ווערדליג איך האָב געהאָרכט פֿון מבינים, וואָס האָבען יאָ פֿאַרזוכט פֿונ׳ם „כרמל", פֿערשטעה איך על פי שכל, אַז דער „כרמל" באַדאַרף זיין נישט קיין שלעכט גלעזיל וויין!"... הכלל מיר פֿאַרשטעהען זיך אויף וויין נישט ווינציגער ווי אויף נגינה... נאָר די דריטע זאַך, בריליאַנטען, — דאָס איז מיר תמיד געוועזען אַ חרוש און איך פֿאַרשטעה ניט עד היום הזה: פֿון וואַנען האָט זיך גענומען ביי אונז דאָס מבינות אויף בריליאַנטען? וואו האָבען זיך דאָס יודען אַזוי אָנגעקוקט מיט בריליאַנטען? איך וועל אייביג נישט פֿאַרגעסען די אויהרינגליך, וואָס זענען אונז געבליבען בירושה פֿון דער עלטער באַבע זאָל האָבען אַ ליכטיגען גן עדן. תחילת, אַז די באַבע עליה שלום איז געשטאָרבען, האָט מען איהרע אויהרינגליך געשאַצט ביי אונז אין מאַזעפּעווקע מי יודע וויפֿיעל; מבינים האָבען זיך זאַט נישט געקענט אָנשפּיגלען אָן זייער לויטערקייט וייער וואַסער מיט זייער שפּיעל. עס האָט זיך געפֿונען איינער אַ מבין, וואָס האָט גאָר געזאָגט, אַז עין לא ראתה, אַז נאָך אַזאַ פּאָר בריליאַנטען געפֿונען זיך ניט אין ערגיץ, סיידען אפשר ביי דער ענגלישער מלכה, דערויף האָט זיך אפילו געפֿינען נאָך איינער, וואָס האָט איהם אויסגעלאַכט, געזאָגט, אַז ביי דער ענגלישער מלכה איז פֿאַראַן, מאָלט אייך, אַביסיל גרעסערע בריליאַנטען; האָט איהם יענער אָבער צוריק זעהר גלייך געענטפֿערט: „בריליאַנטען איז נישט קיין קוילעטשען וואָס שאַצען זיך נאָך גרויס. דער גאַנצער אַנטיק פֿון אַ בריליאַנט איז דאָס וואַסער, די לויטערקייט און די שפּיעל זיינע וואָס ער שפּיעלט"... העט שפּעטער אין אַ צייט אַרום, אַז מיר האָבען געטראָגען די דאָזיגע זעלטענע אויהרינגליך פֿאַר־

זייער אֱמֶת'ן צוועק, וואָס איז גאָר אַ פּאָליטישער. נאָר, זאָגט ווייטער פּוטי־פּתה, איהר פֿערשטעהט דאָך אַליין, אַז די מעלדונג, וועלכע איך מוז פֿאָרשטעלען דעם מִשְׁנֶה־לְמֶלֶךְ, דאַרף זיין געגרינדעט אויף אֱמֶת'ע און גענויע יְדִיעוֹת; בְּכֵן, בעט איך אייך, הערר קרח, אַלס עגיפּטישער פּאַטריאָט, הערר עמיאָל, אַלס פֿעטער פֿון מיין ליעבער פֿרוי, און אויך אייערע געעהרטע קאָלעגען, איהר זאָלט מיר בעהילפֿיג זיין און אויספֿאָרשען די זאַך אין גאַנצען, איהר זענט דאָך די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל (איך מיין נישט חָלִילָה אייך צו בעליידיגען דערמיט, איהר ווייסט דאָך, ווי איך ליעב מיין שלומית, האָטש זי איז אַ בַּת־יִשְׂרָאֵל), און דאָס ווייסען מיר דאָך שוין אַז פֿאַר די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל איז נישט דאָ קיין סודות, זיי זענען פֿול אומעטום און ווייסען אַלע געהיימניסען. אָגַב, האָט געענדיגט פּוטי־פּתה, זיינע ווערטער, וועט עט טאַקי זיין אַ טוֹבָה פֿאַר אייך אויך; מִמָּה־נַפְשָׁךְ, אויב דאָ ווערט אין אֱמֶת פֿערטראַכט אַ מין פּאָליטישע פֿערדרעהניש, און איהר וועט עס אַרויספֿיהרען ווי אַ בוימאייל אויפֿ'ן וואַסער, וועט איהר בעקומען גרויסע בעלאָהנונג און אָרדענס; און אויב דאָס איז עפּיס אַ מין חָלוֹם פֿון פֿאַנטאַזיען, וועלכע ווילען פֿערדרעהען אייערע נאַרישע בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל די קעפּ מיט פּוסטע זאַכען, בעפֿרייאונג פֿון דעם גָלוּת און נאָך אַזעלכע חֲלוֹמוֹת, ליעגט דאָך אויף אייך, אַלס אינטעליגענ'ן פֿון די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל (איך בעט אייך נאָך אַ מאָל איהר זאָלט מיר מוֹחֵל זיין) איהר זאָלט פֿערהיטען אייערע ברידער פֿון אַזעלכע געפֿעהרליכע חֲלוֹמוֹת, וואָס קיין גוטס וועלען זיי געוויס ניט ברענגען, און שאַדען — זעהר פֿיעל.

עס פֿערשטעהט זיך אַז מיר האָבען צוגעזאָגט פּוטי־פּתה'ן צו ערפֿילען זיין וואונש, און טאַקי אויף מאָרגען, דאָס הייסט נעכטען, האָט קרח בן־יצהר פֿעררופֿען צו זיך דָתָן וַאֲבִירָם און געבעטען זיי, איהם צו געבען אויספֿיהרליכע יְדִיעוֹת וועגען דער זאַך.

איך מוז דיר זאָגען, ווער עס זענען דתן ואבירם. זיי זענען צוויי ברידער, ביי אונז רופֿט מען זיי „די קאַמבאַליך" אָדער „פֿלאָנדערקעס", וואָרום זיי געהן קיינמאָל ניט איינער אָהן דעם אַנדערען, און זענען אֱמֶת'ע „קאָכלעפֿעל". וואו נאָר אַ קריעג, אַ געשלעג, זענען זיי אין דער מיטען, נישט חָלִילָה צו מאַכען שָׁלוֹם, נאָר צוהעלפֿען זיך קריגען און פּאַטשען; וואו ערגיץ אַ שְׂרֵפָה זענען זיי דאָ, נישט צו לעשען, נאָר צו קאָמאַנדערווען. זיי זענען תָּמִיד פֿול אין אַלע גאַסען, ווייסען וואָס ביי יעדען אין שטוב טהוט זיך, ביי וועמען מען קאָכט פֿלייש, ביי וועמען — פֿיש און ווער עס עסט נור ציבעלעס מיט קנאָביל; זיי ווייסען די ביאָגראַפֿיעס פֿון אַלע היגע איינוואָהנער, סיי בני־ישראל, סיי עגיפּטער, און שרייבען אָפֿט קליינע דאָנאָסליך. קיין גרויסען כָּבוֹד לעגט מען דאָ אויף זיי ניט, נאָר קרח בן־יצהר שטיצט זיי זעהר פֿיעל. אַזוי ווי ער פֿיהרט דאָ גרויסע געשעפֿטען, און האָט גוטע פּאָדריאַדען זענען זיי איהם זעהר ניצליך; זיי גיבען איהם איבער אַלע סודות, וועלכע ער דאַרף ווייסען, טהון אָב שפּיצליך זיינע קאָנקורענטען און געגנער און דעסגלייכען. דערצו האַפּט אָפֿט דתן עטליכע גאָלדשטיק ביי פּוטי־פּתה'ס זוהנדיל. אָט דער תַּכְשִׁיט, אַ יונגאַטש פֿון אַ יאָהר צוואַנציג, אַ לעדיגגעהער, מיט זעהר אַ הֶפְקֵר'שען מויל, וואָס זידעלט און שימפּפֿט אַלעמען אומזיסט און אומנישט, איז שטאַרק פֿערליעבט אין דתן'ס טעכטעריל, זעהר אַ שען מיידיל. אַוַדַאי ווייסען דערפֿון ניט — ניט דער טאַטע, פּוטי־פּתה, ניט די מאַמע, שלומית בת דברי, און אַז זיי זאָלען זיך דערפֿון דערוויסען, וואָלט באַלד דתן מיט זיין גאַנצען הויזגעזינד געמוזט אַנטלויפֿען פֿון צוען; נאָר דערווייל איז דאָס אויך פֿאַר דתן'ן אַ געשעפֿט. — קורץ, קרח האָט געבעטען דתן ואבירם, זיי זאָלען איהם געבען אויספֿיהרליכע, נאָר פֿאָלקאָם ריכטיגע, יְדִיעוֹת וועגען די צוויי פֿרעמדע מענשען, וועלכע זענען געווען ביי פּרעה'ן פֿון די בני־ישראל'ס וועגען.

אַוַדַאי האָט קרח געטראָפֿען וועמען איבערצוגעבען די הקירה וּדְרִישָׁה. נעכטען ביי נאַכט בין איך געווען ביי קרח'ן און די צוויי „קאַמבאַליך" זענען אויך געווען און האָבען אונז איבערגעגעבען אַלסדינג קלאָר. די צוויי פֿרעמדע מענשען הייסען משֶׁה און אַהֲרֹן, יוֹכֶבֶד דער אַקושערקעס זיהן, אָט האָסט דו זייער גאַנצען יִחוּס. דער הויפּט אונפֿיהרער איז דער יונגערער, משה, נאָר אַזוי ווי ער פֿעראיקעט זיך אין רעדען, פֿיהרט ער מיט זיך דעם עלטערען ברודער. אַליין איז ער אַ בּוֹרֵחַ, וואָרום אַ חוץ וואָס ער האָט נאָך קליינערהייט אַראָבגעוואָרפֿען די קרוין פֿון דעם פֿערשטאָרבענעם פּרעה, דעם איצטיגען פּרעה'ס זיידע, האָט ער נאָך גע'הַרְגֶ'ט אויף טויט אַ מִצְרִי דערפֿאַר, וואָס ער האָט געשלאָגען אַ בֶּן־יִשְׂרָאֵל,

---

זעצען אָדער פֿאַרקויפֿען, האָבען די בריליאַנטען מיט אַמאָל פֿאַרלאָרען אינגאַנצען זייער ווערט; וואו איז אַהינגעקומען זייער וואַסער, זייער לויטערקייט, מיט זייער שפּיעל? די אייגענע מבינים טאַקי האָבען געזאָגט: „ווייס איך וואָס, אַ פּאָר צווי'עכעס!"... נאָר אַזוי ווי מיט ארבע כוסות געהער זיך דאָס ווינציג וואָס אָן בבן קעדרען מיר זיך אום צוריק צו רב יודעל ווײנשענקער.

באַקמען פֿון איהם אַזאַ ברייטען ברוך הבא, זאָגט איהם דער טאַטע, אַז מיר האָבען זעהר קיין צייט ניט'א, עס איז ערב פּסח, און מיר בעטען איהם ער זאָל זיך מטריח זיין מיט אונז אין קעלער אַריין, אָבקלויבען וויין אויף ארבע כוסות.

— אָך, מיט'ן גרעסטען כבוד!" — מאַכט יודעל און נעמט מיט זיך אַ ליכט מיט אַ פּסח'דיג קדושגלעזיל און מיר לאָזען זיך אַראָב זאַלבאַדריט אין קעלער אַריין.

— אַ שטייגער, וואָס פֿאַר אַ מין סאָרט גלעזיל וויין וואָלט איהר אַבעלן געוועען טרינקען היינטיגען פּסח? טהוט יודעל אַ פֿרעג און קוקט אויף דער סטעלי.

— וואָס פֿאַר אַ מין סאָרט גלעזיל וויין זאָל איך וועלען? — ענטפֿערט איהם דער טאַטע צוריק איבערגעפֿרעגט. — איך וואָלט אַ בעלן געוועען, עס זאָל זיין, פֿאַרשטעהט איהר מיך, דאָס אמת'ע גלעזיל וויין, דאָס הייסט עס זאָל זיין אַ גלעזיל וויין, וועדליג מיר ביידע פֿאַרשטעהען, איהר פֿאַרשטעהט?

— איך פֿאַרשטעה, פֿאַר וואָס זאָל איך ניט פֿאַרשטעהן? איהר ווילט אַ גלעזיל וויין, וואָס זאָל זיין „קפּריסין"!

מיט די ווערטער געהט יודעל אַוועק אין אַ ווינקעלע, בייגט זיך אָן אין דער פֿינסטער און צאַפּט אָן אַ גלעזיל „קפּריסין" און טראָגט דאָס צו דעם טאַטען:

— שלעכטס זאָל איך האָבען, אויב עמיצער האָט נאָך אפילו פֿאַרזוכט ביי מיר פֿונים דאָזיגען וויין; אַנו נעמט איהם אַקאָרשט אויף די ליפּען.

דער טאַטע טהוט אַ שאָקעל דאָס גלעזיל הין און צוריק עטליכע מאָל, טראָגט דאָס צו פֿריהער צו דער ליכט, נאָכדעם צום מויל, טהוט אַ מאַך מיט דער נאָז:

— ניין, רב יודעל, האָט מיר קיין פֿאַראיבעל ניט, נישט דאָס הייסט ביי מיר „קפּריסין"!

— אַהאַ, איך ווייס שוין וואָס איהר מיינט, — מאַכט יודעל און צאַפּט אָן אַ פֿריש גלעזיל קפּריסין — נו, וואָס וועט איהר עפּיס זאָגען אויף דעם גלעזיל וויין? קוקט אייך נור צו צו דער מראה זיינע; קרישטאָל!

דער טאַטע פֿאַרזוכט אַביסיל „קרישטאָל" און זאָגט זיין מבינות:

— מהיכתיתי אוודאי איז דאָס אַ גלעזיל וויין, דער חסרון זיינער איז נור דאָס, וואָס ער איז, צווישען אונז רעדענדיג, אַביסיל דאָסיג, דאָס הייסט ער איז ביי אייך געמלאָכה'ט, מחילה אונטערגעשמדט. זייט זיך מורה...

— חס ושלום! — זאָגט יודעל און שווערט זיך ער זאָל אַזוי האָבען אַ כשר'ן פּסח, ווי דאָס איז איין אמת'ר אַ ריינער קאָוועשאַנער וויין, חלילה נישט געפֿראַוועט. טאַקי נעביך אַ כשר קינד, אָט אַזוי ווי די מאַמע האָט איהם געהאַט! ס'איז נעביך איין אמת'ר אַ ריינער „באָרדאָ".

— ע, רב יודעל! — מאַכט צו איהם דער טאַטע — דאָס טויג דאָך נישט, מיר האָבען דאָך עפּיס געשמועסט, אַז מיר באַדאַרפֿט איהר ווייזען אַ גלעזיל וויין, וואָס זאָל זיין וויין, היינט וואָס דערצעהלט איהר מיר מעשיות, באָרדאָ־שמאָרדאָ?

— איין אומגליק מיט די מבינים! — זאָגט יודעל און גיסט אויס דאָס גלעזיל „באָרדאָ" און צאַפּט איהם אָן איין אנדער גלעזיל וויין שוין פֿון צוויי פֿעסליך מיט אַמאָל און טראָגט דאָס אונטער דעם טאַטען שוין מיט איין אַנדער מינע.

— ווייסט איהר וואָס? זאָגט שוין איהר אַליין אויב איהר זענט אַ מבין און פֿאַרשטעהט אויף וויין; איך וועל שוין שווייגען; איך בין נישטאָ, איין עק!

דער טאַטע באַטראַכט פֿריהער דאָס גלעזיל אויף דער ליכט, פּאַוואָלינקע טראָגט ער דאָס צו צו די ליפּען, זופּט אָב אַביסיל, און דאָס פּנים ווערד ביי איהם איבערגעביטען, די אויגען פֿרעהליכער.

— יאָ, אָט דאָס איז וויין; דאָס קען מען אָנרופֿען מיט'ן נאָמען וויין. ווייסט איהר פֿאַר וואָס? ווייל אין איהם געפֿינט איהר אַלסדינג, וואָס אַ גלעזיל וויין באַדאַרף האָבען; אי אַ שטאַרקייט, אי אַ מתיקות, אי אַ ווייערקייט, מיט איינעם וואָרט — ס'איז וויין.

— איך זאָל אַזוי האָבען הצלחה בכל אשר אפנה — זאָגט יודעל און שפּרינגט צו צום טאַטען — אַז זינט איך בין אַ ווײנשענקער, האָב איך נאָך אַזאַ

און איז דערפאר אבגע'משפט געווארען צום טוידט. נאך דעם האט ער ערגייץ גענומען א גלח'ס א טאכטער און געווען יאהרענלאנג א פאסטוך און אט דער פיינער בריה, ענדיגען דתן ואבירם זייער נאכריכט, וויל דאס ארויספיהרען די בני־ישראל פון מצרים, ארויסנעהמען זיי פון א לאנד וואס פליסט מיט מילך און האניג און פיהרען זיי קיין בויבעריק! ניין, זאגען זיי, מיר וועלען עס ניט דערלאזען; מיר וועלען עס אנמעלדען דעם משנה־למלך, און ער וועט שוין אויף איהם מקיים־פסק זיין, און מיר וועלען בעקומען א גוט שטיקיל. מען טאר ניט שלאפען אין דער זאך, ווארום זיי קענען נאך חלילה זיך א האפ טהון קיין גשן און אנמאכען דארטען אזא גערודער און אזעלכע צרות, וואס מיר וועלען זיי ניט גיך פערגעסען.

קרח איז דערביי געווארען זעהר בלאס און ערשראקען. איך האב זיי געוואלט זאגען, אז מען דארף ניט איבערגעבען א בן־ישראל אין עגיפטישע הענד, נאר איך האב מיך בערעכענט, אז ניט דתן ואבירם'ן נעהמט מען מיט אזעלכע טענות. נאר אז קרח האט זיך אביסעל בערוהיגט האט ער זיי געזאגט מיט א שטרענגע מינע: אויב איהר ווילט אז איהר זאלט מעהר אין אייער לעבען מיך ניט אנזעהן, זאלט איהר געהן מסר'ן דעם משה'ן. איהר זאלט וויסען אז יוכבד'ס מאן איז געווען מיין פאטערס א ברודער, הייסט, אז משה איז מיינער א געשוועסטערקינד; נו, דאס ווייסט איהר דאך שוין, וויפיעל געלד און מיה איך לעג אוועק אויף דעם, איך זאל בעקומען דעם טיטעל „געהיימראטה", וויפיעל גאלד און זילבער איך האב צוליב דעם געשענקט אויף פערשידענע פיראמידען און עגיפטישע פאלקסאנשטאלטען — און אז גאר אין גיכען האף איך שוין צו בעקומען אט דעם עהרענגאמען; איצט שטעלט אייך פאר ווי גרויס וועט זיין מיין אומגליק, אז מען וועט זיך פלוצים דערוויסען, אז מיינער א געשוועסטערקינד איז א בורח, וואס איז פער'משפט געווארען צום טוידט! איך וועל דאך שוין דעם טיטעל אויף מיין לעבען ניט קענען בעקומען! איך פערוועהר אייך, זאגט ווייטער קרח, צו רעדען מיט עמיצען דערפון איין ווארט, נאר אט וואס איהר זאלט טהון: געהט צו משה'ן און זאגט איהם אין מיין נאמען, אז איך, קרח בן־יצהר, זיין געשוועסטערקינד און גוטער פריינד, בעט איהם רחמים ער זאל אוועקווארפען זיינע חלומות און טאקי באלד פערלאזען גאנץ מצרים; זאל ער געהן וואוהין ער וויל, נאר אין מצרים זאל זיין פוס ניט זיין! אויב עס פעהלט איהם מיטעל — וועל איך איהם געבען וויפיעל ער דארף, איהם און אויך זיין ברודער, זיי זענען דאך מיר נאהנטע קרובים, נאר טאקי באלד מארש פון דאנען! נאר טאמער וועט ער זיך איינ'עקשנ'ן — זאלט איהר איהם זאגען שטילערהייט, אז איהר ווייסט אלעס און קענט איהם אין איין אויגענבליק אומברענגען. דעמאלט וועט ער באלד אנטלויפען.

דערביי איז די זאך געבליבען, און מיט וואס עס וועט זיך ענדיגען — ווייס איך נאך ניט.

מיר איז אינטערעסאנט צו הערען דיין מיינונג איבער דעם אלעס און איך ווארט אויף דיין בריעף.

צווייטער בריעף.

פון מיר אהיעזר בן־עמישדי אין גשן צו זיין גוטען פריינד און קרוב עמיאל בן־גמלי אין צען־מצרים.

די סודות, וואס דו שרייבסט מיר, ווייסען דא ביי אונז אלע קליינע קינדער. נאך איידער משה בן־עמרם מיט זיין ברודער אהרן זענען געווען ביי אייך, אין צען־מצרים, זענען זיי געוועזן ביי אונז אין גשן און געמאכט א גרויסע אסיפה, אדער א קאנגרעס פון אלע זקנים, און האבען אונז געזאגט (איך בין אויך דארט געוועזן), אז דער גאט פון אונזערע עלטערען האט זיך דערמאנט אן אונז און האט בעשלאסען אונז צו בעפרייען פון דעם גלות־מצרים און פיהרען אין דעם לאנד פון אונזערע עלטערען, אין ארץ־כנען. כמעט מיר אלע האבען זיך זעהר דערפרעהט, נאר עטליכע פון די זקנים האבען זיך עפיס געקרומט, געבלאזען, נאר זיי האבען געשוויגען. אין עטליכע טעג ארום, דאכט זיך נאכדעם ווי זיי זענען שוין געוועזן ביי אייך אין צען־מצרים, זענען זיי נאך א מאל געקומען און ארויסגעגאנגען אויף דעם פלאץ וואו דאס פראסט פאלק מאכט ליים און ציגעל, און האבען געמעלדעט דעם המון, אז מיט גאטס ווילען וועט באלד זיין די גאולה. נאר די אומגליקליכע ארבייטער זענען נעביך אזוי דערשלאגען, אז די פרעהליכע בשורה איז זיי גאר אין קאפ ניט געקרא־

גלעזיל וויין נישט געהאט. און טאמער מיינט איהר איך האב איהם א סך? לאם איך אזוי האבען א פרעהליכען יום-טוב, ווי...

— ששששא, פאוואלי נור, — שלאגט איהם דער טאטע איבער אין מיטען — די מעשה דערפון איז אזוי; וויין איז דאס טאקי, נאר נישט קיין אי-אי-אי! גאר נישט, ס'איז נישט מעהר ווי א גלעזיל וויין. איך האב אייך ר' יודעל, געוואלט בעטען אט וואס: איהר זאלט זיך מטריח זיין מיר אנצאפען א גלעזיל וויין פון יענעם... פון יענעם... איהר ווייסט שוין פון וואסערען איך מיין... פונים אמת'ן ווימאראזיג, איהר געדענקט? אי איז דאס געווען א ווימאראזיג!

יודעל טהוט זיך א פאטש מיט ביידע הענט איבער דער קאפאטע און א שמייכעלע דערביי:

— א ריינער אומגליק מיט די מבינים! געגנוג זיי פערשטעהען אויף וויין, האבען זיי נאך א זכרון אויך און געדענקען דעם טעם פון פאראיאהרען, פאר צוויי יאהרען און אפילו פון פאר דריי יאהרען!

און יודעל טהוט א שפריץ מיט'ן גלעזיל ארויף און צאפט אן גאר א פריש גלעזיל וויין שוין נישט פון צוויי נאר פון איין פעסיל, טראגט דאס צו צום טאטען שוין גאר אהן ווערטער, נאר א סמארע מיט דער נאז ווי איינער רעדט: „אנו, וואס וועט איהר עפים איצטער זאגען? דער טאטע טהוט אזופ איין מאל, נאך אמאל, און נאך אמאל, קוקט אלע מאל אויפ'ן גלעזיל פון אונטען ארויף, פארבייסט די אינטערשטע ליפ, שאקעלט מיט'ן קאפ, רעדט צו זיך אליין און צעהלט די ווערטער:

— אוי! — איז דאס! — א גלעזיל! — וויין!!! הערט איהר רב יודעל, אט דאס איז דער אמת'ער וויין, וואס מע רופט איהם וויין; אט דעם וויין אז מע טרינקט פיהלט מען אז מע טרינקט וויין, ס'איז פארשטעהט איהר מיך, אפולע מויל מיט וויין! אויף איהר, זעהט איהר, מעג מען שוין מאכען בורא-פרי-הגפן, וואהום אט דאס איז — וויין!... זאגט זשע מיר, רב יודעל סערדצע, מה יקר, וואס קאסט ער? פון וואנען שטאמט ער ומה שמו — ווי אזוי איז דער אמת'ער נאמען זיינער?

— ע! מאכט יודעל מיט א געלעכטעריל — איהר ווילט טאקי וויסען אלסדינג? מע מוז, מע מוז אייך זאגען דעם אמת, ס'איז עפים אתירוץ? די מעשה דערפון איז אזוי: דער וויין אליין איז מיינער איין אייגענער ווימאראזיג א נומער דרייצעהן, הייסען הייסט ער שאטאלאפיט און קאסטען קאסט ער אזוי גרויס ווי זעכס קארבען איין עמער, האט איהר א קימי-לן פון פיער גילדען איין אקע, איך זאל אזוי האבען הצלחה בכל אשר אפנה, אז איך דערלייג צו איהם אויב איך לייז איהם אפילו פינף גילדען די אקע, פארגעסט נישט וויפיעל דא איז פאראן פחת! א קלייניגקייט ווימאראזיג! פאלגט מיך און מאכט נישט קיין שיהות, הייסט אייך אנצאפען א צוויי פלאש פונ'ם דאזיגען ווימאראזיג און צוויי פלאש פונ'ם בענדרער „מארגא" וואס איך האב אייך פריהער באוויזען און נאך איין פלאש הייסט אייך געבען פאר די ווייבער פונ'ם אמתע'ן „זמירער", וואס איהר נעמט ביי מיר אלע יאהר, וועט איהר וויסען, אז איהר האט מיט גאטס הילף וויין אויף ארבע כוסות, און דערלעבט איבער א יאהר מיט אייער ווייב און מיט אייערע קינדער, איהר זאלט זיין א גרויסער גביר און טרינקען אלע פסח נישט קיין ערגערען וויין... יענקל! הער נור, דו, וואו ביזט דו ערגיץ, אין אלדע שווארצע יאהר?

אויף דעם דאזיגען אויסרוף באווייזט זיך, איך ווייס נישט פון וואנען, עפים א מאדנער נפש, א געזונדער א שווארצער בחור אין א וואטאווע שטארק פארסמאלציוועטע קאפאטע אונטערגעבונדען מיט א שטריקיל, מיט אפאר גרויסע מורא'דיג — גרויסע שטיוועל. דאס פנים איז ביי איהם ווי פאראימערט, פארשלאפען, קוקט נישט אין די אויגען, רעדט הייזעריג, ווי פונים שלאף:

— הא? וואס? מיך רופט איהר?

— וואו ביזט דו געוועזן און וואס האסט דו געטהון?

— ווער? איך? גאר ניט. בין געוועזן ביי די ראזינקעס, געמאכט „מאלאגא".

— הער נור די יענקויץ, וואס איך זאג דיר; נעם שווינק דורך עטליכע פלעשער און צאפ זיי אן צוויי ווימאראזיג שאטאלאפיט פונ'ם פעסיל נומער 13 און צוויי מארגא פונים זיסליכען נומער 8 און 1 פלאש וויין וועסט דו זיי אנצאפען פונ'ם זמירער נומער איינס, שטעה, האב צייט! וואס חאפט דיך אוועק דער רוח?... געדענק זשע יענקויץ, ווימאראזיג שאטאלאפיט נומער 8 מארגא נומער 13, מיין איך מארגא נומער 13, טפו, שאטאלאפיט נומער 13 מארגא נומער 8 און זמירער נומער איינס פונם בעסערען, גיך, ריהר זיך ווי א בלייען פייגעלע!

כען. משה און אהרן זענען ווידער אוועקגעפאָהרען, מִן־הַסְתָם ווייטער אין צען־מצרים, און ביי אונז איז איצט אַ גערודער, אַ געפילדער, וואו מען קומט רעדט מען נור פון זיי און פון דער גְאוּלָה. אויף יעדער גאַס איז ערגיין אין אַ הויז אַ אֲסֵפָה, מען זאָגט דְרָשׁוֹת, מען שיקט פּאַנאַנדער בריעף אין גאַנץ לאַנד גשן; די זענען העכסט צופרידען, פרעהען זיך און פאַרבערייטען דאָס פאָלק צו דער היילִיגער אַרבייט; אַנדערע קריצען מיט די צעהן, קאָכען ווי אין אַ קעסיל, שימפּען, זידלען משה'ן און די אַלע, וואָס האַלטען מיט איהם.

די געגנער זענען צוטהיילט אויף זעהר פיעל פּאַרטייען. די ציוויליזירטע אויפ'ן עגיפּטישען שטייגער זאָגען, אַז דאָס איז ניט נור חֲלוֹמוֹת, נאָר אויך אַ פערברעך. חֲלוֹמוֹת — ווייל ניט פרעה וועט די בני־ישראל ארויסלאָזען, ניט די כְּנַעֲנִים וועלען זיי ניט אַריינלאָזען, און בִּכְלַל טויג נאָר דאָס גאַנצע לאַנד כנען ניט; ניט די גאַנצע ערד איז אַזוי גוט ווי די עגיפּטישע, ניט דער קלימאַט איז אַ געזונטער. אַ פערברעך איז דאָס נעגען אונזער געבורטסלאַנד, נעגען פרעה'ן, געגען גאַנ'ץ מצרים און געגען דער ציוויליזאַציאָן. אין מצרים שטעהט די קונסט און די חָכְמוֹת זעהר הויך, און ווי אַזוי טאָר מען דאָס פעבייטען אַ ציוויליזירטעס לאַנד אויף אַ ווילדס?! ניין, אַלע טייכען פאַלען אַריין אין יַם... מיר מוזען זיך פעראייניגען מיט די מִצְרִיִים, ווערען מיט זיי איין פאָלק וועט אונז גוט זיין.

אַנדערע, פּראָסטע בַּעֲלֵי־בַתִּים, וואָס ווייסען ניט קיין חָכְמוֹת, טַעֲנָה'ן — סטייטש, דאָ זיצען מיר איבער טעפּ פליישׁ, וואָס טויגען אונז נייע מְדִינוֹת? אֱמֶת, דאָס פראָסטע פאָלק עסט ניט קיין פליישׁ, אַרבייטעט זעהר שווער, איז זעהר אָרים און דערשלאָגען, עסט נור דינעס, ציבעלעס און קנאָביל, אַ מאָל אויך אַ שטיקיל פיש אומזיסט אָהן געלד, בְּשַׁעַת מען וואַרפט עס אַרויס פערפוילט, און האַפּט גאַנ'ץ אָפּט קלעפּ פון די נוֹגְשִׂים. נאָר אין כנען וועלען זיי אייך קיין געבראָטענע טויבען אין מויל ניט פליהען; אַ מענש איז געבאָרען צו אַרבייטען מיט'ן שווייס. דאָס פראָסטע פאָלק ליידט אומעטום. וואָס אַנבעלאַנגט די קלעפּ — זענען זיי טאַקי אַליין אָפּט אין דעם שולדיג... עס קען אפשר זיין, ענדיגען זיי מיט אַ שמייכעל, אַז משה מיינט, אַז אין מצרים איז קיין קְבָרִים ניט דאָ, דערפאַר וויל ער זיי פיהרען אין אַזאַ לאַנד, וואו עס וועט זיין גענוג פלאַץ צו בעגראָבען אַלע בני־ישראל.

די מַשְׂכִּילִים זענען אויך צופרידען מיט דער אידעע, נאָר זיי געפע.'ט ניט דאָס פּראָגראַם. משה זאָגט: „גאָט האָט געהערט דעם געוואַלדגעשריי פון די בני־ישראל, ווי אַזוי די מצרים אַרבייטען מיט זיי, דערפאַר וועט ער זיי אַרויספיהרען פון דעם עגיפּטישען יאָך און וועט זיי מַצִיל זיין פון זייער דיענסט, אַריינפיהרען אין אַ גוטעס און ברייטעס לאַנד, וואָס פליסט מיט מילך און האָניג, ער וועט זיי נעהמען זיך פאַר אַ פאָלק און ער וועט זיין זייער גאָט". ערשטענס, זאָגען זיי, קעהר זיך גאָר דער יאָך מיט די צָרוֹת נישט אָן מיט דער נאַציאָנאַלאידעע, און ניט פון ד ע ר זייט האָט מען גענדאַרפט אָנהויבען די פּראָפּאַגאַנדע; מען האָט גענדאַרפט אָנהויבען פון דער אידעאַלישער זייט, זאָגען פְּשׁוּט: די בני־ישראל זענען אַ נאַציאָן, זיי דאַרפען דעריבער זייער נאַציאָנאַל־האַראַקטער ריכטיג ענטוויקלען און מוזען אַ צענטר האָבען, ווען אפילו זיי זאָלען אין מצרים לעבען העכסט גליקליך. צווייטענס — האָט מען די פראַגע אין גאַנצען געשטעלט אויף דער מאַטעריעלער זייט, אויף איין אייגען יְרוּשָׁה־לאַנד, אויף מילך מיט האָניג, און מען האָט פערגעסען אָן דער קולטורפראַגע. ניט מילך און האָניג איז דער עִקָר, נאָר דער גייסט, די אידעע. אַ הויץ דעם טאָר גאָר די זאַך אַזוי גיך ניט געשעהן, מען דאַרף פריהער אויסבילדען דאָס פאָלק, מאַכען עס פעהיג צו זעלבסטשטענדיגען קולטורמעסיגען לעבען. ווייטער רעכנען זיי פאַר אַ טָעוּת, אַז עס זאָל מעגליך זיין אַלע בני־ישראל אַריינפיהרען אין כנען. זיי זאָגען אַז אַ פאָלק פון צוויי מיליאָן מענשען איז אונמעגליך איבערצופיהרען אין גאַנצען, וואָרום דער גרעסטער טהייל פונ'ם פאָלק וועט אַלי'ן בלייבען אויפ'ן אָרט און זיך פערמעהרען אין דעם פריהערדיגען גשן, און סוֹף־כָּל־סוֹף וועט אין כנע וואוהנען אַ טהייל פון די בני־ישראל.

נאָך מעהר פון אַלעמען פילדערען און געוואַלדעווען עטליכע אַלטע שוֹטְרִים מיט איינִיגע צְבוּעַ'קעס. זיי זאָגען, אַז דער גאַנצער עִנְיָן איז אַפִּיקוֹרְסוּת. גאָט האָט געזאָגט יַעֲקֹב'ן: „איך געה מיט דיר קיין מצרים און איך וועל דיך אַרויספיהרען", בְּכֵן, דאַרף גאָט אַליין קומען אונז אַרויסנעהמען, און מענשען טאָרען זיך אין דעם ניט מישען. בעזאָנדערס אַרבייטען

יענקיל געהט אוועק אַ ש־עפּעריגער צאַפּען ווייַן ערגיץ ווייט, באָהרעט זיך דאָרטען אין דער פינסטער און קומט צוגעהן אין עטליכע מינוט אַרום מיט די אָנגעגאָסענע פלעשער, שלעפּט איינציגווייז פון קעשעני פּראָבקעס, קייט זיי געשמאַק מיט זיינע גרויסע געזונדע צייהן אַזוי לאַנג ביז זיי מוזען אַריין, און יודעל ווײַנשענקער האַלט דערווייל מיט'ן טאַטען אַ שמועס אַלץ וועגען וויין.

— זאָגט נור, רב יודעל סערדצע, ווי אַזוי איז ביי אייך אַרויס היינטיגס יאָהר דער ראָזינקעס וויין?

— די צמוקים? איין חריפות אין דער וועלט, — זאָגט יורעל, בעסער פונ'ם בעסטען אונגערשען וויין! אַ כפרה טאָקיי, אַ כפרה שאַמפּאַניער, אַ כפרה זייער פאָרט־וויין, זייער פראַנצוויין מיט אַלע זייערע וויינען!

פאַר איאָהרען — זאָגט דער טאַטע — איז איער ראָזינקעס וויין געוועז, איהר זאָלט מיר מוחל זיין, נישט אין בעסטען.

— דהיינו מיט וואָס? — מאַכט יורעל ווי דערשראָקען.

— רהיינו — זאָגט דער טאַטע געלאַסען — מע האָט איהם נישט געקענט נעמען אין מויל אַריין, ס'איז געוועזן מחילה באָרשט ניט קיין וויין.

— וואָס רעדט איהר? איך זאָל אַזוי האָבען אַלדעס גוטס, ווי דער עולם האָט געלעקט פון איהם די פינגער, מע האָט זיך גאָר גיט געקענט אָבלויבען פון איהם, סע איז ניט געבליבען פון איהם אויף די אַנדערע טעג פסח איהר זאָלט זאָגען אַ לעק.

— און איך זאָג אייך — מאַכט דער טאַטע גאַנץ געלאַסען — אַז ער איז געוועזן, איהר זאָלט מיר מוחל זיין אַ בייזער חלשות; פון אויבען האָט ער געחאַפּט אַ שעמעל, אַ טעם האָט ער געהאַט פון גענקאָכטע באָרליך און האָט זיך נאָכגעגעבען מיט עפּיס אַ מין געררויך, פון... פון... אוגערקעס.

— נישט אַנדערש — זאָגט יודעל און צענעמט די הענט — אַז איהר האָט איהם געהאַלטען ערגיץ אין דער וואַרעם, אָדער די פלעשליך זענען נישט געוועזן גוט פאַרפּראָבקעוועט.

— ניין! איהר האָט אַ טעות, רב יודעל; די פלעשליך זענען דווקא געוועזן פאַרפּראָבקעוועט ווי אַלע מאָל, און געהאַלטען האָב איך איהם דווקא אין אַ קיהל אָרט ווי אַלע מאָל, נאָר מיט איהם האָט זיך אַ פנים איין אַנדער מעשה געטראָפען: די ראָזינקעס האָבען ביי אייך אין קעלער אפנים נישט רעכט אויסגעשפּיעלט, האָבען זיי זיך צעשפּיעלט ביי מיר אין די פלעשליך, האָט דער וויין געחאַפּט אַ פּאַסקודנע זויערקייט און איז געוואָרען הויזעגדיג. דאָס קינד נעביך (דער טאַטע באַווייזט אויף מיר) האָט געהאַט צוטהון מיט'ן מאָגען, ניט היינט געדאַכט, פ'ן נאָכ'ן ערשטען סדר כמעט ביז שבועות. דערפאַר האָב איך מורא היינטיגס יאָהר זיך צוריהרען צו אייערע „צמוקים".

מערקווירדיג! איך אַליין האָב גאָר פאַרגעסען די גאַנצע מעשה; נאָר אַז דער טאַטע האָט זי פלוצים אויפגעמישט, האָב איך מיך דערמאַנט, ווי אַזוי איך האָב מיך פאַר אַ יאָהרען צוגעחאַפּט צו די ארבע כוסות, אויסגעזויגען זיי ביזן דנא, און אַז איך בין אויפגעשטאַנען פונ'ם סדר, האָט זיך מיר געדרעהט די סטעלי, און דער טיש מיט די כוסות מיט אַלע מיט איינאַנדער האָבען געהאַפּט אַ טענציל, קוים וואס איך האָב מיך געהאַלטען אויף די פיס, און נאָכדעם, נאָכדעם געדענק איך ווי דורכ'ן שלאָף: אַ בעטיל... איך ליג... די מאַמע האַלט מיך ביים שטערן; און שעלט עמיצען, איך ווייס ניט וועמען: „ניט געדאַכט זאָל ער ווערען מיט זיינע ראָזינקעס און מיט זיין וויין! סם המות! אוועקגעסמ'ט דאָס קינד!"...

— האָט אַ גוטען יום־טוב! געזעגנען מיר זיך אָב מיט יודעל וויינשענקער, ווינשעווען זיך איינס דאָס אַנדערע עטליכע מאָל „אַ כשר'ן פסח", און מיר געהן אַ היים מיט'ן וויין אויף ארבע כוסות לעבעדיג פרעהליך; דער טאַטע איז פרעהליך וואָס ער האָט בעצייטענס איינגעהאַנדעלט וויין אויף ארבע כוסות, פאַרשפּאָרען מאָרגען שטופּען זיך צווישען גאַנצען עולם אין דער הושטשע, און איך בין גלאַט פרעהליך, וואָרום ווער איז צו מיר גלייך? אָט אָט נאָך איין טאָג קומט דער „ליבער פּעטער פסח", אין חדר דאַרף מען שוין ניט געהן, אין דער היים וואַרטען שוין אויף מיר די נייע מלבושים'ליך, מיט די נייע סקריפּענדיגע שטיוועליך, מיט דעם נייעם גלאַנצירינג קאַשקעטיל. געקומען אַהיים מיט די ארבע כוסות זוכט אָב דער טאַטע אַ קיהל אָרט, אַ פּסח־דיגס, אַ כשר'ס אויף אוועק צו שטעלען דעם וויין. ער פאָרעט זיך און ציטערט איבער איהם ווי עפּיס איבער אַ טהייער ציטעריג קינד; ער זאָגט אונז אָן אַלעמען מיר זאָלען

געגען דעם צוויי קליינע מענשעליך*), איינער עקביה בן־פלוא פון מגדל־קונה אין צפון פונ׳ם לאנד גשן, און דער אנדערער שלמא־הטפתי פון בוזני־סין אין דרום פון גשן. דער ע׳שטער איז א בעיאהרטער מענש, א געוועזענער שרייבעריל ביי איין אלטען בערופענעם און גוטען שוטר, און איז דערפאר בעקאנט מיט א סך שוטרים, און דער אנדערער איז וואס מען רופט ביי אונז — „א שנעק", נאר א גרויסער עזות־פנים און ניט ווייניג משוגע, און שטופט זיך אומעטום, כאטש קיינער מאכט זיך פון איהם נישט. זיי רעכנען אויס אויף משה׳ן א גאנצען צעטיל עברות. ערשטענס, זאגען זיי, וואו איז דער פאטריאט געוועזן ביז אהער? צעהנדליגער יאהר האט ער זיך אומגעדרעהט אין מדין, אין כוש, ניט געוואלט וויסען פון זיין פאלק מיט זיינע צרות, פלוצים האט ער זיך דערמאנט אז ער איז א ישראל און איז געקומען אויסלייזען אונז פון מצרים; צווייטענס, אין מדין און אין כוש זענען דאך קיין מנקרים ניט דא, האט ער דאך מן־הסתם געגעסען פלייש פון גיד־הנשה; דריטענס, האט ער חתונה געהאט מיט א גלח׳ס א טאכטער; פירטענס האט ער ניט געוואלט צו דער צייט מל זיין זיין קינד; פינפטענס, מורמעלט מען אויף איהם עפיס נאך גאר א מאוס׳ע מעשה, קורץ, מען ארבייט אויף טיש און אויף בענק, מען שיקט פאנאנדער פאסקווילען אין גאנ׳ן גשן, מע ווארפט מיט בריעף און מיט ספרים, מען שרייבט צו אלע אלטע שוטרים פון אומעטום, זיי זאלען זיך פערזאמלען און פסק׳נען, אז פערלאנגען געהן אין ארץ־כנען איידער גאט אליין בכבודו ובעצמו וועט מיט זיינע הענד, כביכול, א האפ טהון אלע בני־ישראל און אויף זיינע פינסטערע וואלקענס זיי אריבערטאסקען אהין — איז איין אמת׳ע כפירה, און מען מוז אויסווייכען די אלע רשעים, וואס האלטען פון דער אפיקורס׳שער אידעע.

דערביי האלט די זאך איצט, מיר וועלען זעהן מיט וואס עס וועט זיך אויסלאזען.

---

*) אמר הבחור הזעצער: איך האב טאקי געלייענט אין א ספר „גלגולי נשמות", אז צוויי רכילות׳ניקעס, וואס האבען בעליידיגט משה׳ן און געשטארבען אין מצרים אין די שלשת ימי אפלה, ווערען מגולגל אין יעדען דור און מאכען אן תמיד מחלוקת׳ן ביי יודען, זענען מבזה תלמידי חכמים און דעסגלייכען.

דריטער בריעף.

פון מיר חובב בן־רעואל־המדיני אין צען־מצרים צו זיין שוועסטער צפורה אין מדין.

פרעה זיך מיין שוועסטער! דו ביזט די גליקליכסטע אויף דער ערד, דו האסט א מאן, וואס זיין גלייכען איז אויף דער גאנצער וועלט ניט דא! דו האסט געמאכט א גרויסען פעהלער, וואס דו ביזט אויף איהם בייז געווארען, בעשלאסען זיך מיט איהם צו שיידען און פונ׳ם וועג קיין מצרים זיך צוריק אומגעקעהרט מיט די קינדער נאך מדין. ער איז געוועזן פאלקאם גערעכט געגען דיר; אזא הייליגער מאן ווי ער, אזא פאטריאט פון זיין פאלק, אזא טרייער זוהן פון אונזער בעריהמטען זיידען אברהם און זיינע קינדער יצחק ויעקב, האט ניט געקענט איבערטראגען, אז זיין קינד זאל ניט זיין גע׳מל׳ט. דו ביזט דערפאר בייז געווארען און אוועק צוריק קיין מדין, נאר ער איז אויף דיר ניט בייז, ער איז אזא מענש, וואס איז אויף קיינעם ניט בייז. איך פערשטעה, אז ער וואלט נאך דערמאלט דיר ארויסגעוויזען זיין גוטסקייט, נאר אזוי ווי ער איז דאמאלס געגאנגען נאך מצרים צו בעפרייען זיין פאלק איז ער נאך מיין מיינונג, גראדע צופרידען געוועזען וואס דו מיט די קינדער לאזען איהם פריי, ווארום בשעת א מענש איז איבערגעגעבען אין גאנצען צו זיין פאלק, צו ברענגען איהם איין אמת׳ע ישועה, איז איהם בעסער אז ער פיהלט זיך פריי פון אלע פאמיליען־דאגות, ער געהערט דאן ניט זיין משפחה, נאר זיין פאלק.

געהענדיג מיט מיין קאראוואן נאך מצרים האב איך איהם, דיין מאן, בעגעגענט, אלס פיהרער פון זיין פאלק, מיט צוויי וואכען צוריק, א וואך נאך דעם, ווי ער האט בעפרייט אלע בני־ישראל און איז מיט זיי מיט איין איבערנאטירליכען אופן אריבער דעם ים־סוף. ווי געטליך, וואונדערבאר און קלוג ער האט געפיהרט זיין רוהיגע מלחמה מיט פרעה מלך־מצרים, כדי צו בעפרייען זיין פאלק ישראל — בין איך גאר ניט אים שטאנד דיר איבערצוגעבען! עס קלינגט איצט דערמיט אין אלע לענדער: אין אדום, אין מואב, אין פלשת און נאך רעדט מען נור דערפון אין איין ציטערניש, און אז דו וועסט קומען צו דיין מאן וועסט דו

חס ושלום נישט צוריהרען זיך צום וויין מיט אונזערע חמצ׳דיגע הענט, מיר זאלען אפילו נאך נישט קוקען אין יענעם ווינקעל אריין! שפעטער נאכ׳ן „בודק־חמץ" זיין לייגען מיר זיך שלאפען (די לעצטע חמציגע נאכט!) און עס פלאנטעט זיך מיר א גאנצע נאכט משונה מאדנע נארישע חלומות. עס חלומט זיך מיר אז יודעל וויינשענקער טראגט אויף זיך מיינע נייע מלבושים׳ליך מיט מיין קאשקעטיל. „ס׳איז מ י י ן קאשקעטיל!" שריי איך צו איהם — „מע האט דאס מיר ערשט נעכטען געקויפט אויף פסח!.." און דער געזונדער בחור זיינער האט זיך צוגעחאפט צו אונזערע ארבע כוסות, שטעהט אויסגעבויגען צוריק מיט איין איבערגעקעהרטע פלאש וויין איבער׳ן מויל אריין; דער וויין מאכט בול־בול און ער זשליאקעט.. „פארפאלען די ארבע כוסות, חמציג געמאכט, חמצדיג!.." שריי איך און חאפ מיך אויף א פארצאפעלטער פונים שלאף און איך דאנק גאט, וואס ס׳איז ניר א חלום...

* *

*

קוים דערלעבט די מינוט די רגע — אט אט נאך צוויי שעה, — נאך דריי שעה איז שוין פסח; אומעטום איז ריין, אומעטום פסחדיג. דער אויבען איז אויסגעגליהט. דער טיש איז איבערגעדעקט. די מצות טרישטשען. עס לאזט זיך הערען א געשמאקער ריח פון געגזענשמאלץ. עס שמעקט מיט לאטקעס, מיט פסחדיגע לאטקעס. די „ארבע כוסות" שטעהען שוין אבגעדעקט פראנק און פריי, מע מעג שוין קוקען אויף זיי... דער טאטע איז נאך אביסיל פארנומען, ער מאכט חרוסת, נאר איך... איך בין שוין פארטיג! ווי איין אמת׳ער פרינץ, ווי א „בן־מלך" האב איך מיך אנגעטהון פון קאפ ביז פיס אין גאלע נייעס, גאלע טשאקענדיגס, קנאקענדיגס, סקריפענדיגס. איך ווייס נישט וואס איך זאל טהון; זיצען — איין עבירה דאס קאפאטקעלע ווערד צעקנייטשט; געהן — דער גלאנץ פון די פאדעשוועס ווערד אבגעריבען; שטעהן — וועט מען ניט הערען, ווי די שטיוועל סקריפען... איך שוועב, איך האלט מיך פון אויבען, אין דער לופטען. איין חסרון נור, וואס איבער דער בלאטע, איבער דער געוויסער מאזעפעווקער זומפיגער בלאטע, קען מען מיט די נייע שטיוועליך אין שול אריין נישט אריבערגעהן בשום אופן. מע מוז אנטהון די אלטע, די חמציגע שטיוועליך, פארשטערט!... אין שול איז ריין, אין שול איז ליכטיג, אין שול איז יום־טוב׳דיג, אין שול איז פרעהליך; אלע היינגלייכטער מיט אלע העסעס זענען אויסגעריבען גלאנצען, און די ליכט ברענען. יודען, אלע אויסגעציואגען, אנגעטהון יום טוב׳דיג, דאווענען געשמאק, און מיר, חדר יונגליך, קונדייסים, בעטראכטען איינס דאס אנדערע, וועמענס קאפאטקעלע איז לענגער און וועמעס קורצער, וועמענס קאשקעטיל איז שענער און גלאנצט מעהרער. איין חסרון נור, די נייע שטיוועליך זענען געבליבען אין דער היים — פארשטערט! און ווער איז שולדיג? די בלאטע, אונזער מאזעפעווקער בלאטע!... נאר גאר נישט; אלסדינג איז איין א י ב ע ר ג ע ק ו מ ע נ ע זאך... איבערגעקומען די בלאטע און געקומען אהיים, טהו איך אן צוריק די נייע גלאנצענדיגע סקריפענדיגע שטיוועליך, ווארום די בלאטע איז ביי אונז נור א י ן ד ר ו י ס ע ן... א י נ ו ו י י נ י ג אין דער היים, אין שטוב איז ביי אונז ריין און שען און ציכטיג, מחיה נפשות! עס שעמערירט, עס זינגט פון ריינקייט. דער וויין מיט די ארבע כוסות שטעהן שוין אויפ׳ן טיש, עס גלאנצט, עס שעמערירט, עס פונקעלט אין די אויגען; די מצות מיט דער קערה מיט׳ן גאנצען „סדר" זענען גרייט. דער טאטע דער „מלך" אין א ווייסען קיטעל אויבען אן אויף דער היסב בעט, ביי דער רעכטער האנט, די מאמע די „מלכה" אנגעטהון אין זיידענס, און איך, זייער „פרינץ", ביי דער זייט, שטעה אויף און פרעג דעם טאטען אויף אויסווייניג די „פיער קשיות" און לאז אויס גייציג, מיט׳ן קנאק און מיט א נגון פון דער גמרא: „האב איך דיך, טאטע, געפרעגט אלע פיער קשיות, היינט ענטפער מיר א תירוץ, און טאמער וועסט די מיר ניט ענטפערען קיין תירוץ, וועל איך זיך אליין ענטפערען א תירוץ: עבדים היינו לפרעה במצרים!..." הויבען מיר אן צו זינגען אויף א קול, שרייען איבער איינס דאס אנדערע און איך פארלויף אלע מאל אויף צו פריהער, ווי א לאשעקיל, צו בעווייזען דעם טאטען, אז איך האב גוט אויסגעלערענט די הגדה, ווי א וואסער: „עבדים היינו לפרעה במצרים — קנעכט זענען מיר געוועזען צו פרעהין אין מצרים, האט אונז גאט ארויסגעצויגען פון דארטען מיט גרויסע וואונדער"... און מיר דערצעהלען איינער דעם אנדערען שענע מעשיות: די מעשה פון רבי אליעזר

אַלעס וויסען, מען וועט דיר אַלעס דערצעהלען, און גאַנצע וואָכען וועלען פֿאַר דיר וועניג זיין אַלעס אויסצוהערען, און דעריבער איז אונמעגליך דאָס אַלעס אין אַ בריעף דיר עס אויסשרייבען.

די בני־ישראל זענען אַרויס בעריינכט מיט גאָלד און זילבער נאָך הונדערטער יאָהר קנעכטשאַפֿט. דיין משה, ווי ער האָט מיר געזאָגט אַז איך האָב איהם געזעהן אין אֵילִם, פֿיהרט זיי איצט צום באַרג סִינַי. דאָרט וועט ער זיי געבען אַ הייליגע, מאָראַלישע תּוֹרָה, וואָס וועט זיי שטעלען העכער פֿון אַלע פֿעלקער. דאָרט וועט ער זיי מיט דער תּוֹרָה מאַכען פֿאַר אַ גאָטס פֿאָלק, וואָס וועט פֿאָלקאָם אָנערקענען די גאָטעס איינהייט. אֱמֶת, די אידעע פֿון גאָטעס איינהייט ליגט שוין לאַנג ביי דעם פֿאָלק, זייט אונזער זיידע אברהם האָט זי אָנגעהויבען פּראָפּאַגאַנדירען. האָטש קיין אומה, אפילו מיר און די בְּנֵי־אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל זיינע אייניקליך, האָבען זי ניט געוואָלט אָננעהמען. די נאַררישע מיינונג, וועלכע עקזיסטירט איצט ביי אַלע אוּמוֹת, אַז יעדעס לאַנד האָט זיין הויפּטגאָט מיט זיינע אונטער־געטער האָט ביי די בני־ישראל ניט געפֿונען איין אָרט, ווייל זיי האָבען ביז היינט קיין לאַנד ניט. דעריבער האַלטען זיי זיך ביי אברהם׳ס איבערציינונג, אַז גאָט איז ניט אַ גאָט פֿון אַ געוויסען לאַנד, נאָר דער גאָט פֿון דער גאַנצער וועלט, און דערפֿאַר טאַקי—איינער. נאָר זיצענדיג אין גָלוּת און אין צָרוֹת איז די שענע אידעע ביי זיי פֿערדונקעלט געוואָרען מיט אַ סַך נאַרישקייטען, און אָט די נאַרישקייטען וועט איצט דיין משה אָבשאַפֿען, אויסלייטערען די אידעע און געבען די בני־ישראל — אַ שטרענגען גלויבען אין איין און איינציגען גאָט. דיין משה וויל געהן ווייטער — איינפֿליסען די בני־ישראל, אַז מענשען דאַרפֿען זיין גלייך צו גאָט; ניט אומזיסט, זאָגט ער,' האָט גאָט בעשאַפֿען דעם מענשען בִּדְמוּתוֹ וּבְצַלְמוֹ, נאָר כְּדֵי דער מענש זאָל זיין גלייך צו איהם. בְּכֵן דאַרף יעדער מענש אַלע מיה איינווענדען צו זיין אַזוי הייליג, ווי גאָט אַליין, און דאָס קען נור זיין, ווען מענשען וועלען שטענדיג נור גוטעס טהון, ליעב האָבען איינער דעם אַנדערען און אין קיינעם פֿאַל עמיצען שלעכטס טהון. אַ חוץ דעם וויל משה מאַכען די בני־ישראל פֿאַר אַ גוט אָרגאַניזירטע נאַציאָן, מיט געזונטע נאַציאָנאַלע געפֿיהלען און גוטע נאַציאָנאַלע מִדּוֹת, מיט נאַציאָנאַלע יָמִים־טוֹבִים און זִכְרוֹנוֹת, און די אַלע זאַכען דאַרפֿען זיך פֿעראייניגען און פֿערשמעלצען אין איינעם, אין אַ תּוֹרַת־חַיִּים, כְּדֵי די בני־ישראל זאָלען זיין בֶּאֱמֶת איין אויסגעוועהלט פֿאָלק, איין עַם חָכָם וְנָבוֹן, אַ ביישפּיעל פֿאַר אַלע אוּמוֹת!

און ער וועט עס אויספֿיהרען, וואָרום מיט איהם איז דער גאָט פֿון דער גאַנצער וועלט, דער אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל!

אָט דאָס איז, מיין גליקליכסטע שוועסטער, דיין מאַן משה! פֿאָהרשע אַרויס צו איהם מיט די קינדער וואָס גיכער, דו וועסט איהם טרעפֿען אין רְפִידִים, ניט ווייט פֿון דעם באַרג סיני. וואוהל איז דער פֿרוי, וועלכע האָט אַזאַ מאַן, וואוהל איז די קינדער, וואָס האָבען אַזאַ פֿאָטער, און וואוהל און גליק איז דעם פֿאָלק, וואָס האָט אַזאַ פֿיהרער!

אַ שמועס.

עס איז אַ וואַרימער, אמת־יום־טוב־דיגער טאָג און ר׳ שכנה — אַ הויכער דאַרער יוד, אַ שָׂרִיד וּפָלִיט פֿון די אַלטע קאָצקער — און ר׳ זרח אויך אַ דאַרער, נאָר אַ קליין געוואַקסענער יוד, אַ נשאָר פֿון די אַלטע בעלזער — לאָזען זיך אונטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירען. יונגערהייט זענען זיי צוויי שונאים געוועזען, צוויי שונאים אויף טויט און לעבען. ר׳ שכנה האָט געפֿיהרט די קאָצקער געגען די בעלזער און ר׳ זרח די בעלזער געגען די קאָצקער — היינט, אויף דער עלטער ווי די קאָצקער זענען געוואָרען „נישט דאָס וואָס אַ מאָל" און בעלזער האָבען אויך פֿערלאָרען דעם ברען, האָבען זיי זיך ביידע אָבגעטהיילט פֿון די חברות, זענען ביידע אַרויס פֿון די שטיבליך, וואו שוואַכערע חסידים, נאָר יונגערע און שטאַרקערע מענשען האָבען איבערגענומען די קאַ־אַנדא, און—געטראָפֿען זיך אין בית המדרש; ווינטער ביי׳ם אויבען האָבען זיי שלום געמאַכט און חול־המועד פּסח, ביים ערשטען שענעם טאָג געהען זיי ביידע שפּאַצירען.

די זון שיינט אויף אַ ווייט בלאָהעם הימעל, פֿון דער ערד רייסען זיך אַרויס די גרעזליך; מען זעהט ממש בחוש, ווי אַ מלאך שטעהט ביי יעדעם גרעזיל און שלאָגט עס: וואַקס! וואַקס! מחנות

מיט ר׳ יהושע מיט רבי אלעזר בן עזריה מיט רבי עקיבא מיט רב טרפֿון, וואָס זענען געזעסען אַ גאַנצע נאַכט און האָבען דערצעהלט פֿון יציאת מצרים... און מיר רעכענען אויס די פֿיער זיהן פֿון דער הגדה: אחד חכם — איינער אַ קלוגער, ואחד רשע — איינער אַ שלעכטער, ואחד תם — איינער אַ נאַרר, ואחד שאינו יודע לשאול, דאָס הייסט מחילה גאָר אַ בהמה, וואָרום יענע דריי פֿרעגען האָטש איטליכער איין אַנדער קשיה, און דער זיצט ווי אַ ליימענער גולם, משטיינס געזאָגט, גאָר ניט זיין עסק, וואָס מע האָט אונז אַמאָל גע־מוטשעט אין מצרים, פֿאַרביטערט אונזער לעבען, מיר האָבען געקניטען ליים, געמאַכט ציגעל, געבויעט פּתום מיט רעמסס, און פּרעה האָט אַרויסגעגעבען אויף אונז אַלע כאַ־ נייע גזירות.. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא -- ווען גאָט ברוך הוא זאָל אונז נישט געווען באַצייטענס אַרויסציהען פֿון מצרים, וואָלטען מיר פֿאַרבליבען אייביגע קנעכט, אייביגע שקלאַווען — מיר און אונזערע קינדער און אונזערע קינדס קינדער; דערפֿאַר איז אַ מצוה מע זאָל אַלע יאָהר אָברעכטען דעם סדר און דערצעהלען: אונזערע קינדער די גרויסע וואונדער פֿון יציאת מצרים.

פֿאַראַן אַ סך ביי אונז היינט אַזעלכע „שאינו יודע לשאל׳ס" צווישען אונזערע היינטיגע קינדער, וואָס זיצען ביים סדר ווי די ליימענע גולם׳ס, זעהען ווי דער טאטע „מאַכט זיך נאַריש", עסט חריין טרוקענעם מיט חרוסת, וואָס האָט נישט קיין שום טעם, און זאָגט עפּיס פֿון אַ סדור אונטער דער נאָז, שעמט זיך פֿאַר דער „באָננע"... נאָר וואָס זענען שולדיג נעביך אַזעלכע קינדער „שאינו יודע לשאול׳ס", אַז מע האָט מיט זיי פֿאָרט נישט געלערענט אין גימנאַזיע די יורישע היסטאָריע? די „באָננע" האָט זיי נישט דערצעהלט די שענע מעשה פֿון „יציאת מצרים", קיינער האָט זיי נישט אויפֿגעקלערט, וואָס בעדייטען די דאָזיגע „טרוקענע" מצות, דער דאָזיגער „ביטערער" ח ר י י ן מיט׳ן חרוסת און די אַלע איבעריגע יורישע מנהגים און פּסח׳דיגע מאכלים... די פּסח׳דיגע מאכלים? מהיכתיתי, ווער זאָגט זיך אָב פֿון קניידליך, לאַטקעס, טייגאַכצען און פֿאַלירטשיקעס? אַ פּסח׳דיגער באָרשט אַ גוטער מיט מצה, אָדער מצה צוגעפֿרישט מיט אייער איז אויך ניט שלעכט. פּסח — זאָגען היינטיגע קינדער — סלאַוונגיי פּראַזדניק, באודיעם קאושאט חרעמזלאך אי פּיט סלאַדקאָיע ווינאָ"... *) נאָר קיינער פֿון זיי ווייסט ניט די טייטש פֿון די ווערטער: עבדים היינו — קנעכט זענען מיר געוועזען און קנעכט זענען מיר געבליבען... קיינער פֿון זיי ווייסט ניט דעם „טעם" פֿון די ווערטער „זמן חרותנו — די צייט פֿון אונזער באַפֿרייט ווערען!..." נאָר איך קעהר מיך אום צוריק צו דער הגדה׳ ווי אַזוי איך מיטן טאַטען דערצעהלען אַ מעשה פֿון אונזער עלטער־עלטער־זיידען ת ר ח אין פֿון אברהם אבינו אין פֿון יצחקן מיט זיינע צוויי זיהן יעקב און עשו, און פֿאַרבייגעהענדיג דערמאַנען מיר אונזער פֿעטער לבן־הארמי, וואָס איז געווען טויזענד מאָל ערגער פֿון פּרעה׳ן, וואָרום פּרעה האָט אַרויסגעגעבען אַ גזירה נור אויף די זכרים אַליין און לבן האָט געוואָלט אומברענגען דאָס יורישקייט איננאַנצען, עוקר—מן השורש זיין... און נאָכדעם קומען מיר צו דער געשיכטע, ווי אַזוי פּרעה האָט זיך מיט אונז גערעכענט, זיך געבאָדען אין בלוט פֿון יורישע קינדער... „ונצעק" — האָבען מיר געמאַכט אַ ו י צ ע ק ו׳ געשריגען צום רבוני של עולם (דאָ הויבען מיר ביידע אָן צו שרייען אויף אַ קול) ער זאָל זיך אָננעמען אונזער קריוודע, אין גאָט האָט צוגעהערט אונזער געבעט ער האָט געשיקט משה מיט אהרן׳ן צו פּרעה׳ן ער זאָל אַרויסלאָזען די יודען פֿון מצרים, האָט דאָך מסתמא פּ־עה ניט געוואָלט הערען, האָט איהם גאָט געשטראָפֿט מיט צעהן מכות: „דם... צפרדע"... ביי יעדער מכה שטעלען מיר זיך אָב און גיסען אָב צו ביסליך וויין פֿון אונזערע כוסות; נאָכדעם גיסען מיר אָן צוריק די כוסות פֿול און זאָגען ווייטער; מיר ציהען אונטער אַ רעכענונג אינאיינעם מיט רב יוסי הגלילי פֿון די אַלע מכות וואָס פּרעה איז מיט זיי געשלאָגען געוואָרען, עס קומט אויס אַסך מעהר פֿון צעהן מכות. „אין מצרים, קומט אויס נאָך רבי עקיבא׳ס חשבון, האָט פּרעה געחאַפּט 50 מכות און אויפֿ׳ן ים 250 מכות, האָבען מיר הייסט דאָס אַ קימילן פֿון 300 מכות" — אַ מצוה אויף איהם, טראַכט איך מיר, לאָז ער וויסען אַז מיט אַ יודען טאָר מען זיך ניט אָנהויבען, וואָרום ביי יודען קען ווערען פֿון איין מכה אַסך מכות!... שפּעטער אַז מיר זאָגען אָב דעם „לפיכך" און עס קומט צו

---

*) פּסח איז אַ פֿיינער יום־טוב, מיר וועלען עסען חרעמזליך און טרונקען זיסען וויין.

פייגעליך צופליהען זיך אָבזוכען זייערע פאַריאָהריגע נעסטען — — און ר' שכנה מאַכט צו ר' זרח'ן:

— קאָצקער, פערשטעהסט, — אמת'ע קאָצקער מיין איך, פון די היינטיגע איז נישט כדאי צו רעדען — אמת'ע, אַלטע קאָצקער האַלטען גאָר נישט אַזוי שטאַרק פון דער הגדה...

— נור פון די קניידליך? שמייכעלט ר' זרח.

— אויס קניידליך! — ענטפערט ר' שכנא ערנסט, — לאַך נישט! די ווייסט דעם סוד פון לֹא תַסְגִיר עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו"?

— פאַר מיר —- זאָגט דער בעלזער מיט אַ שטאָלצער עניוות,— איז גענוג צו וויסען די כונות פון דאַווינען.

ר' שכנא מאַכט זיך נישט הערענדיג און זאָגט ווייטער:

— מילא דער פשט איז דאָך פשוט: אַז עס ענטלויפט אַ קנעכט, אַ משרת, אַ פויער, — טאָר מען איהם על פי דין תורה נישט האַפען, נישט בינדען און נישט איבערגעבען צוריק צום פריץ, צום בעל הבית; מן הסתם אַז אַ מענש ענטלויפט קען ער שוין נישט אויסהאַלטען... איז שוין סכנת נפשות! נאר'דער סוד איז אויך גאָר פשוט. דער גוף איז בִּבְחִינַת עֶבֶד, —ער איז אַ קנעכט צו דער נשמה! דער גוף איז אַ בעל תאוה, ער זעהט אַ שטיק חזיר, איין אשת איש, איין עבודה זרה, ווייפ איך וואָס — שפרינגט ער פון דער הויט אַרויס; זאָגט די נשמה: לא תעשה! מוז ער שווייגען. און פערקעהרט די נשמה וויל אַ מצוה טהון — מוז דער גוף טהון, מעג ער זיין מיעד, געהרג'עט... מוזען די הענד אַרבייטען, די פיס לויפען, דאָס מויל רעדען... פאַר וואָס? דער פריץ, די נשמה הייסט! און פון דעסט־וועגען: לא תסגיר! אין גאַנצען איבערגעבען דעם גוף צו דער נשמה טאָר מען אויך נישט. די פייערדיגע נשמה וואָלט איהם פערברענט, אַש פון איהם געמאַכט. און ווען דער רבונו של עולם זאָל וועלען נשמות אָהן גופים וואָלט ער קיין וועלט נישט בעשאַפען! און דעריבער האָט דער גוף אויך זיינע זכיות'ען... "כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא חוֹטֵא" (דער וואָס פאַסט אַסך הייסט אַ זינדיגער) — דער גוף דאַרף עסען! ווער עס וויל פאָהרען מוז שפייזען דאָס פערד! קומט ווייטער אַ יום־טוב, אַ יוֹמָא דְפַגְרָא — פרעה דיך אויך! נעהם אַ קאַפ בראָנפען, פרעה דיך אויך! די נשמה האָט הנאה און דער גוף האָט הנאה! די נשמה פון דער ברכה, דער גוף פון דעם קאַפ! פסח, זמן חרותנו — קום אַהער גוף, האַפ אַ קניידיל! — — און ווי ווערט ער דאַן גע־הויבען, נתעלה! קומט ער צו שמחת מצוה, — — אויס קניידליך, לאַך נישט!

ר' זרח איז מודה, אַז דער ענין איז טיעף און לאָזט זיך הערען, נאר ער עסט נישט קיין שְׁרוּיָה, געווייקטעס!

— האָסטו הנאה פון מצות...

— ווער האָט מצות צו זאַט? שמייכעלט ר' זרח, און נלאַט — וואו נעמט מען צייהן צו די מצות?

— ווי אַזוי דען ביסט דו מקיים "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" בנוגע צום גוף.

—· איך ווייס? אויב ראָזינקעס ווייִן שמעקט איהם — מילא! איך אַליין האָב ווילד הנאה פון דער הגדה. איך זיין און זאָג, און צעהל די מכות, און צעהל, און טאָפּעל זיי, און מאַך נאָך אַמאָל אַ כפל... מגושָם (גראָב)!

— מגושם? פאַר אַזוי פיעל צרות און עגויים קשים... פאַר אַזוי לאַנג גלות־השכינה? — איך מיין מען וואָלט גדאַרפט מאַכען א מנהג, מען זאָל זאָגען 7 מאָל די מכות, 7 מאָל שפוך המתך! דער עיקר די מכות, מחיה בין איך מיך! איך וואָלט נאָך גענואָלט עפענען די ט ה י ר ביי די מכות ... זאָלען זיי הערען! וואָס האָב איך מורא? זיי פערשטעהען דען לשון הקדש?

ר' שכנא שווייגט אַ ווייִלע, דערנאָך דערצעהלט ער כהאי לישנא:

— הערסט, ביי אונז האָט זיך געטראָפען אַזאַ מעשה! איך זאָל נישט זאָגען קיין גוזמא, אפשר אין צעהנטען הויז פון רבין ז"ל האָט געוואהנט אַ קצב, איך זאָל נישט זינדיגען מיט די רייד (ער איז שוין אויפ'ן עולם אמת) אַ מגושמ'ער קצב, אַ קצב שבקצבים! אַ קאַרק ווי אַ שטיער־"אָקס, ברעמען ווי די באַרשטען און הענד ווי די קלעצער! היינט אַ קול! אַז ער רעדט, דאַכט זיך, עס דונערט פון ווייטען, היל שיעסט! — ער איז דאַכט זיך אַ בעלזער חסיד געוועזען.

— נו, נו! פערטהיידיגט זיך ר' זרח.

„הלל", פאַרשטעלט זיך דער טאַטע פאַר אַ חזן און איך פאַר אַ זינגעריל; ער פאַרקאַטשעט זיך אויפ'ן חנו'שען שטייגער, און איך העלף איהם אונטער ווי אַ משורר'ל, און די מאַמע קוועלט פון אונז ביידען, ביז עס קומט צום „הריני מוכן ומזומן — איך בין אָנגעברייט צו מקיים זיין די מצוה פונם צ ו ו י י ט ע ן כוס פון די ארבע כוסות", צעשאָקעל איך מיך, ווי איין אַלטער, מאַך די ברכה און קעהר איבער דאָס גלעזיל מיט'ן דנאָ אַרויף און זיפ אויס ביז'ן לעצטען טראָפען. די מאַמע קוקט און מאַכט צו מיר מיט'ן פינגער, ווי איינער רעדט „געדענק, דו קונדעס, זאָלסט נישט האָבען חלילה דעם אייגענעם פסק," וואָס פאַר אַ יאָהרען"... איך הער דאָס אָבער ווי דעם פאַר אַ יאָהריגען שניי, פאַר אַ יאָהרען איז געוועזען עפּיס אַנדערש און היינט איז עפּיס אַנדערשט! — שפעטער, נאָך דער ברייטער וועטשערע, נאָכ'ן „אַפיקומן", נאָכ'ן בענטשען, צעשאָקעל איך מיך ווידער אַמאָל און זאָג: „הריני מוכן ומזומן — איך בין אָנגעברייט מקיים זיין די מצוה פונם ד ר י ט ע ן כוס פון די ארבע כוסות", און קעהר איבער דאָס גלעזיל ווידער מיט'ן דנאָ אַרויף, און איך פיהל, ווי עס דרעהט זיך מיר דאָס קעפיל; פון דעסטוועגען בין איך נאָך ביי אַלע גע־דאַנקען; איך גיס אָן דעם פ ע ה ר ט ע ן כוס פון די ארבע כוסות, איך זאָג מיט'ן טאַטען דעם „שפוך חמתך" שטעהענדיג אין חאַפ אַ קוק אויף דער טיהר, טאָמער וועל איך דערזעהען ווי עס קומט אַריין אליהו הנביא און טרינקט אָב פון „אליהו הנביא'ס כוס"... נאָכדעם זעצען מיר זיך ווידער אַנידער און מיר זאָגען די אַלע איבעריגע שטיק פון דער הגדה, אַ גאַנצען סטעפ: „הודו" און „נשמת", און „ויהי בחצי הלילה", איך העלף דעם טאַטען זינגען דעם „לך ולך, לך כי לך, לך אף לך כי לו נאה כי לו יאה" — און לאָז אויס אויף אַ קול:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם!

דאָ דערפיהל· איך, אַז אין קאָפ איז מיר עפּיס וואַרעמליך, די בעקליך פלאַמען מיר, פאַר די אויגען שטעהט מיר עפּיס ווי אַ רויך, אויפ'ן האַרצען איז מיר שטאַרק אויפגעלייגט, לוסטיג פרעהליך, עס טראָגט מיך אין דער לופ־טען: ס'איז· מיר גוט און גענוג. איך זאָל זיך ניט שעמען וואָלט איך נור געגאַנגען טאַנצען... די מאַמע קוקט אויף מיר און לאַכט, זי ווערד צעגאַנגען פאַר געלעכטער. טאָמער ווייסט איהר וואָס איז דער געלעכטער? איך פאַר־שטעה ניט, וואָס זי לאַכט... איך ווייס נישט, איך געדענק ניט בשום אופן, צי איך האָב געטרונקען דעם „כוס רביעי" — דאָס פ ע ה ר ט ע גלעזיל פון די „ארבע כוסות" צי ניין?.. איך קען מיך בשום אופן נישט דערמאַנען צי איך האָב געהאָלפען דעם טאַטען זינגען „חד גדיא", צי איך בין שוין דעמאָלט געשלאָפען מיט דעם זיסען גליקליכען קינדערשען שלאָף? איין זאַך געדענק איך נור, אַז מיר איז דעמאָלט געוועזען גוט, איך בין דעמאָלט געוועזען איינער אַ גליקליכער, און גאָט ווייסט, גאָט ווייסט, אויב אונזערע היינטיגע קינדער ק ע נ ע ן זיך גאָר פיהלען אַזוי ב א מ ת יום־טוב'דיג אום יום־טוב, פסח'דיג אום פסח. אונזערע היינטיגע קינדער האָבען נישט קיין „קאַפאָטקעליך" מיט קיין „קאַשקעטליך", זיי טראָגען שוין „מונדירליך" און האָבען שוין „קנעפליך", נאָר זיי ווייסען ניט דעם אמת'ן טעם מיט'ן אמת'ן פאַרגעניגען פון „ארבע כוסות", דערפאַר ווייסען זיי אָבער דעם אמת'ן טעם מיט'ן אמת'ן פאַרגניגען פון „פראָצענטען" אין די גימנאַזיעס. זיי ווייסען נישט די טייטש פון די ווערטער „חד גדיא"—אַ קליין ציגעלע.. דערפאַר ווייסען זיי דעם פשט פון די ווערטער: „מאַליענקיי זשידיאָנאָק", אָדער „מאַליושקיי זשידעק", דאָס הייסט אַ קליין יודילע... און נאָך און נאָך אַסך זאַכען ווייסען אונזערע היינטיגע קינדער, וואָס הלואי וואָלטען זיי דאָס בעסער נ י ש ט וויסען! נאָר מחמת ס'איז ערב פסח, וויל איך ניט אָנוואַרפען אויף אייך קיין מרה שחורה, איך וויל אייך נישט פאַר־שטעהרען דעם יום־טוב מיט זייטיגע מחשבות, מיט טרויעריגע געדאַנקען, און לאָז אויס מיין פעליעטאָן מיט די ווערטער פון דער הגדה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם!

— — — — — — — — — — — — — — — —

ערב פסח תר"ס קיעוו, שלום עליכם.

— כ׳לעבען! ענטפערט ר׳ שכנא קאלט־בלוטיג, ער פלעגט דאווענען מיט משונה־ווילדע הויות, מיט אַלערליי אייבער־קולות און אונטער־קולות. און ביי זיין „יזכרו" האָט זיך געדאַכט, אַז מען שפריצט וואַסער אויפ׳ן פייער!

— מוחֵל, מוחֵל!

— היינט זיי זיך משער, וואָס פאַר אַ מהומה עס ווערט, אַז אַזאַ בחוּר זעצט זיך צו דער הגדה... מען הערט יעדעס וואָרט ביי׳ם רבין! פריהער, מילא — דער קצב זיצט ווי אַ קצב, לאַכט מען אַרום טיש, דער רבי ז״ל קוים קוים, וואָס ער ריהרט מיט די ליפען, נאר מען זעהט דאָך בחוש, אַז ער שמייכעלט... שפעטער אָבער, אַז דער „חתן דנן" האָט אָנגעהויבען צעהלען די מכות, אַז זיי האָבען איהם אָנגעהויבען אַרויס צופליהען פון מויל ווי די קוילען, און זעצט דערביי אין טיש אַריין ווי מיט אַ האַמער, אַז מען הערט אַזש ווי די כוסות קלינגען, איז דער רבי ז״ל אַריינגעפאַלען אין אומעט, אין־עצבות..

— אין עצבות—יום טוב—פסח? וואָס רעדסטו?

— מען האָט איהם טאַקי געפרעגט!

— און וואָס האָט ער געענטפערט?

— דער רבונו של עולם אַליין, — האָט ער געזאָגט — איז ביי יציאת מצרים אַריינגעפאַלען אין עצבות! — —

— וואו האָט ער עס גענומען?

— אַ מדרש! אַז די בני ישראל זענען אַריבער איבער דעם ים און דאָס וואַסער האָט פערדעקט און פערטרונקען פרעה וכל חילו, האָבען די מלאכים אָנגעהויבען זאָגען שירה. שרפים ואופנים זענען זיך צופלויגען אין אַלע זיבען הימעל מיט אַ זמר, מיט אַ בשורה טובה! אַלע כּכבים ומזלות האָבען אָנגעהויבען זינגען און טאַנצען אין די גלגלים! קענסט דיר פאָרשטעלען, וואָס פאַר א שמחה עס איז געוועזען, די טומאה איז איינגעזונקען געוואָרען! נאר דער רבונו של עולם האָט אַלע אָבגעשטעלט, פון כסא הכבוד האָט זיך געהערט אַ קול: מַעֲשֵׂה יָדַי טוֹבְעִים בַּיָּם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה? — מיינע קינדער טרינקען זיך אין ים און איהר, פרעהט אייך און זינגט; ווארום פרעה וכל חילו, דעם כח הטומאה אַליין, האָט אויך גאָט בעשאַפען... וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, כְּתִיב! (זיינע באַרימהערציגקייט איז איבער אַלע זיינע בעשעפענישען).

ר׳ זרח שווייגט אַ ווײַלע און דערנאָך פרעגט ער:

— מילא, אויב עס איז ווייטער אַ מדרש, וואָס האָט ער אויפגעטהון!

ר׳ שכנא שטעלט זיך אויף און זאָגט ערנסט:

— ערשטענס, בעלזער נאַרר, איז קיינער נישט מחויב מְחַדֵּש צו זיין, ווייל אין מוקדם ומאוחר בתורה... דאָס אַלטע איז ניי, דאָס נייע איז אַלט.. צווייטענס, האָט ער אונז מגלה געוועזען דעם סוד, פאַר וואָס מען לייענט די הגדה, אפילו די מכות פון דער הגדה, מיט אַ טרויריגען סיני־נגון, וואָס איז דורכגעוועבט מיט עצבות און דריטענס האָט ער דערמיט פערטייטשט אַ פסוק: אַל תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גִּיל כָּעַמִּים. מגושם, גראָב פרעה, זיך נישט ווי אַ פויער.. נקמה איז נישט קיין יודישע זאַך.

ל. פרץ.

משֶׁה פִיר דִי יוּדֶען אִין מִצְרַיִם.

און דו וועסט דעם יאָך צערבּרעכען,
און בעפרייען ברידער.

(י. ל. פרץ.)

„אִיהר אַרבּייט פון פריה
אִיהר אַרבּייט בּיז שפּעט,
בּיי׳ן ציגעל און לעהם;
אִיהר גראָבּט און אִיהר קנעט
און מוטערט — פאַר פּרעה׳ן
פּאַלאַצען און שטעדט.

— — — — — — — — —

אִיךְ פִיהל אייער לאַגע,
אִיךְ פִיהל און אִיךְ ווייס,
אִיךְ זעה אויפ׳ן שטערן
דִי טראָפּען פון שווייס.

ווִי רינען, דִי טראָפּען,
אַריין אִין דעם ניל,
ער בּרויזט דאָן און קאָכט
און קען נִיט זיין שטיל...

און טיעפער, אַלץ טיעפער
אוי, זינקט אִיהר אִין זומפּף,
דאָס האַרץ אִיז פערפרוירען,
דער מֹחַ אִיז שטומפּף.

דִי אויערען פערשטאָפּט
דִי אויגען פערשמירט,
אִיהר זעהט נִיט, אִיהר הערט נִיט
ווִי ר׳וואָלט נִיט געשפּירט.

און דאָרט אִין דער ווייטענס
געפינט זיך אַ לאַנד,
ווִי זייד אִיז דער הימעל,
ווִי פּערלען דער זאַנד.

דאָרט רוישען דִי ווינדען,
ווִי זיסע מוזיק,
דאָרט זינגען דִי פייגעל
פון פרייהייט, פון גליק...
און אִיהר שטעהט געקאָוועט
אִין קייטען, אִין שטריק"...

עס שטעהען דִי אַלטע
און קנייטשען דִי שטערען
און שרייען: „וואָס וויל ער,
וואָס לאָזט ער אונז הערען?

וואָס קומט ער צו רייצען
אונז איבּיגע קנעכט?...
שוין לאַנג אַז עס דויערט,
עס בלייבּט בּיי אונז רעכט.

אומזיסט נור, אָ, וועסטו
דיין צונג דיך פערדאַרבּען,
מִיר וועלען בּיי׳ן לעהם
און בּיי׳ן ציגעל שוין שטאַרבּען"...

טיעפער ווירקט עס אויף דִי יונגע.
פרישער אִיז בּיי זיי דִי וואונדען,
און עס האָבּען זייערע הערצער
פלאַמענדיג זיך אָנגעצונדען:

און עס קלינגען יונגע שטימען
„יאָ, געקומען אִיז דִי צייט,
אונזער שווערען יאָך צערבּרעכען
מִיט דער לאַנגער קנעכטען־קייט.

אוים דער פּרעה, וואָס ער מאַטערט
אונז אָהן אָנפאַנג און אָהן סוף:
רויבּט בּיי טאָג דִי זון, דִי ליעבּע
און בּיי נאַכט דעם זיסען שלאָף.

אוים דִי שוטרים און דִי צווינגער,
וואָס זיי גיבּען נִישט קיין רוה,
מִיט קולאַקעס און מִיט בּייטשען
צו דער אַרבּייט טרייבּען צו"...

און זיי קוקען ליעבּ אויף משה׳ן
פול מִיט האָפענונג אִין בּליק,
און זיי בּרעכען און זיי רייסען
ווילד דִי קייטען און דִי שטריק.

א. רייזען.

יעקב און זיינע קינדער געהען קיין מצרים.

די יורענגעהען איבער דעם ירדן.

צו די בילדער.

אין יום־טוב פֶּסַח דערמאַנען מיר זיך אָן די צָרוֹת וואָס מיר האָבען איבערגעליטען אין מִצְרַיִם, ווייל מיר זענען דאָרט קנעכט געווען און ווי משֶׁה האָט אונז פֿון דאָרט בעפֿרייט און אַרויסגעפֿיהרט.

דאָס ערשטע בילד שטעלט פֿאָר ווי גליקליך און מיט וואָס פֿאַר אַ גוטע האָפֿנונגען מיר זענען דאָס ערשטע מאָל געגאַנגען אין דעם לאַנד מִצְרַיִם, זיך בעזעצען אין גֹּשֶׁן.

פַּרְעֹה האָט דורך זיין שֵׁנִי־לַמֶּלֶךְ יוֹסֵף צוגעזאָגט יַעֲקֹב׳ן מיט זיינע קינדער גילדענע בערג, זיי זאָלען אַוועקוואַרפֿען דאָס לאַנד כְּנַעַן און קומען זיך בעזעצען אין מצרים. דאָס בעסטע פֿון לאַנד וועט מען זיי געבען. „דאָס בעסטע פֿון לאַנד מצרים איז אייערס“ — אַזאַ בעפֿעהל האָט פרעה געגעבען וועגען זיינע יודישע בירגער. יעקב האָט פֿון כנען פֿערנומען זיינע קינדער, קינדס־קינדער, די ווייבער, קנעכט און דיענסטען שאָף און רינדער און זייער גאַנ׳ץ פֿערמעגען וואָס זיי האָבען אָנגעזאַמעלט אין כנען און דורך בְּאֵר־שֶׁבַע איז מען געגאַנגען קיין מצרים, וואו פרעה האָט זיי מיט דעם גרעסטען כָּבוֹד ערוואַרטעט.

אָט די גליקליכע מינוטען אין וועג קיין גשן פֿון יעקב מיט זיינע קינדער מיט זייער גאַנ׳ץ פֿערמעגען שטעלט פֿאָר דאָס בי׳ד פֿון דעם בעריהמטען מאלער דאָרע.

די מצריים האָבען אָבער קיין וואָרט ניט געהאַלטען, שלעכט און מערדעריש זענען זיי זיך מיט די יודען בעגאַנגען, מען האָט אונז געפּייניגט, פֿאַר פראָסטע קנעכט האָט מען אונז געמאַכט און מיר האָבען דאָרט שווער און ביטער געאַרבייט, חאָטש מיר זענען אַהין געקומען פֿערמעגליכע בַּעֲלֵי־בָּתִּים מיט פֿיעל גוטס וואָס מיר האָבען אָנגעזאַמעלט אין לאַנד כנען.

די מצריים האָבען אונז פֿערביטערט דאָס לעבען ביז משה האָט אונז בעפֿרייט און אונז אַרויסגעפֿיהרט פֿון גָּלוּת־מצרים, פֿון יענער זייט ים האָבען מיר זיך שוין געפֿיהלט פֿאַר אויס קנעכט.

*

דאָס צווייטע בילד פֿון דעם זעלבען מאלער שטעלט פֿאָר ווידער גליקליכע מינוטען פֿאַר יודען, ווי יְהוֹשֻׁעַ מיט די יודען געהן איבער דעם יַרְדֵּן. דאָס לאַנד איז שוין נאָהענט, די גרעסטע שוויריגקייטען זענען שוין איבערגעקומען געוואָרען און פֿאַר אַלעמען לעבט אויף די האָפֿנונג צו ווערען אין ניכסטען בַּעֲלֵי־בָּתִּים אין דעם אייגענעם לאַנד אין אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.

גליקליכע מינוטען, גילדענע צייטען שטעלט פֿאָר דאָס בילד!

מֵעַבְדוּת לְחֵירוּת.

(לִכְבוֹד־פֶּסַח)

איינענטליך פֿערשטעה איך זעהר גוט אַלע טַעֲנוֹת, וואָס די יודישע קנעכט פֿון מִצְרַיִם האָבען געהאַט צו זייער גרויסען פֿיהרער משֶׁה רַבֵּנוּ. זיי האָבען זיך געהאַט אויף וואָס צו בעקלאָגען. מצרים איז געווען אַ גרויסע שטאַרקע מְלוּכָה, מיט אַן׳אַלטער קולטור, איינגעאָרדנעט, פעסט, מיט אַלע מַעֲלוֹת פֿון אַ רייך, געבילדעט לאַנד. איהר „קולטור“ האָט איהר אֲפִילוּ גאָר ניט געשטערט צו אונטערדריקען די שוואַכע און צו מאַכען די „פרעמדע“ פֿאַר קנעכט; איהר בילדונג איז אפילו געווען ווענ׳ג מאָראַליש. די עגיפּטישע „מַשְׂכִּילִים“ האָבען זייער „הַשְׂכָּלָה“ בענוצט אויף „הָבָה נִתְחַכְּמָה“, אויף, ווי מען זאָגט, יענעם אָבצוטהון אויף טערקיש. חָכְמָה איז אֶפְשַׁר יאָ געווען אין מצרים, אָבער גוטע מִדּוֹת אַוַדַאי נישט. דאָס האָבען אַחֵינוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל געמוזט פֿיהלען אויף זייערע אייגענע פּלייצעס. קנעטען ליים און מאַכען ציעגעל, און דערצו נאָך תָּמִיד פֿיהלען איבער זיך דעם שטעקען פֿונ׳ם עגיפּטישען „שׁוֹטֵר“ (נאַטשאַלניק), איז עפּיס ניט אַזאַ גרויסער תַּעֲנוּג. אָבער דאָס אַלעס איז גאָר ניט. דער עִיקָר איז דאָך, וואָס מצרים איז אַ געבילדעט׳ לאַנד, די מִצְרִים — אַ שטאַרק פֿאָלק, און יודען מוזען דאָך דַוְקָא נאָכטהון יענעם. אַ יודען מוז דאָך נור געפֿעלען דאָס, וואָס יענער האָט און וואָס יענער טהוט. די יודישע קנעכט האָבען, אַלזאָ, דאָך ליעב געקראָגען דעם מִצְרִי מיט זיין שטעקען, מיט זיין גאָט אַפּיס, דעם אָקס. אַ יוד האָט פֿיינד קלעפּ און קען געבען צוריק, נאָר דאָס איז אַליין גערעדט געוואָרען, אַז אַ יוד זאָל חַס וְשָׁלוֹם אָנריהרען אַ יודען, אָבער אַ מִצְרִי׳ס קלעפּ איז ער מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה און זוכט נאָך דעם מצרי צו פֿערענטפֿערן און צו בעווייזען, אַז דער יוד איז ווערט דעם שטעקען און אַז דער מצרי איז נעביך גאָר ניט שולדיג, וואָס ער שלאָגט... דער יוד האָט זיך בעפֿריינדעט ניט נור מיט דעם מצרי און זיין בילדונג, נאָר אויך — און אפשר גאָר איבערהויפּט — מיט זיין שטעקען... און ווער רעדט דער אָקס אַפּיס, דער איז איהם אַזוי טהייער געוואָרען, אַז אין דער מִדְבָּר האָט ער זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט זיך געמוזט מאַכען, אויב ניט אַן׳אָקס, איז חאָטש אַ קאַלב... דער עֵגֶל־הַזָּהָב, דאָס גאָלדענע קאַלב, איז אַ יְרוּשָׁה, וואָס די יודען האָבען עס מיטגענומען פֿון מצרים און עַד הַיּוֹם טאַנצען זיי אַרום איהם... און אַזאַ לאַנד מיט אַזאַ גאָט מיט אַזאַ בילדונג זאָל דער יוד אַוועקוואַרפֿען און געהן מיט משה׳ן אין דער מִדְבָּר! אֱמֶת, טאַקי משה וויל דאָס יודישע פֿאָלק מאַכען פֿריי פֿון דעם מצרי׳שען יאָך, פֿון עֲבוֹדַת־פֶּרֶךְ. אָבער וואָס טויג דאָס, אַז דערווייל וועט דער יוד האָבען איבער זיך אַ יודישען אויבערהאַר (נאַטשאַלניק), וואָס טויג דאָס, אַז די מִצְרִי׳שע טעפּ מיט פֿלייש, די אוגערקעס און די ציבעלעס זענען נישטאָ. ווען משה וואָלט אַרויסציעהענדיג די יודען פֿון מצרים, זיי באַלד געגעבען פֿאַרטיגע בולקעס, בעאַרבעטעטע וויינגערטנער, וואָס וואַרטען נור דער יוד זאָל קומען און די וויינטרויבען זאָלען איהם פֿאַלען גלייך אין מויל אַריין, וואָלט אֶפְשַׁר דער דור־הַמִּדְבָּר צופֿריעדען געווען, נאָר משה האָט איהם דאָס לאַנד געוויזען נור פֿון דער ווייטענס און האָט געפֿונען פֿאַר נייטהיג צו פֿיהרען די קנעכט דורך אַ ווייטע וויסטע ביז זיי וועלען פֿערגעסען זייערע קנעכטישע געוואוינהייטען און קנעכטישע אידעאַלען. אַנשטאָט בולקעס און וויינגערטנער האָט ער געפֿונען פֿאַר נייטהיג זיי גאָר צו געבען די עֲשֶׂרֶת־הַדִּבְּרוֹת און דערנאָך — עפּיס אַ מִין תּוֹרָה, וואָס האָט פֿון די קנעכט געפֿאָדערט, זיי זאָלען ווערען מאָראַלישע מענשען, און זיי זאָלען זיך פֿיהלען ווי איין איינציג פֿאָלק, וואָס איז צוזאַמענגעבונדען דורך אַ ריינעם, העכערען גלויבען און דורך גוטע, ריינערע מִדּוֹת. נו, איז עפּיס אַ חִידוּשׁ, אַז די עגיפּטישע קנעכט זענען געווען אונצופֿריעדען און האָבען זיך כְּסֵדֶר באַקלאָגט אויף משה רבינו? ס׳טייטש, זיי ווילען טעפּ פֿלייש, אוגערקעס און ציבעלעס, און ער פֿיהרט זיי גאָר אין דער מִדְבָּר כְּדֵי איבערצומאַכען זייער קנעכטישע נאַטור; זיי האָבען ליעב דאָס גאָלדענע קאַלב און ווייסען פֿון דעם סוד, אַז פֿון כָּשֵׁר׳ער אַרבייט ווערט מען ניט רייך, און ער קומט גאָר און זאָגט: דאָס טאָרסט דו ניט און דאָס זאָלסט דו ניט טהון; זיי ווילען ווערען ווי די מצרים, שטאַרק דורך פּאָליטישער קראַפֿט, און ער וויל זיי גאָר מאַכען פֿאַר אַ „מַמְלֶכֶת־כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ“, פֿאַר אַ פֿאָלק פֿון אידעאַליסטען און אַ הייליגע נאַציאָן. משה איז אפילו זעהר ווייט געווען פֿון די אויסלענדישע רַבָּנִים, וואָס זאָגען, אַז די יודען דאַרפֿען בלייבען אַ פֿאָלק, וואָס לעבט נור פֿאַר אַנדערע פֿעלקער און צווישען אַנדערע פֿעלקער; משה׳ס בעסטע הַבְטָחָה איז געווען — אַז די יודען וועלען קומען אין זייער לאַנד און וועלען ווערען אַ פּאָליטיש פֿאָלק, מיט מְלָכִים און פירסטען, פֿריי און שטאַרק אין זייער אייגענער מְדִינָה, אָבער ער האָט זיך ניט געאַיילט צו פֿיהרען די יודען קיין אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וואָס גיכער. ער האָט פֿערשטאַנען, אַז דאָס לאַנד פֿאָדערט אַ געבילדעט, מאָראַליש פֿאָלק, און אַז די קנעכט מוזען פֿערדיענען די פֿרייהייט: אויב ניט, וועלען זיי מיט זייערע אייגענע הענד צושטערען זייער לאַנד און פֿערליערען זייער פֿרייהייט. דערפֿאַר האָט ער פֿריהער פֿאַר אַלי׳ן געזעהען צו מאַכען די אויסגעלייזטע קנעכט פֿאַר אַ פֿאָלק דורך צוויי טייערע מַתָּנוֹת, וועלכע ער האָט געשענקט דעם דור־הַמִּדְבָּר: אַ גרויסע, ליכטיגע תּוֹרָה און אַ שטאַרקע, לעבעדיגע האָפֿנונג אויף אַ אייגען לאַנד.

די צוויי נייע כֹּחוֹת, וואָס דאס יודישע פֿאָלקסלעבען האָט בעקומען דורך דעם ערשטען און גרעסטען יודישען פֿיהרער, — די נאַציאָנאַלע תּוֹרָה און די נאַציאָנאַלע פֿאָלקסהאָפֿנונג — האָבען געמוזט די

קנעכט פון מצרים פריי מאכען. ווארום פריי זיין הייסט גייסטיג הויך זיין, פיהלען, אז מען איז א מענש, וואס האט עפּיס אייגענס, וואס ניט אין אלין איז ער אבהענגיג פין אנ'אנדערען. כל זמן די יודען האבען קיין תורה ניט געהאט זענען זיי געוועזן אבהענגיג פון דער עגיפּטישער קולטור; זענען זיי געוועזן גייסטיגע קנעכט. די תורה האט זיי געמאכט מאראלישער, העכער אין די אייגענע און אין פרעמדע אויגען, אלזא פרייער און שטארקער. זיי זענען געווארען פריי אין זייער הארצען, אין זייער גייסט, און דאס איז דער עיקר. אמת'ע פרייהייט איז אינעווענינגסטע פרייהייט. חנה מיט איהרע זיבען קינדער, וואס האבען זיך געלאזט הרג'נען פאר זייער אינעווענינגסטען גלויבען, זענען געוועזן שטארקער פון אנטיוכוס הרשע, וואס האט מיט זיי גאר ניט געקאנט מאכען. זייער קערפּער איז געוועזן אין קנעכטשאפט, אבער זייער גייסט איז געוועזן פריי, פריי און שטארק. דאס זעלביגע זעהען מיר אויך ביי א גאנץ פאלק. שטארק, אונגעהויער שטארק מאכען א פאלק די גרויסע אידעען, וואס זיינע גרעסטע מענשען האבען איהם געגעבען. די עשרת־הדברות האבען די נעכטיגע קנעכט געמאכט פאר א אייביג, איבערנאטירליך שטארק פאלק, וואס לעבט שוין באלד פיערטויזענד יאהר. דערפאר האט משה שוין אויפ'ן דריטען חודש, נאכדעם ווי די יודען זענען ארויס פון מצרים, זיי געגעבען די תורה אויפ'ן בארג סיני, און א לאנד האבען זיי ערשט בעקומען אין פערציג יאהר ארום. פריהער א מאראליש פאלק און דערנאך א לאנד פאר דעם פאלק.

נאר מיט דער תורה אליין וואלט דאס יודישע פאלק ניט געקאנט לעבען. א מענש איז נישט גייסט אליין, ער איז קערפּער און גייסט. א פאלק לעבט נישט נור מיט אידעען אליין; עס מוז אויך פיהרען א פאליטיש פרייעס לעבען, און דאס איז נור מעגליך אין א אייגען לאנד. יודען האבען געלעבט פערציג יאהר אין דעם מדבר־סיני און דאן אכטצעהן הונדערט יאהר אין נאך א שרעקליכערער וויסטע מיט פיעל שלאגען און עקדעשען — אין דעם פינסטערען גלות. און אין בבל האבען זיי אויך געקאנט לעבען 70 יאהר אהן א לאנד. אבער דאס איז מעגליך געוועזן נור דערפאר, ווייל זיי האבען אין אלע צייטען געהאט די האפענונג אויף א אייגענער מדינה, אהן דער האפענונג וואלטען זיי שוין לאנג געשטארבען אלס פאלק. א שטארקע האפענונג איז אויך א גרויסע קראפט, וואס דורך איהר קען א פאלק לעבען א לאנגע צייט. עס מוז אבער זיין א לעבעדיגע האפענונג, וואס מען פיהלט, אז עס איז מעגליך, זי זאל ערפילט ווערען, און מען שטרעבט צו איהר ערפילונג.

און דאס איז געוועזן די האפענונג צו משה'ס צייטען. דאס פאלק האט געזעהען א ציעל פאר זיך און האט געשטרעבט צו דעם ציעל: די יודען האבען געוואוסט, אז דער מדבר איז פאר זיי קיין ארט נישט, אז אין איהם וועלען זיי קיין מאל ניט געפינען קיין רוה. זיי האבען געפיהלט, אז דאס איז נור א דורכגאנג צו זייער לאנד. אזא געפיהל האט דעם פאלק געגעבען כח און קראפט צו גלויבען אין בעסערע צייטען און צו שטרעבען, אז די בעסערע צייטען זאלען קומען וואס פריהער. דער נייער דור, די קינדער פון די עגיפּטישע קנעכט, איז בעסער ערצויגען געווארען, האט פערשטאנען דעם ווערט פון דער תורה, האט געפיהלט, ווי גוט איז די פרייהייט און האט געוואוסט זיין גרויס נאציאנאלעס ציעל, און דורכדעם אליין איז ער בעסער און איידעלער געווארען. א מענש, וואס האט א אידעאל אין הארצען, האטש דאס אידעאל איז נאך ווייט און שווער צו דערגרייכען, איז שוין גייסטיג רייכער. ער זוכט צו פערדיענען דאס גרויסע גליק, אויף וועלכען ער האפט, ער לערנט זיך צו ברייגען קרבנות פאר דעם הויכען רעיון, וואס לעבט אין איהם, דורך די האפענונג אויף גוטס, ווערט ער פריי פון די צרות. וואס ער מוז דערווייל ליידען. דעם, וואס האפט אויף בעסערס, איז שוין דערווייל אויך בעסער. ער שטעהט העכער איבער זיין איצטיגען ליידען און איז דורך דעם אינעווענינג פריי. ביסליכווייס ווערט די אינעווענינגסטע פרייהייט א גרויסער כח אין איהם, וואס בעווייזט זיך מיט דער צייט אויך אלס אויסענווענינגע קראפט, און דענסטמאל דערגרייכט ער אויך די אויסענווענינגע פרייהייט. נאך חנה מיט איהרע זיבען קינדער קומען די חשמונאים מיט זייער טיעפען גלויבען און שטארקער האפענונג, וואס איז אין זיי געווארען אויך א גרויסע אויסענווענינגע קראפט, און ארץ־ישראל בעקומט אויך איהרע פאליטישע פרייהייט.

ווען דער דור־המדבר וואלט דאס פערשטאנען, וואלט ער זיך ניט בעקלאגט אויף משה'ן. אונזער ערשטער און גרעסטער פיהרער האט אונז פריהער געמוזט מאכען פאר א פאלק דורך די תורה און די האפענונג אויף א לאנד, און ערשט דענסמאל געבען דעם געשטארקטען פאלק א פאליטיש־פרייע מדינה.

* * *

זעהר אפט מוזען מיר, ציוניסטען, אויסהערען אזוינע מיני־טענות: "וואס האט דען אייגענטליך דער ציוניזם געגעבען אונזער פאלק? א לאנד נאך לעת־עתה ניט און ווער ווייס נאך ביז וואנען ניט. מאכען גרינגער זיין מאטעריעלע לאגע קען דער ציוניזם ניט, געלד טראגט ער דעם פאלק ניט איין און, אומגעקעהרט, ער פאדערט נאך געלד אפילו פונ'ם ארימען המון־עם. אלזא, וואס האבען די יודען פונ'ם ציוניזם?"

אויף אזוינע טענות איז דא א גוטע תשובה: דער ציוניזם גיט אונזער פאלק גייסטיגע קראפט און אהאפענונג אויף א לאנד. און דורך די צוויי מתנות טובות מאכט ער דאס פאלק בעסער און שטארקער. משה האט אונז געגעבען די תורה איידער מיר זענען געקומען קיין ארץ־ישראל; דער ציוניזם בעשעפטיגט זיך מיט קולטורעלער ארבייט איידער מיר האבען בעקומען א יודישע מדינה. די קולטורעלע ארבייט איז גרויס און פיעלזייטיג, יעדערער פערשטעהט אונטער איהר א גרעסערע צאהל פון אויפגאבען, וואס די ציוניסטען האבען צו ערפילען, נאר איין ציעל האבען אלע: צו מאכען דאס קנעכטישע פאלק פונ'ם געטטא פאר א פאלק, וואס פערדיענט זיין פרייהייט און איז ווערט צו האבען א לאנד. איינעגע פערברייטען צו דעם צוועק אייראפּעאישע, מענשליכע בילדונג צווישען דעם פאלק, ווארום א פאלק, וואס לעבט אין דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט נאך פונקט אזוי, ווי עס האט געלעבט מיט פיערהונדערט יאהר צוריק אין פוילין, קען גאר ניט ווערען פריי, קען גאר ניט פערשטעהן, וואס פרייהייט הייסט, און ברייגען פאר איהר קרבנות. אנדערע פערברייטען צו דעם זעלביגען צוועק די העברעאישע שפראך און די יודישע היסטאריע, ווארום זיי מיינען מיט רעכט, אז כדי אלע יודען זאלען זיך פיהלען פאר איין פאלק און זאלען שטרעבען קיין ציון, איז נייטהיג, אז אלע יודען זאלען פערשטעהען אונזער נאציאנאלע שפראך, וואס נור אין ציון איז זי געוועזן לעבעדיג און וואס זי און די יודישע היסטאריע פערבינדען אלע יודען און מאכען זיי צו גליעדער פון איין נאציאנאלען קערפּער. אהן מענשליכער און יודישער בילדונג וועט אונזער פאלק בלייבען האלב — טויט, ווי ביז אהער, — און דער ציוניזם איז לעבען און וויעדערבעלעבונג. אהן דעם וועט דאס פאלק בלייבען אין אינעווענינגסטער קנעכטשאפט און פינסטערניש, און דער ציוניזם איז פרייהייט און ליכט. און באמת, לאמיר זיך ניט נארען: א פאלק, וואס פאטשט זיך נאך עד־היום פאר עליות און מזרח, א פאלק, וואס אלע ביכער, א חוץ די הייליגע ספרים, הייסען נאך ביי איהם "טרף־פסול", א פאלק, וואס אזוינע הייסע יודען און גרויסע נאציאנאלע שרייבערס ווי מאפו און סמאלענסקין רעכענט ער פאר זיינע שונאים און זייערע ביכער טאר מען נאך זיין מיינונג, ניט לעזען, — קען אזא פאלק פיהלען, וואס הייסט ליכט און לעבען, וואס הייסט נאציאנאלע געפיהל, וואס הייסט אמת'ע פרייהייט? קען אזא פאלק פיהרען א אייגענע מדינה? אלע אזוינע יודען וועלען שוין האבען ארץ־ישראל, וועלען זיי עס דען ניט מחריב זיין דורך זייער מחלוקת, דורך זייער פאנאטיזם? דער גלות האט אונז גייסטיג קראנק געמאכט, און אום אונז אויסצוהיילען איז דא נור איין מיטעל: צו בילדען אונזער המון־עם און צו מאכען פון איהם מענשען און יודען צוגלייך. ווארום פאר א פאלק, וואס וויל ווערען "מיט לייטען גלייך", איז די בילדונג א גרויסער כח, וואס אהן איהם וועלען מיר קיינמאל ניט קענען שטעהן אויף אייגענע פיס. און דאס, וואס די ציוניסטען פערברייטען די העברעאישע שפראך און די יודישע היסטאריע, גיט דעם פאלק נאך א גרעסערע קראפט: עס גיט איהם גלויבען אין זיך אליין, אין זיינע גייסטיגע כחות, עס גיט איהם גרויסע, ליכטיגע, יודישע אידעאלען, עס בעלעבט דאס שענסטע און דאס בעסטע, וואס

דער גרויסער יודישער נאַציאָנאַל־גייסט האָט אויסגעאַרבעט אין פֿערציג יאָהרהונדערטען, און מאַכט אונז שטאָלץ מיט דעם וואָס מיר זענען יודען, שטאָלץ מיט אונזער תּוֹרָה, שטאָלץ מיט אונזערע אֶמֶת׳ע חֲכָמִים און שטאָלץ מיט דעם, וואָס מיר האָבען אין אַלע צייטען פֿערשטאַנען צו נעהמען דאָס בעסטע ביי אַלע פֿעלקער, אָבער מיר האָבען זיי אויך געגעבען דאָס בעסטע, וואָס אונזער אייגענער גייסט האָט אויסגעאַרבעט אין אונזער פֿיעל טויזענד יאָהריגער היסטאָריע.

דער ציוניזם שטרעבט אונז צו מאַכען פֿאַר געבילדעטע מענשען און בעסערע יודען; איז דאָס דען וועניג?

דער ציוניזם האָט אונז אָבער נאָך עפּיס געגעבען: די גרויסע האָפֿענונג אויף אַ אייגען לאַנד.

אַזוי ווי דער איינצעלנער מענש מוז האָבען אַ צוועק צוליעב וואָס לעבט ער, אַזוי מוז עס אויך האָבען דאָס גאַנצע פֿאָלק. דער צוועק איז אייגענטליך נור אַ האָפֿענונג אויף בעסערס, אָבער אַ האָפֿענונג, וואָס מען שטרעבט צו איהר און מען טהוט וואָס מעגליך איז, כְּדֵי זי זאָל ערפֿילט ווערען. אַזאַ לעבעדיגע האָפֿענונג — אַ האָפֿענונג, וואָס פֿאָדערט, אַז מען זאָל עפּיס טהון אויך — האָט דעם יודישען פֿאָלק געגעבען דער ציוניזם, און דער ציוניזם אַליין. דאָס יודישע שטרעבען מיט 30 יאָהר צוריק, דאָס שטרעבען, די יודען זאָלען בעקומען מעהר רעכטע (פּראַוועס), איז אייגענטליך נור געווען אַ צוועק פֿאַר איינצעלנע מענשען אָדער פֿאַר אַ טהייל פֿונ׳ם פֿאָלק אין די לענדער, וואו זיי האָבען נאָך ניט געהאַט קיין גלייכע רעכטע. דער ציוניזם אָבער האָט דעם גאַנצען פֿאָלק געגעבען די גרויסע האָפֿענונג אויף אַ אייגען לאַנד, די „תִּקְוַת־הַגְּאוּלָה". דורך אַזאַ האָפֿענונג האָט אונזער לעבען בעקומען אַ זין און אַ ציעל. אַצונד ווייסען מיר, צוליעב וואָס מיר לעבען, צו וואָס מיר האָבען צו שטרעבען. מיר האָפֿען אויף פֿרייהייט און דורך די דאָזיגע האָפֿענונג איז אונז גרינגער אַריבער צוטראָגען אונזערע שרעקליכע צָרוֹת, מיר פֿיהלען זיך ווי אַ פֿאָלק צווישען אַלע פֿעלקער, מיר פֿיהלען, אַז מיר האָבען גייסטיגע אוֹצָרוֹת, אַז ניט אין אַליין זענען מיר אָבהענגיג פֿון אַנדערע, אַלזאָ זענען מיר גייסטיג פֿריי. מיר ווילען שוין מעהר ניט זינגען מַה־יָפִית פֿאַר יעדערן פּוילישען פּריץ, אונזער קערפּער איז אין גלוּת, אונזער גייסט איז אָבער אין אונזער ציון. העכער קענען מיר אויפֿהעבען אונזער קאָפּ און שטאַרקער און זיכערער מוז קלינגען אונזער שטימע, ווען מיר זאָגען היינטיגען פֶּסַח אין דער אַלטער הַגָּדָה: „הָשַׁתָּא הָכָא, לַשָּׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל, הָשַׁתָּא עַבְדֵי, לַשָּׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי־חוֹרִין", דאָס הייסט: „היינטיגס יאָהר זענען מיר דאָ, איבער אַ יאָהר וועלען מיר זיין אין ארץ־ישׂראל; היינטיגס יאָהר זענען מיר קנעכט, איבער אַ יאָהר וועלען מיר פֿרייע מענשען זיין".

יאָ, פֿרייע מענשען וועלען מיר זיין נור אין ארץ־ישׂראל, אבער איך מיין, אַז די האָפֿענונג פֿריי צו ווערען אין ארץ־ישׂראל, מאַכט אונז שוין פֿריי אויך דאָ, אין גלוּת. וואָרום די האָפֿענונג מאַכט אונז אינעווענינג פֿריי, און די אינעווענינסטע פֿרייהייט וועט ברענגען מיט זיך די אויסענווענינגסטע.

אָדעססאַ, כ״ד אֲדָר־שֵׁנִי. יוסף קלויזנר.

אַ פּסח׳דיגע ערצעהלונג.

פֿון מ. ספּעקטאָר.

I.

ברײַנדיל האָט געהאַט אַ וויסטע דאָליע ביי יוסל־לייב.

די גאַנצע שטאָדט האָט געהאַלטען פֿון איהם, ווער שמועסט די ווייבער, זיי פֿלעגען זיך פּראָסט בענשען מיט יוסל־לייבען, אַלע פֿלעגען זיך ווינשען זייערע קינדער זאָלען, אהן זיין שאָדען, האָטש אַ האַלב אויסוואַקסען ווי ער. אַ יוד וואָס זינט ער לעבט האָט ער קיין איינציגמאָל ניט פֿערפֿעהלט געהן דאַווענען אין בֵּית הַמִּדְרָשׁ, דער ערשטער איז ער געקומען און דער לעצטער איז ער אַוועקגעגאַנגען, היינט זיין לערנען, זיין קִידוּשׁ מאַכען, זיינע זְמִירוֹת זינגען, — זיין זיס קוֹל פֿלעגט זיך פָּשׁוּט צוגעהן אין יעדער אֵבֶר. ביים רָבִינס טיש אין טאַלנאָ וואו ער פֿלעגט פֿאָהרען צוויי מאָל אין יאָהר איז ער געזעסען דער ערשטער נעבען רֶבִּין און קיינער האָט אַזוי דערנאָך אין בֵּית הַמִּדְרָשׁ אָדער אויף אַ שִׂמְחָה ניט געקענט אַזוי שען נאָכדערצעהלען דעם רֶבִינס שַׁבָּת׳דיגע טיש־תּוֹרָה ווי ער, יוסף לייב.

ווען ער איז יונג געוועזען האָט מען געזאָגט, „אַז יוסף לייב איז אַ זיידענער יונגערמאַן" און ווען ער איז אַריבער די דרייסיג יאָהר האָט מען געזאָגט, „אַז יוסף לייב איז אַ שענער יוד", דען אויסער זיין שען ווייס געזיכט, זיין שוואַרץ לאַנג בערדיל, זיינע שענע געדרעהטע פֵּאוֹת מיט זיינע צוויי ווייסע ווינקלען אויף דעם שטערן, האָט ער נאָך געהאַט גוטע מַעֲשִׂים אויך, — מען האָט איהם קיין מאָל ניט געזעהן אין כַּעַס, מיט יעדען גערעדט פֿריינדליך. ער פֿלעגט אויך טאַנצען, שפּרינגען און טרינקען מיט חֲסִידִים, נאָר ער איז קיין מאָל אין זיין לעבען ניט שִׁיכּוֹר געוועזען ווי עס טרעפֿט זיך אָפֿט מיט חֲסִידִים, זיין טאַנצען איז אויך ניט געוועזען ווילד־חֲסִידִישׁ, ווי דער שטייגער איז, ווען חסידים קלויבען זיך צוזאַמען אויף אַ „קערמעשיל", זיין טאַנצען איז געוועזען יודיש, לְשֵׁם שָׁמַיִם, שטיל רוהיג מיט פֿערגלאָצטע אויגען אַרויף, מיט אַ קרעכין, מיט אַ יודישען זיפֿין און עס האָט זיך אויסגעוויזען אַז ווען יוסף לייב טאַנצט, טאַנצען די מַלְאָכִים אויף דעם הימעל אויך מיט. —

אויף אַ חֲתוּנָה, אויף אַ שִׂמְחָה, שַׁבָּת צום שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת אָדער יוֹם טוֹב האָבען די ווייבער ליעב געהאַט צוזעהן ווי יוסל לייב טאַנצט, הערען, ווי יוסל לייב דערצעהלט, זיין רעדען איז ניט געוועזען פּראָסט, נאָר מיט לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ ווערטער און מיט גלייכווערטליך פֿון סְפָרִים. די ווייבער פֿלעגען זיך מיט יוסל לייבען בענשען, זיך ווינשען אַזוינע קינדער און מְקַנֵא זיין ברײַנדלען וואָס זי האָט אַזאַ טייערען יודען פֿאַר אַ מאַן; נאָר ברײַנדיל אַליין קלאָגט זיך שוין פֿופֿצעהן יאָהר, זינט זי האָט חֲתוּנָה געהאַט, אַז יוסל לייב האָט איהר פֿעראומערט די וועלט, פֿערוויסט דאָס לעבען.

— סטייטש, וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַ מאַן זאָל זיך קיין מאָל ניט אומקוקען אויף דער ווייב, פֿלעגט זיך ברײַנדיל אָפֿט קלאָגען, וואו איז דאָס געזעהן געוואָרען אַ מאַן זאָל אַ מאָל ניט זאָגען דער ווייב: זעה נור ברײַנדיל ווי דו זעהסט אויס שלעכט, פֿאַר וואָס עסט דו ניט? אָבער ווען איך מאַך זיך אַ ניי קלייד זאָל ער אַמאָל זאָגען: „טראָג געזונד", „צורייס געזונד", צי זיצען גלאַט אַזוי אַביסיל מיט דער ווייב און רעדען אַ פּאָר ווערטער, גאָר ניט! — קיין זאַך אַרט איהם ניט, עס איז ניט זיין געשעפֿט, זאָל איך געהן מיינע שׂוֹנְאִים מיט דעם קאָפּ אַראָב און מיט די פֿיס אַרויף, קער זיך מיט איהם דאָס גאָר ניט אָן, ווי גלייך איך בין ניט זיין ווייב, ווי גלייך אין שטוב דרעהט זיך אַרום ניט קיין ווייב, נאָר אַ שטעקען, ער ווייסט מעהר ניט ווי דאָס בֵּית הַמִּדְרָשׁ מיט דער „חֲסִידאַרנע" און קומט נור אַהיים צו אַלעם פֿאַרטיגען. אַלעס זאָל איהם זיין אָנגעגרייט, דאָס זאָל זיין אין דער צייט, יעניך טראָג איהם אונטער, דערלאַנג איהם מיטאָג און ווי אַזוי דער מיטאָג ווערט? — דאָס איז ניט זיין געשעפֿט. איך שריי זיך אָן אויף דער דינסט, איך עס מיך אָב דאָס האַרץ מיט איהר, דאָס זאָל ניט זיין איבערגעזאַלצען יעניך ניט איבערגעפֿעפֿערט און דאָס פֿלייש ניט איבערגעברענט, פֿאַר דעם אַלעמען אֲפִילוּ קיין דאַנק ניט פֿון איהם. קאַפּריזען קען ער און ווי צו שעצען אַ ווייב וואָס בענייט און בעלאַטעט אַ שטוב, ווייס ער ניט.

דאָס אַלעס פֿלעגט זי טענה׳ן איהרע אַלע פֿופֿצעהן יאָהר, זינט זי האָט חתונה געהאַט מיט יוסל לייבען. באַלד נאָך דער חֲתוּנָה ווען זי איז געזעסען אויף קעסט פֿלעגט זי זיך קלאָגען פֿאַר דער מאַמען אָדער פֿאַר דער שוויגער אַז יוסל לייב קוקט זיך גאָר ניט אום אויף איהר.

יוסל לייב פֿלעגט אויף איהרע טַעֲנוֹת בִּכְלָל נאָר ניט ענטפֿערען אָדער וואָרטשען אונטער דער נאָז, נאָר ווען די מאַמע אָדער די שוויגער פֿלעגען איהם אָנהויבען זאָגען, פֿלעגט ער זיי ענטפֿערען:

— וואָס וויל זי פֿון מיר, איך זאָל געהן מיט איהר געאָרעמט ווי די דייטשען מיט זייערע ווייבער, האַ, האַ, איך בין ניט קיין דייטש.

— זי וויל ניט געאָרעמט, זי וויל נור דו זאָלסט זיך מעהר אומקוקען אויף דיין ווייב, פֿלעגען זיי זאָגען.

— וואָס'זשע וויל זי? — איך זאָל שפּיעלען אַ ליעבע מיט איהר, האַ, האַ, זי איז מיין ווייב,— נו שען! וואָס נאָך וויל זי? אַ יודענע גלייך מיט אַלע יודענעס, עט — נאַרישקייטען.

און יוסל לייב פּלעגט לאַכען אָדער אָוועקמאַכען מיט דער האַנד אויף אַלע טַעֲנוֹת פֿון זיין ווייב און זי פּלעגט אָפֿט וויינען.

בריינדיל פּלעגט טאַקע מְקַנֵא זיין די דייטשעשע ווייבער. וואָס פֿאַר אַ גליקליכע ווייבער זיי זענען, וואָס פֿאַר אַ גאָלדענע וועלט זיי האָבען ביי זייערע מאַנען, זיי געהן שטענדיג געאַרעמט, קושען זיך און האַלדזען זיך מיט די מאַנען פֿאַר. אַלע אין די אויגען און זי, בריינדיל, געהט קיין מאָל ניט צוזאַמען מיט דעם מאַן אין גאַס, אויסער אַ מאָל שַׁבָּת אָדער יום טוב אין שול, און דאָס לויפֿט ער פֿריהר און זי דאַרף איהם נאָכלויפֿען.

יוסל לייב האָט קיין מאָל ניט געוואוסט וואָס זיין ווייב וויל האָבען פֿון איהם, דאַכט זיך ער איז אַ גוטער מאַן, ער בעליידינט זי ניט, ער צעהלט איהר ניט נאָך דעם גראָשען ווי אַנדערע, וואָס זי וויל מאַכט זי זיך, היינט וואָס האָט זי צו איהם? — „אַ נאַרישע יודענע" פּלעגט ער אָפֿט ענטפֿערען אויף איהרע טַעֲנוֹת דאָס זי האָט ביי איהם אַ שלעכט לעבען אָדער ווען זי פּלעגט זיך גלאַט אַזוי אָנבלאָזען אויף איהם.

ווען זיי זענען געזעסען אויף קעסט פלעגט זיך בריינדיל אָפֿט אָנבלאָזען, נאַר נאָכדעם ווי זיי זענען אַראָב פֿון קעסט, זיך פֿערדרעהט מיט דער פּרנסה, און נאָכדעם ווי עס האָבען אָנגעהויבען צוקומען קינדערליך איז שטוב און אויף בריינדילס שענעם שטערען קנייטשען פֿאַר דער צייט, האָט זי זיך שוין ווינציגער געקלאָגט; נאַר אַ מאָל שַׁבָּת אָדער יום טוב פּלעגט זי זיך ווייטער קלאָגען אַז יוסל לייב האָט איהר פֿערומערט די וועלט און אַז זי האָט ביי איהם אַ שלעכטע דאָליע.

יוסל לייב האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ ערגער בעגאַנגען און זיך ווינציגער אומגעקוקט אויף זיין ווייב. אין די יונגע יאָהרען פּלעגט ער ענטפֿערן אויף איהרע טַעֲנוֹת מיט אַ געלעכטעריל „עט אַ נאַרישע יודענע", נאָר איצטער פּלעגט ער מיט כַּעַס איהר זאָגען „אַי לאָז מיך צו רוה מיט דיינע ווייבערשע נאַרישקייטען, איך בין ניט קיין דייטש און טשעפּע זיך אָב פֿון מיר!

בִּכְלַל האָט ער מיט איהר ווינציג גערעדט, נאָר דענסטמאָל ווען ער פּלעגט קומען צו פֿאָהרען פֿון רֶבִּין אַהיים אויף שַׁבָּת און בריינדיל פּלעגט איהם קומענדיג פֿון שול ניט וואַרפֿען נאַר „דערלאַנגען די שליסעליך" פֿון שאַפֿע, דאַן פּלעגט ער פרעהליך און לעבעדיג זינגען דעם „שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם" און ביים טיש רעדען מיט איהר אַ פּאָר גוטע ווערטער. נאַר צום רבין פּלעגט יוסל לייב פֿאָהרען מעהר ניט ווי צוויי מאָל אין יאָהר און ניט אַלע מאָל ווען ער פּלעגט קומען אַהיים אויף שבת פּלעגט איהם בריינדיל „דערלאַנגען די שליסעליך"...

II.

וואָס ווייטער האָט זיך בריינדיל געפֿיהלט אומגליקליכער, אַ גאַנצע וואָך האָט זי ניט געהאַט קיין צייט צו טראַכטען וועגען איהר שלעכט לעבען, זעהר זעלטען האָט זי אויך שַׁבָּת צייט געהאַט, ווייל איידער מען שלעפֿט זיך אויס, איידער מען רוהט זיך אויס פֿון דער וואָך איז שוין אויס שַׁבָּת, נאָר יום טוב פּלעגט זי זיך דערמאָנען אָן דעם ווי יוסל לייב האָט איהר פֿערוויסט די וועלט. די מאַמע, די שוויגער זענען שוין לאַנג געשטאָרבען; עס איז אֲפִילוּ ניט דאָ פֿאַר וועמען זיך צו צו־קלאָגען, פֿאַר וועמען זיך דאָס האַרץ אויסצורעדען, פּלעגט זי רעדען מיט זיך אַליין, איבער הויפּט דאַן ווען זי האָט יום טוב צייט געהאַט אַ קוק טהון אין שפּיעגעל, פּלעגט זי זיך דערשרעקען פֿאַר איהר אייגען געזיכט.

— וואו איז מיין שענקייט אַהינגעקומען? איך בין ערשט דרייסיג יאָהר אַלט, און שוין איין אַלטע יודענע. דאָס איז אַלץ ער! ער! — ער האָט מיר מיין וועלט פֿערוויסט, קיין גוטע מינוט האָב איך ביי איהם ניט געהאַט.

און אַזוי קוקענדיג אין שפּיעגעל פּלעגט זיך בריינדיל דערמאַנען ווי זי איז אַ מאָל אַ שען מיידיל געוועזען. זי געדיינקט איהרע צוויי לאַנגע שוואַרצע דיקע צעפּ וואָס האָבען אַראָב געהאָנגען ביז איבערען גאַרטעל, איהר יונג חֵנעווידיג געזיכט, די גלאַצענדיגע שוואַרצע אויגען, איהר קליין מיילּיכיל, ראָזע ליפּעליך. ווייסע גלייכע ציינדליך, איהר דינע טאַליע, אַלע פּלעגען זאָגען אַז זי, בריינדיל, איז דאָס שענסטע מיידיל אין שטאָדט, אֲפִילוּ איהרע חַבֵרְתֶ'עס פּלעגען דאָס זאָגען און האָבען זי מְקַנֵא געוועזען. ווען זי פּלעגט געהן אין גאַס האָבען אַלע אויף איהר געקוקט, און זי האָט זעהר ליעב געהאַט אַז מען זאָל קוקען אויף איהר. זי געדיינקט אַזוי ווי אין חָלוֹם, אַז דעם שָׁכֵן'ס זוהן חיים־יעקיל, צי יעקיל חיים, זי געדיינקט שוין איצט ניט אַקוראַט ווי מען האט איהם גערופֿען, אַ שענער יונגער מאַן מיט קוטשעראַווע שוואַרצע האָר און מיט גוטע אויגען, האָט ער איהר אַ מאָל געזאָגט אַז זי, בריינדיל, איז שען ווי די זון, ווי די גאַנצע וועלט, אַז ער האָט זי ליעב ביז צום שטאַרבען. זי געדיינקט אַז זי האָט זיך דענסטמאָל שטאַרק דערשראָקען פֿאַר זיינע ווערטער און איז אַנטלאָפֿען פֿון איהם, נאַר דעם גאַנצען טאָג און דעם גאַנצען אויף־דער־נאַכט איז זי אַזוי פֿרעהליך געוועזען, עס איז איהר אַזוי גוט געוועזען אויף דעם האַרצען, זי האָט זיך געפֿיהלט אַזוי גליקליך אַז זי האָט אָנגעהויבען זינגען עפּיס אַ ליעד וואָס זי האָט אַ מאָל קינדערווייז פֿון איהרע חברת'עס געהערט. נאַר דער טאַטע האָט דערהערט און האָט געזאָגט: אַז זי זאָל אויפֿהערען, „אַ יודישע טאָכטער טאָר ניט זינגען" און בריינדיל געדיינקט אַז זי האָט זיך דענסטמאָל שטאַרק פֿערשעמט פֿון דעם טאַטענס ווערטער און חיים'לען האָט זי שוין מעהר אין איהר גאַנץ לעבען ניט געזעהן.

דערנאָך ווען מען האָט מיט איהר אַ שִׁדוּך געטהון און זי איז געוואָרען אַ כַּלָּה פֿאַר יוסל לייבען האָבען זי אַלע חַבֵרְתֶ'עס מְקַנֵא געוועזען, ער איז געוועזען אַ לייטיש יונגיל. איהר חָתָן, איז איהר שטאַרק געפֿעילען און האָט זיך געטראַכט ווי גליקליך וועלען זיי זיין ווען זיי וועלען התוּנה האָבען. זי איז אַ שענע כלה, זי איז איהם אויך געפֿעלען, איצטער טאָרען זיי נאָך דערפֿון ניט רעדען אָבער נאָך דער התוּנה וועט ער איהר זאָגען אַז זי איז איהם געפֿעלען, אַז זי איז שען, אַז ער האָט זי ליעב. פֿון קינדווייז האָט בריינדיל ליעב ווען מען לויבט זי, ווער שמועסט נאָך איהר חתן, איהר מאַן, ווי גליקליך וועט זי לעבען אויף דער וועלט מיט איהר יוסל לייבען.

און איצטער, קוקענדיג אין שפּיעגעל, זעהט זי זיך שוין אַלס אַ דרייסיג יאָהרידיגע יודענע, מיט קנייטשען אויף דעם שטערען, עס פֿעה־לען עטליכע ציינען אין מויל, שוין אָוועקגעפֿלויגען איהר וועלט, און זינט זי האָט חֲתוּנָה געהאַט, האָט זי ניט געהאַט קיין גליקליכע מינוט: קינדלען, טראָגען, זויגען און ווייטער טראָגען, היינט פּאָקען־שטעלען, ציינדליך, מאָזלען, קאָקליוש און אַנדערע צָרוֹת וואָס מען האָט מיט קינדער און אַליין אויך געקריינקט און נעדאָקטירט זיך. ניטאָ די פֿריהערדיגע כּוֹחוֹת, די פֿריהערדיגע לעבעדיגקייט און פֿרעהליכקייט זענען ווי אָוועקגעפֿלויגען. ניטאָ, ניטאָ פֿערפֿאַלען די וועלט! און וועמען האָט זי דאָס אַלעס צו דאַנקען? — איהם, איהם־יוסל לייבען!

און חיים'ל מיט די געקרייזעלטע האָר איז איהר ווייטער אַרויפֿגעקומען אויף דעם מוֹחַ.

— ווען ער זאָל געוועזען ווערען מיין חָתָן, מיין מאַן, וואָלט ער מיך געלויבט, געגלעט, געקושט געליעבט, ער וואָלט נור מיט מיר פֿערבראַכט און איך וואָלט געהאַט ביי איהם אַ גילדענע וועלט.

און בריינדלען האָט זיך אויסגעוויזען אַז ווען זי האָט אַ גילדענע וועלט ביי איהר מאַן, וואָלט זי נאָך איצט ביי דרייסיג יאָהר אויסגעזעהן יונג, שען און פֿרעהליך ווי אַ מאָל ווען זי איז אַ כַּלָּה געוועזען.

— פֿערוויסט פֿעראומערט האָט ער מיר מיין וועלט, האָט זי זיך ניט אויפֿגעהערט צו קלאָגען, נאָר ווי דער יום טוב פּלעגט אַוועק, פּלעגט בריינדיל פֿערגעסען ביז אַ צווייטען יום טוב אַז זי איז אַ מאָל יונג, שען געוועזען, ווי זי האָט אַ שלעכטע דאָליע ביי איהר מאַן און ווייטער געטריי און איבערגעגעבען געטראָגען גלייך מיט דעם מאַן דעם יאָך פֿון פַּרְנָסָה, זיך אָבגעגעבען מיט דער שטוב און מיט די קינדערליך גלייך מיט אַלע יודישע ווייבער.

III.

פֿאַר פֶּסַח האָט בריינדיל אוודאי קיין צייט געהאַט צו טראַכטען וועגען „ווייבערשע נאַרישקייטען". ווי יוסל לייב פּלעגט זאָגען, אַזוי פֿיעל

ארבייט איז דא אין שטוב, איידער מען שלעפט אריין דעם ליעבען, נאר שווערען יום טוב פסח, און ברײנדיל האט זיך מיט אלע קרעפטען איינגעשפאנט אין דער פאר פסח'דיגער ארבייט גלייך מיט אלע ווייבער. מען באקט מצות, מען שמירט, וואשט און מען רייניגט. מען כשר'ט, מען גליהט דעם אויבען און מען מאכט אלעס כשר אויף פסח. עס איז קיין צייט ניט דא אפילו די נאז אב צו ווישען, מען רעשט, מען שרייט, אלעס איז יקרות, אלעס דארף מען איינקויפען, אלעס מוז מען האבען און אין שטוב אריינטראגען. אן עסען האט מען פערגעסען, עס איז קיין צייט ניט דא, די קינדערליך אין שטוב שוויגען אויך, זיי ווייסען, זיי פיהלען אז עס געהט אזא גרויסער יום טוב.

מען האט שוין דערלעבט ערב פסח, דעם חמץ האט מען פערברענט און ביי ברײנדלען אין שטוב איז שוין אומעטום אויפגעראמט, אין יעדען ווינקעלע שעמירעט פון ריינקייט און שענקייט, אפילו אין קיך איז א פערגעניגען אריינצוקומען, עס בליסקעוועט דאס נייע געפעס, אין אויבען פלאקערט פרעהליך א יום טוב'דיג פייעריל און די נייע טעפליך טאנצען און זשימען פאר שמחה.

די קינדערליך זענען שוין אויך ארומגעוואשען און אנגעטהון מיט נייע קליידעליך און שטיוועליך, זיי לויפען אלע מאל אין קיך אריין, עס ציהט זיי אהין ווי מיט א מאגנעט, זיי לויפען ארום דער שטיב מיט שטיקליך מצה אין די הענד און מיט קעשענס ניס, עס איז גוט... עס איז פרעהרליך... מען ווארעמט זיך אויף דער פריהלינגס זון...

*

אויף דער נאכט. די גאנצע שטוב איז בעלויכטען. דער טיש איז געדעקט. די כוסות מיט ווייסע און רויטע פלעשער וויין שטעהען אויף דעם טיש. דאס טיש־זילבער, די זילבערנע לייכטער — אלעס וואס ברײנדלען איז געבליבען פון דרשה געשאנק, פון איהר חתונה, שטעהט איצטער אויסגעשטעלט און בעשיינט דעם פסח'דיגען טיש. ברײנדיל אליין איז אנגעטהון אין א ניי ליכטיג קלייד. זי ווארט דעם מאן פון שול. זי שפיעלט זיך איצט מיט איהרע קינדערליך און איז פרעהליך. איהרע שווארצע, שענע אויגען — די רעשט פון איהר א מאליג שיינקייט בלישטשען ווי צוויי בריליאנטען.

— דו ביזט א שענע מאמע, רופט זיך אן איין קינד און קושט זי.

— איך האב דיך אויך ליעב, מאמע, ווי גוט און שען איז היינט, רופען זיך אן די איבריגע קינדער און ברײנדיל נעמט ארום די קינדער, קושט זיי, טילעט זיי צום הארצען און זי פיהלט ווי זי איז איצטער ליקליך, זי האט גענוג געארבעט, גענוג זיך אנגעהארעוועט פאר פסח, נאר עס איז אלעס ווערטה, זי האט זעהר ליעב דעם יום טוב פסח, זי טילעט נאך נאהענטער צו זיך די קינדער.

— א גוט יום טוב! האט יוסל לייב פרעהליך געזאגט קומענדיג פון שול.

— א גוט יאהר, האט ברייידיל מיט די קינדער געענטפערט.

מען האט אנגעהויבען צו גרייטען דעם סדר.

דער טעלער מיט די דריי מצות, חרוסת, כרפס, געקאכטע אייער, געריבענער חריין איז שוין געשטאנען אויף דעם טיש. אויף צוויי שטולען האט מען אנידער געלעגט צוויי ווייסע קישען און געמאכט דאס היסב־בעט. יוסל לייב האט אנגעטהון א קיטעל, ווייס ווי זילבער, און האט מיט זיין זיסען ניגון געמאכט קידוש, ברײנדיל קוקט אויף איהר מאן, זעהט ווי צו זיין שווארצען בארד און ווייס געזיכט פאסט אזוי שען דער ווייסער קיטעל, הערענדיג ווי מיט זיין שען קול מאכט ער קידוש, און ווי ער קוקט אזוי אויף איהר מיט זיינע גוטע שענע אויגען, האט זי זיך געפיהלט גליקליך.

נאך דעם קידוש האט זי איהם אליין דערלאנגט וואסער מיט א האנדטוך זיך וואשען די הענד: ער האט נאך אמאל א קוק געטהון אויף איהר און זיך אנגערופען.

— אין שטוב איז זעהר שען, — דיין ניי קלייד איז אויך גאנץ שען, טראג געזונד...

אזוינע ווערטער האט ברײנדיל פון איהר מאן געהערט אפשר פון איין פסח צום אנדערען.

— ווען ער זאל זיך אזוי בעגעהן מיט מיר א גאנץ יאהר, וואס פאר א גילדענע וועלט וואלט איך געהאט ביי מיין מאן, איז ברײנדלען אויפגעקומען אויף די געדאנקען.

דערווייל האט מען אבגעפטר'ט דעם כרפס און בעהאלטען א שטיק מצה אויף איין אפיקומן, און יוסל לייב האט זיך גענומען „הויבען די שיסעל", נאר ברײנדיל הויבט ניט די שיסעל...

— נו, ווענדט זיך יוסל לייב צו דער ווייב.

נאר ברײנדיל ריהרט ניט מיט קיין פינגער.

— נו, נוזשע... זאגט ער ווידער צו איהר ווי דערשראקען און פערשטעהט ניט, וואס זאל דאס בעדייטען — „א האנדטוך האט זי איהם דערלאנגט און די שיסעל וויל זי ניט הויבען"...

— איך וועל ניט הויבען די שיסעל כל זמן דו וועסט מיר ניט צו זאגען, כל זמן דו וועסט מיר ביי א ספר ניט שווערען, האט זיך ברײנדיל אנגערופען.

— ווארף שוין אוועק דיינע נארישקייטען, וואס זאל איך דיר שווערען, נארישע יודענע?

— גענוג מיך רופען „נארישע יודענע", איצטער יועסט דו מיך מיט קיין ווערטער ניט אבקומען. וואס בין איך ביי דיר? — א קלאין אין שטוב! עס ארט דיך קיין זאך ניט, דו קוקסט זיך ניט אום אויף מיר, ווי גלייך ניט קיין ווייב, נאר א דיענסט דרעהט זיך ארום אין שטוב. ווי אזוי זאגט א מאל ניט א מאן א ווייב, „אט נעם, מיין לעבען, און עס עסים". ווי זאגט עס א מאל ניט א מאן „זעה נור ברײנדיל, ווי דו זעהסט אזוי שלעכט אויס". איך ווייס? — איך קען דען אויסרעכענען וואס א מאן דארף זאגען דער ווייב? עס זענען דא ווייבער וואס עס איז מאוס פאר זיי א שטיקיל חמין אויפצועסען און די מאנען קעכלען זיי, טראגען זיי אונטער דאס טעלעריל פון הימעל און מיט אלעס גוטס פון דער וועלט, און דו—נאר ניט! דו קומסט נור שטענדיג צום גרייטען! האסט זיך עפים א סך אנגעהארעוועט מיט דעם אריינטראגען דעם פסח? — ווער האט דאס אלעס געטהון אז ניט איך?

— דו—דו אין גאנצען — דו—נו גענוג! הויב שוין די שיסעל, האט יוסל לייב זיך געבעטען און געמאכט א חנ'דיל זיין ווייב.

— הויב אליין די שיסעל ווען דו ווילסט מיר, דיין ווייב, ניט שווערען אויף וואס איך בעט דיך און ברײנדיל האט זיך צו ווײנט...

— וואס'זשע זאל איך דיר שווערען?

— איך האב דיר שוין געזאגט, ביי א ספר זאלסט דו מיר שווערען אז דו זאלסט זיין צו מיר א גאנץ יאהר גוט ווי א מאן דארף זיין מיט זיין ווייב, ניט אזוי ווי דו מיט דער גאנצער חסידארנע זאגען „אז א ווייב איז מעהר ניט ווי א יודענע, א שטעקען אין שטוב". — א ווייב דארף מען קעכלען, א ווייב דארף מען ליעב האבען, ניט זי זאל נור זיין שטענדיג א עבד כנעני ביי דעם מאן. גענוג געליטען ביי דיר ווי ביי פרעה'ן אין מצרים, שונאי ישראל זאלען זיין קנעכט. שונאי ישראל זאלען זיין ווייבער ביי חסידים. גענוג ביי דיר געליטען! איך מוז איין מאל פאר אלע מאל אויספיהרען!

— נו גענוג... איך זאג דיר צו...

— ניין, מיט צוזאגען און מיט ווערטער וועסט דו מיך איצט ניט אבקומען, שווערען וויל איך זאלסט דו ביי א ספר. ניט אלע טאג איז פסח, ניט אלע טאג דארפסט דו אנקומען צו מיר. איך מוז אויספיהרען, ווען ניט הויב דיר אליין די שיסעל! האט ברײנדיל געזאגט מיט אזא שטארקען טאן און מיט זיכערקייט, אז יוסל לייב וועט מוזען שווערען און צוזאגען וואס זי וועט נור פערלאנגען פון איהם.

און זי האט זיך דערמאנט ווי איהר מאמע — זי זאל האבען דעם ליכטיגען גן עדן — האט א מאל צום סדר ביים „הויבען די שיסעל" גע־פועלט ביים טאטען א „תוספת כתובה", איהר שוויגער האט א מאל זיך איינגעשפארט און גע־פועלט ביים שווער „א חלק עולם הבא". „אימשטיינס געזאגט וויפיעל קען זיך אנעמען עולם הבא פאר די דריי מצות וואס מען האט געבאטען דער יודענע, האט זי געטענעט, און האט טאקע ניט „געהויבען די שיסעל" כל זמן דער שווער האט איהר ניט געמוזט צו זאגען „א חלק עולם הבא", נאך פיעל ווייבער האבען אויסגעפיהרט, פאר

וואָס׳זשע זאָל זי, ברײַנדיל ניט אויספיהרען ביי איהר מאַן? בַּאֲשֶׁר זי איז געוועזען אַ גוטע און אַלץ געליטען, נאַר געַנוג! איצט האָט ברײַנדיל פעסט ביי זיך באַשלאָסען ניט "הויבען די שיסעל" ביז ער וועט ניט שווערען ביי אַ סֵפֶר.

יוסל לייב האָט געזעהן אַז ער איז איצט ביי דער ווייב אין די הענד און עס וועט איהם גאָר ניט העלפען.

— דערלאַנג מיר אַ סֵפֶר, האָט יוסל לייב זיך געווענדעט צום עלטסטען קינד.

דאָס קינד האָט פון סְפָרִים שאַפע געבראַכט אַ ספר.

— ווי אַזוי זשע ווילסטו זאָל איך שווערען? האָט ער זיך געווענדעט צום ווייב.

— זאָג: איך שווער ביי דעם סֵפֶר אַז מיין ווייב זאָל איך פון היינט אָן מעהר ניט האַלטען פאַר קיין עֶבֶד כְּנַעֲנִי, פאַר אַ דיענסט, איך זאָל זי ליעב האָבען און קעכלען און פערזיסען איהר די וועלט.

יוסל לייב האָט געמוזט נאָכזאָגען וואָרט ביי וואָרט און דערנאָך האָט ער מיט ברײַנדלען הויך און ברייטליך געהויבען די שיסעל און מיט אַ קול פרעהליך אָנגעהויבען זאָגען "כְּהָא לַחְמָא". מען האָט אָנגעגאָסען די כּוֹסוֹת און דאָס עלטערע יונגעלע האָט דעם טאַטען לעבעדיג געפרעגט די פיער קַשְׁיוֹת. — עֲבָדִים הָיִינוּ, האָט יוסל לייב געענטפערט.

— דיענסטען זענען מיר געוועזען, האָט ברײַנדיל געזאָגט אין איהר הַגָּדָה מיט טייטש. —

ביים אָברעכטען דעם סֵדֶר האָבען זיך זייערע אויגען ניט איין מאָל בעגעגענט און ברײַנדיל האָט זיך געפיהלט פאַר דער גליקליכסטער אין דער וועלט.

* * *

פון דעם פסח אָן האָט ברײַנדיל ביי איהר מאַן בעקומען אַ גוטע דאָליע. יוסל לייב זאָגט אָפט זיין ווייב:

— מיין לעבען! פאַר וואָס עסט דו ניט? פאַר וואָס טרינקסט דו ניט אַ זיס גלעזיל טהע? זעה נור ווי דו זעהסט שלעכט אויס.

ברײַנדיל ווערט דערפון ברייטער ווי לענגער, וואָס אַ יאָהר ווערט זי יונגער און אַלע זאָגען אַז ברײַנדיל איז נאָך היינט אויך אַ שען ווייביל.

פון דעם פֶּסַח אָן איז קיין איינציגס מאָל ניט אויפגעקומען ברײַנדלען אויף דעם מוֹחַ חיים׳ל מיט די געגרייזעלטע האָר.

די חֲסִידִים האָבען אֲפִילוּ אָנגעהויבען מימלען אויף יוסל לייבען, וואָס ער האָט זיך אָנגעהויבען פיהרען מיט זיין ווייב "דייטשערש", נאָר עס העלפט ניט, יוסל לייב וועט זיין שְׁבוּעָה ביי אַ סֵפֶר ניט ברעכען.

מען דערצעהלט אַז אין שול אַריין געהט שוין איצט יוסל לייב מיט זיין ווייב גלייך צוזאַמען, ברײַנדיל דאַרף שוין איהר מאַן ניט נאָכלויפען. —

בַּחֲצוֹת און כַּחֲצוֹת.

דער געדאַנקען איז מיר אַריין אין קאָפּ ווען איך בין נאָך געוועזען אַ קליין יונגיל און געלערנט ערשט חומש מיט רש״י.

ביי אונז אין חדר זענען געוועזען אַכט תלמידים, מעהר האָט אונזער רבי ניט געוואָלט אַריין נעהמען אין חדר. צוויי פון זיי האָבען געלערנט "עברי", פיער האָבען געלערנט חומש מיט רש״י, און די צוויי עלטערע — אַ בלאַט גמרא. דאָס זענען געוועזען דריי כתות, אָדער ווי מען רופט עס היינט — דריי קלאַסען. דער אונטערשיעד איז נור, וואָס אין אַ קלאַס זענען דאָ אַ סך קינדער, און אין אַ כתה נור אייניגע. דערפאַר קומט אָבער זעלטען פאָר אַז אַלע קינדער פון אַלע קלאַסען זאָלען לעבען אַזוי אין אחדות ווי עס האָבען געלעבט די אַלע אַכט תלמידים פון די דריי כתות ביי אונז אין חדר. נאָך זעלטענער קומט פאָר אַז די קינדער פון די קלאַסען זאָלען אַזוי ליעב האָבען דעם לעהרער, ווי מיר האָבען ליעב געהאַט אונזער רבי׳ן.

די קינדער, אַז זיי געהען איבער אין אַ העכערען קלאַס, בעקומען זיי על פי רוב אויך אַנ׳אַנדער לעהרער. אונזער רבי אָבער האָט אונז געפיהרט פון כתה צו כתה, פון א״ב ביז צו מהרש״א. און דער רבי אונזערער פלעגט שטענדיג זאָגען, אַז קליינע קינדערליך זענען פערגליכען צו יונגע בוימעליך, און אויב מען וויל, אַז די בוימעליך זאָלען גוט וואַכסען, מוז מען צו זיי האָבען איין גערטנער, וואָס זאָל אַרום זיי אַרומגעהען פון יוגענד אָן, וואָרום יעדעס בוימעלע האָט איהר נשמה׳לע, און די נשמה׳לע דאַרף זיין בעקאַנט דעם גערטנער, היינט אַ פשיטא לעבעדיגע קינדערליך, אַזוי פלעגט שטענדיג זאָגען אונזער רבי, כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה וואָרום דער מענש איז געגליכען צו אַבוימעלע.

און מיר האָבען געהאַט אַ גוטען רבי׳ן, זעהר אַ גוטען. אפילו מיט אונזער קינדערשען שכל האָבען מיר אויך פערשטאַנען. אַז אונזער רבי איז ניט גלייך צו די אַנדערע, אַז אפילו ווען מען וואָלט איהם געגעבען אַ פולע קראָם מיט סחורה און מיט פאַרטיגע קונים — דאָס גרעסטע אידעאַל פון אַ קליין שטעדטילדיגען בעל הבית — וואָלט ער זיך דאַן אויך ניט אָבגעזאָגט פון זיין חדר מיט זיינע תלמידים.

די תלמידים זיינע האָט אונזער רבי ליעב געהאַט ווי זיינע אייגענע קינדער, און אפשר נאָך מעהר. נאָר מעהר ווי די תלמידים זיינע האָט ער ליעב געהאַט די ספרים, וואָס ער האָט מיט זיי געלערנט, און מעהר פון אַלע ספרים האָט ער ליעב געהאַט דעם קליינעם חומש׳ל.

דער קליינער חומש׳ל — אַזוי פלעגט אונז אונזער רבי שטענדיג זאָגען, — איז אונזער היות, אונזער נשמה. דער אל״ף בי״ת, — האָט אונז דער רבי ווייטער ערקלערט, — איז נור אַ גוף, אַ נאַקעטער גוף, און די אותיות זענען זיינע איברים, אָבער זיי האָבען נאָך ניט אין זיך די קדושה. פון איינצעלנע אותיות שטעלט מען צונויף גאַנצע ווערטער. די ווערטער שטעהען שוין מיט אַ מדרגה העכער, אָבער אויך ניט אַלע ווערטער האָבען אין זיך קדושה. עס איז דאָ היילינע ווערטער, און עס איז דאָ איינפאַכע, וואָכעדיגע. ערשט אַז מען האָט אונז געגעבען די הייליגע תורה, זענען הייליג געוואָרען די ווערטער, און אפילו די אותיות. די תורה האָט אין זיי אַריינגעבלאָזען אַ נשמה, און איטליכער אות האָט בעקומען זיין קדושה. אין מדרש איכה שטעהט אויסגערעכנט דער יחוס פון איטליכען אות. דער אל״ף איז אַ יחסן ווייל מיט איהם הויבען זיך אָן די עשרת הדברות. דער בי״ת איז בעריהמט, ווייל ער שטעהט גאָר אויבען אָן אין בראשית ברא, און אַזוי ווייטער. געוועהנליך זענען דאָ אותיות גרויסע מיוחסים אין קלענערע מיוחסים, אָבער גאָר אָהן יחוס איז ניטאָ אפילו איין אות אויך ניט. דערום איז דער חומש דער הייליגסטער ספר, ווייל אין איהם ליגט די קדושה אַליין. די גמרא איז אויך זעהר הייליג, אָבער זי איז דאָך מעהר ניט ווי אַ פירוש אויף דעם קליינעם חומש׳ל. אין דער גמרא געפינען מיר פערשיעדענע תנאים און אמוראים, מיט פערשיעדענע סברות, אין חומש אָבער מוז זיין נור איין סברא. דער חומש הייסט דערפאַר תורה שבכתב, דאָס הייסט חומש טאָר מען ניט לערנען אויסווייניג, וואָרום אויסווייניג קען מען נאָך מאַכען אַ פעהלער, מען קען נאָך אַ טעות האָבען אין אַ אות, און אַ אות אין דער תורה איז ניט קיין קלייניגקייט. והראיה, — אַזוי האָט דער רבי ווייטער ערצעהלט, — מִי לָנוּ גָדוֹל מִמֹּשֶׁה, ווער איז דען גרעסער פון משה רבנו, ער האָט געוויס געוואוסט דעם חומש אויסווייניג, אין דאָך איז ער געוועזען פאָרזיכטיג ניט נור אין אַ וואָרט, נאָר אפילו אין אַ אות. און דערביי האָט אונז דער רבי ערצעהלט, וואָס רש״י זאָגט אויף דעם פסוק "כחצות הלילה". משה האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז די צעהנטע מכה וועט קומען אויף מצרים פונקט אום האַלבע נאַכט, ניט איין מינוט פריהער און ניט איין רגע שפעטער, פון דעסטוועגען האָט ער ניט געוואָלט זאָגען בחצות: פונקט אים האַלבע נאַכט, און האָט געזאָגט כחצות: אַנ׳ערך אום האַלבע נאַכט. כדי די שטערענזעהער פון מצרים זאָלען ניט אַ טעות האָבען אין אַ רגע, און זאָגען אַז משה איז ניט געוועזען פונקטליך. בחצות קען זאָגען נור גאָט אַליין, וואָס ער איז הערר איבער דער גאַנצע וועלט און איבער די צייט אויך. אַ בשר ודם אָבער מוז זאָגען כחצות, וואָרום די צייט איז

איבער איהם בעל־הבית. אַ בשר ודם בעשטימט די צייט נאָך סימנים, וואָס ער קלערט זיי אַליין אויס, נאָך אַ מין זייגער, און אַ זייגער קען ניט ציינען ריכטיג אויף אַ האָר, ער מעג זיין אפילו דער בעסטער זייגער אין דער וועלט. דעריבער, ליעבע קינדער, — האָט דער רבי געענדיגט, — מוזט איהר האַלטען טייער איטליכען אות פון הומש'ל, א יין אות שפּיעלט אָפּטמאָל די גרעסטע ראָליע...

איך ווייס ניט, וואָס פאַר אַ רושם עס האָבען געמאַכט דעם רבי'ס ווערטער אויף די איבריגע תלמידים, אויף מיר האָבען זיי געמאַכט זעהר אַ טיעפען איינדרוק. פון דאַמאָלס אָן האָב איך אָנגעהויבען צוקוקען זיך צו איטליכען אות אין הומש, איך האָב געצעהלט די אותיות אין יעדען וואָרט און אין יעדער שורה, און ווען איך פלעג געפונען אַ וואָרט, וואו עס פעהלט אַ ו"ו אָדער אַ יו"ד, האָב איך מיך ניט. געקאָנט בערוהיגען און פרעגען דעם רבי'ן. דער רבי פלעגט מיר אָפּטמאָל געבען אַ תירוץ, אַז די גמרא שטעלט זיך אויף דעם, און זעהר אָפּט האָט ער מיר געזאָגט, אַז עס ליגט אין דעם אַ טיעפער סוד, וואָס מיר קענען איהם ניט פערשטעהן. אַ סוד איז פאַר מיר געווען היילִיג, און איך פלעג ווייטער ניט פרעגען...

דער בהצות און כחצות איז מיר מעהר ניט אַרויס פון זינען. די צוויי ווערטער, אָדער פיעל ריכטיגער די צוויי אותיות: דער בי"ת און דער כ"ף, זענען שטענדיג געשטאַנען פאַר מיינע אויגען, איך האָב זיי געזעהען קינדווייז, זיי זענען געווען די בעגלייטער פון מיין יוגענד, און נאָך איצט, אַלס ערוואַקסענער מענש, קען איך מיך ניט בעפרייען פון דעם בי"ת און דעם כ"ף אין בהצות און כחצות.

מיך האָבען מעהר ניט אינטערעסירט די שטערען־זעהער פון מצרים, מיך האָט ניט אינטערעסירט דער טעות וואָס זיי קענען האָבען. מיך האָט אינטערעסירט דער בחצות און כחצות גופא: די פינקטליכקייט פון גאָט אַליין און די פאָרזיכטיגקייט פון משה'ן. וואָס ווייטער, ווייטער האָב איך אָנגעהויבען טיעפער איינצודרינגען אין דעם פיינעם אונטערשיעד פון דעם בי"ת און דעם כ"ף. זיי זענען פאַר מיר ניט געווען מעהר טויטע אותיות, נאָר לעבעדיגע צייכען, צייכען פול מיט בעדייטונג, צייכען וואָס ריהרען זיך אַליין און בעשטימען אין לעבען דעם ערשטען שריט... דער ערשטער בעשטימט דעם צווייטען, דער צווייטער דעם דריטען און אַזוי ווייטער ביז אין־סוף, ביז אין די עווינקייט אַליין, און אויב אַזוי, ווענדט זיך דאָך פון דעם בי"ת אָדער פון דעם כ"ף ניט נור דער ערשטער שריט, נאָר אויך אַלע איבריגע. וואָס קומען נאָך דעם ערשטען!

איך האָב אָנגעהויבען צוקוקען זיך צו מיר אַליין, צו אַלע מיינע מעשים, צו די געוועהנליכע, צו די אַלטעגליכע מעשים — אויך דאָרט האָב איך געזעהען. אַז פיעל, זעהר פיעל ווענדט זיך פון דער גליקליכער שעה. צוויי גלייכע מעשים קענען גוט אָדער שלעכט אויספאַלען, און מעהר ניט ווייל איין זאַך איז געשעהען אין דער ריכטיגער שעה, וואָס מען זאָגט, עס האָט זיך צוגעפאַסט צום מינוט, און די אַנדער זאַך איז געטהון געוואָרען אַביסיל צו שפּעט, איין רגע צו שפּעט, אָבער אויך אַ פערזוימטע רגע לאָזט זיך ניט אָנזאָגען ניט אין שָעה'ן און ניט אין יאָהרען אפילו. די רגע וואָס איז איינמאָל אַוועקגעגאַנגען, פערשווינדט אויף אייביג, פערפאַלען, זי קעהרט זיך קיין מאָל ניט אום, און אויב זי איז געווען די גליקליכסטע קען שוין די צווייטע רגע ניט זיין אַזוי גליקליך, וואָרום צוויי גליקליכסטע רגע'ס קען ניט זיין.

איך האָב אָנגעהויבען בעטראַכטען אַלעס, וואָס טהוט זיך אַרום מיר, איך האָב אָנגעהויבען צו לערנען די וועלט ניט פון ספרים, נאָר פון לעבען אַליין, גוט צוקוקען זיך צו די גרויסע און קליינע מענשעליך, זעהען ווי זיי בעוועגען זיך, ווי זיי געהען, ווי זיי לויפען, ווי די ניעדריגע ווערען מיט אַמאָל הויך, און די הויכע ניעדריג, ווי די אָרימע — רייך, און די רייכע — אָרים. איך האָב ניט געקענט פערשטעהן מיט מיין שכל אַלעס וואָס איך האָב געזעהען. דאָס גאַנצע לעבען איז פאַר מיר געווען אַ רעטעניש, אַ זעלטענע רעטעניש. איך פלעג אָפּטמאָל פרופען נעהמען זיך פאַר חכמת החשבון, און מיט דער חכמה פערענטפערען איינִיגע קשיות, וואָס האָבען מיר ניט געלאָזט רוהיג זיין — אָבער אומזיסט: איך מאַך אַ חשבון, דאַכט זיך גאָר ריכטיג, איך היט זיך אָב אַלע כללים, איך היט זיך אָב ביז אויף אַ האָר, אַ הונדערטיל, אַ טויזענדיל, אַ מיליאָנטיל, אַלעס נעהם איך אין רעכנונג! איך בין שוין כמעט גאָר פאַרטיג, און וויל אונטערציהען די אונטערסטע שורה — ביים אונטערציהען אָבער ניט מיט אַמאָל אַ בלאָז אַ קליין ווינטעלע פון צפון זייט אָדער פון דרום זייט, פון מזרח אָדער פון מערב, און איז מיר מבלבל אַלע חשבונות. וואָרום, פערשטעהט איהר מיך, איך האָב געוואָלט מאַכען אַ קלאָרע רעכנונג פון איין מענשענס כח, דער מענש האָט מיך אינטערעסירט, און איך האָב געוואָלט וויסען, וואָס וועט דער מענש קענען אויפטהון מיט זיין אייגענעם כח. בשעת אָבער איך בין צוגעטרעטען צום חשבון איז דרויסען געווען שען וועטער, אַלעס איז געווען רוהיג, אפילו אַ בלעטעלע האָט זיך ניט געשאָקעלט אויפ'ן בוים, איז ביי מיר אויסגעקומען נאָך אַלע כללים פון חכמת החשבון, אַז דער מענש וועט קענען הויבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל משא צום ביישפיעל, מיט אַמאָל איז אָבער געקומען דער קליינער ווינטעלע, און האָט מיר איינגערוימט אַ סוד אין אויער, אַז מיין חשבון איז פאַלש, וואָרום אַזוי פיעל און אַזוי פיעל משא וועט דער מענש קענען הויבען נור אַז דרייסען וועט זיין שטיל, אָבער אַז עס גיט אַ בלאָז אַ ווינד מוז מען מאַכען אַן'אַנדער חשבון, און ווער רעדט נאָך אַז עס קומט אַ שטורם ווינד... יאָ, מען קען אויסרעכנען אַ מענשענס כח, אָבער עס ווענדט זיך, ווען וועט דער בעטרעפענדער מענש אָנהויבען צו ברויכען זיין כח, צי וועט ער טרעפען די רעכטע מינוט...

בקיצור איך בין געקומען צום כלל, אַז די ריכטיגע רגע שפּיעלט זעהר אַ גרויסע ראָליע אין לעבען. און ביי די מחשבות זענען מיר שטענדיג אַרויף־געשוואומען אין מיין זכרון דער בי"ת און דער כ"ף פון בחצות און כחצות. דאָס וואָרט בלייבט דאָס זעלבע: „חצות"; אָבער פון בחצות ביז כחצות איז דער אונטערשיעד זעהר גרויס, פון „פונקט" ביז „אַנ'ערך" ליעט אַ גאַנצער תהום. איינער קומט פונקט ווען דער אייזענבאהן־צוג האַלט ביי'ם אָבפאָהרען, דער צווייטער קומט „אַנ'ערך", איין רגע, איין סעקונדע שפּעטער. דער ערשטער פאָהרט, און דער צווייטער בלייבט זיצען, און מוז וואַרטען ווייטער, ביז עס וועט ווידער קומען די רעכטע צייט... דער טיעפער געדאַנקען פון בחצות און כחצות האָט מיך אַזוי ווייט אינטערעסירט, ער האָט אַזוי בעוועלטיגט אַלע מיינע מחשבות, אַז איך האָב אָנגעהויבען קוקען אויף אַלע מענשען, מיט אַנדערע אויגען, איך האָב געקוקט אויף זיי מיט אויגען פון בחצות און כחצות. אַז איך האָב געזעהען צוויי מענשען, דאַכט זיך גלייכע מענשען אין אַלע פרטים, און דאָך געהט עס דעם איינעם גוט און דעם אַנדערען שלעכט, האָב איך גלייך פערשטאַנען, אַז איך האָב דאָ צו טהון מיט אַ בי"ת און מיט אַ כ"ף. מיר איז פאָרגעקומען, אַז דאָס גאַנצע לעבען איז אַ גרויסער ספר, און די לעבעדיגע מענשען זענען די ווערטער פון ספר, און ווי באַלד איך האָב אָנגעהויבען קוקען אויף מענשען, ווי אויף לעבעדיגע ווערטער האָב איך אין איטליכען מענשען גלייך געזוכט דעם בי"ת פון בחצות אָדער דעם כ"ף פון כחצות, וואָרום דאָס איז מיר געווען קלאָר, אַז איינע פון די צוויי אותיות האָט יעדער מענש, יעדעס בעשעפעניש, יעדעס גרעזעלע, אפילו יעדעס שטיינדעלע. איך האָב מיך נור שטאַרק געוואונדערט אויף די בלינדהייט פון די מענשען, וואָס געהען אַרום אין רעכטען העלען טאָג מיט פערמאַכטע אויגען און זעהען ניט די לעבעדיגע, די פייערדיגע אותיות, וועלכע עס בעגלייטען יעדען פון אונז אויף שריט און טריט.

מיין גאַנצע קינדהייט האָב איך פערבראַכט אין אַקליין שטעדטעלע. דאָס שטעדטעלע איז געווען זעהר קליין און די הייזער נאָך קלענער. דערפאַר אָבער איז אין מיין שטעדטעלע געווען אַהויכער און אַברייטער הימעל, ניט ווי דער הימעל, וואָס איז דא אין די גרויסע

שטעדט. וואָס מען זעהט איהם נור שטיקליכווייז צווישען די הויכע מויערען; דאָס איז געווען אַשענער, אַ ריינער הימעל, אַז זיטצענדיג אויפֿ'ן באַנק ביי אונזער שטוב האָט מען געקענט זעהען, ווי עס געהט אויף די זון פֿון מזרח זייט, און ווי זי איז זיך טובל אין די רויטע שטראַהלען, ווען זי געהט אונטער אין מערב זייט, ווי עס שווימט אַרויס די שענע לבנה מיט די גאָלדענע שטערענדליך, ווי זיי טאַנצען אַרום דעם גאַנצען הימעל, שטיל און פֿיין, ווי שולמית אין „שיר השירים". איך האָב זעהר ליעב געהאַט דעם הויכען, טיעפֿען און ריינעם הימעל פֿון מיין שטעדטעלע. איך פֿלעג אויף איהם זעהר אָפֿט קוקען שעות ווייז, און איך האָב יעדען טאָג געוואוסט, וואו עס דאַרף היינט זיין דער „גרויסע קאָכלעפֿעל", „דער קליינע קאָכלעפֿעל", דער „ע" און נאָך אַסך אַנדערע שטערן. די קינדער אין די גרויסע שטעדט לערנען דאָס פֿון ספרים. „דער גרויסער קאָכלעפֿעל" רופֿט זיך ביי זיי, „דער גרויסער בער", דער קליינער קאָכלעפֿעל — „דער קליינער בער", „דער ע" — „סקאָרפּיאָן", ד. ה. עקדיש. אָבער אין ספרים איז מעהר ניט ווי אַטוידטער הימעל, און ביי אונז אין שטעדטיל האָט דער הימעל געלעבט, און עס האָבען געלעבט אויך אַלע שטערנדליך. ביי אונז אין שטעדטעלע האָט מען געקענט פֿיהלען, אַז צווישען דער ערד און דעם הימעל איז דאַ אַשייכות, אַז זיי קוקען איינע אויף דעם אַנדערן און אונטערעסירען זיך איינער מיט דעם אַנדערן. איך האָב מיך גאָר ניט געוואונדערט, ווען מען האָט מיר דערצעהלט, אַז די נשמה פֿון יעדען מענשען געהט אַרויף יעדע נאַכט, ווען דער מענש שלאָפֿט, אויפֿ'ן הימעל, וואָרום איך האָב געוואוסט גאַנ'ץ קלאָר, אַז אויף דער ערד ווערט בעשאַפֿען נור דער גוף, און די נשמה קומט פֿון הימעל, איז דאָך קיין חדוש ניט, אַז זי בייגקט נאָך דעם הימעל, און וויל פֿערברענגען אַ ווײַלע צווישען די שטערנדליך.

מעהר ווי אַלעס פֿלעגען מיך אונטערעסירען די שטערן, וואָס רייסען זיך פלוצלינג אָב פֿון הימעל, לויפֿען ווי פֿייערדיגע שלאַנגען און פֿאַלען אַראָב, מסתמא אויף דער ערד. זענען דאָס אפשר די נשמה'ליך, וואָס איילען צוריק, ווען דער גוף האַפּט זיך אויף פֿון זיין שלאָף?

מען האָט מיר ערצעהלט, אַז ווען מען זעהט ווי עס פֿאַלט אַראָב פֿון הימעל אַשטערנדיל, און מען זאָל בשעת מעשה זאָגען דריי מאָל „כל טוב", קענען ערפֿילט ווערען אַלע וואונשען.

איך האָב געהאַט אַ קראַנקען ברודער, איך האָב איהם זעהר ליעב געהאַט, און אַז איך האָב נעזעהען, אַז די דאָקטורים העלפֿען איהם ניט מיט זייערע רפואות, האָב איך בעשלאָסען ווענדען זיך צו די שטערן. איך פֿלעג אָבזיצען גאַנצע נעכט און וואַרטען ביז עס וועט אַראָבפֿאַלען אַ גאָלדענער שטערנדיל פֿון הימעל, שרייען מיט אַלע כחות „כל טוב", „כל טוב", און טראַכטען בשעת מעשה פֿון מיין קראַנקען ברודער, פֿון זיין אויסגעדאַרטען פנים, פֿון זיינע גרויסע אויגען און זיין שוואַך האַרץ: „טייערער, גאָלדענער שטערנדיל, דו פֿאַלסט איצט פֿון הימעל, האָב רחמנות אויף מיין קראַנקען ברודער, איך האָב איהם אַזוי ליעב!"...

מיין ברודער איז געשטאָרבען, מיין שרייען „כל טוב" האָט ניט געהאָלפֿען, ווי עס האָבען ניט געהאָלפֿען די דאָקטורים'ס רפואות. אין אַצייט אַרום האָט מיר איינער געזאָגט, אַז מען מוז שרייען „כל טוב" ניט ווען דער שטערנדיל לויפֿט שוין, נאָר אין דעם אויגענבליק ווען ער רייסט זיך אָב פֿון הימעל. נאָר דעם אויגענבליק קען כמעט קיינער ניט צוטרעפֿען, און דעריבער האָט אויך ניט געהאָלפֿען מיין שרייען „כל טוב".

ווידער בחצות און כהצות! אַ קליינינקייט פּונקט צוטרעפֿען די סעקונדע, ווען דער שטערנדיל רייסט זיך אָב פֿון הימעל, אַז דער אָבריסען זיך מיט דעם לויפֿען אין איינעם דו'ערט נור אַ רגע כמימרא, איין אויגענבליק! זיצען אפשר אַ גאַנצע נאַכט און שרייען כסדר „כל טוב", „כל טוב", וועט מען שוין ממילא צוטרעפֿען דעם ריכטיגען אויגענבליק, אָבער ממילא צוטרעפֿען טויג ניט. דער שטערנדיל וויל, אַז בשעת מען זאָגט „כל טוב" זאָל מען טאַקע איהם מיינען, איהם האָבען אין זינען, און שטאַרק טראַכטען פֿון דעם וואָס מען וויל, ניט זאָגען „כל טוב" ווי מען ענטפֿערט אין שול „אמן", ניט הערענדיג דעם חזן'ס ברכה...

מעהר ווי אונזערע אַלע ימים טובים געפֿעלט מיר דער פסח. פסח איז ניט גלייך צו די אַנדערע ימים טובים, צום ערשטען פסח האָבען זיך די יודען געגרייט עטליכע הונדערט יאָהר, גאָט אַליין האָט אויך געמאַכט גרויסע הכנות, און משה רבנו איז געווען דער סאַרוועך. שבועות און סכות זענען אויך שענע ימים טובים, זיי זענען אָבער ערשט נאָך פסח, און אַז עס וואָלט ניט געווען דער פסח וואָלט ניט קענען זיין ניט דער שבועות און ניט דער סכות. פסח איז דער ערשטער יודישער יו"ט, דער ערשטער יודישער פֿריהלינג. עס קריגען זיך צוויי תנאים: ר' אליעזר און ר' יהושע. דער ערשטער זאָגט אַז אין תשרי איז בעשאַפֿען געוואָרען די וועלט, און אין תשרי וועט קומען די גאולה העתידה. דער צווייטער זאָגט, אַז גאָט האָט בעשאַפֿען די וועלט אין ניסן, און די גאולה העתידה וועט אויך זיין אין ניסן. מיר געפֿעלט בעסער ר' יהושע. די יודישע וועלט איז געוויס בעשאַפֿען געוואָרען אין ניסן, און איך בין כמעט זיכער אַז אין דעם שענעם חדש וועט אויך קומען אונזער גאולה, וואָרום ניסן איז אונזער חדש...

היינט דער ערב פסח! דער ערב פסח פֿלעגט זיך ציהען אַ גאַנצען חדש, פֿון שושן פורים ביז צום רעכטען פסח. געקאַלכט און געוואַשען, געקאָכט און געבאַקט, גערייניגט, געשמירט און געפוצט, געבראָטען און געפּרעגעלט — און דאָס אַלעס צוליעב דעם טייערען פסח. יעדעס יאָהר האָט מען זיך אויף איהם געגרייט, ווי עס גרייטען זיך מחותנים און כלה, ווען זיי וואַרטען אָב צום ערשטען מאָל אַ חתן.

ביז פסח זענען געבליעבען נאָך כמעט גאַנצע צוויי וואָכען. אין שטוב איז שוין כמעט אַלעס ריין און אָבגעפוצט. אין פאָרהויז איז שוין געמאַכט געוואָרען אַ מהיצה: אַ שטריקיל פֿערצויגען פֿון איין וואַנד ביז דער אַנדערער, עס איז אַ סימן פֿאַר די קליינע קינדער אַז זיי זאָלען חלילה ניט פֿערשלעפּען אַבריקיל חמין אויף יענער זייט שטריקיל. און פֿאַר אַ אמת יודיש קינד דאַרף מען ניט מאַכען אַנדערע מהיצות, פֿאַר אַ'אמת יודיש קינד איז גענוג איין שטריקעלע, דאָס שטריקעלע דערמאָהנט איהם אָן דעם שבת'דיגען עירוב. דער שבת'דיגער עירוב איז ביי אונז אין שטעדטיל אין גאַנצען געמאַכט געוואָרען פֿון פֿאָדעם, און דאָך איז נאָך קיין יודיש קינד ביי אונז אַריבער געגאַנגען אויף יענער זייט עירוב אום שבת מיט עטוואָס אין דער קעשענע. די לעצטע צייט האָט מען ביי אונז אין די צייטונגען זיך אָנגעהויבען שטאַרק קלאָגען, וואָס אונז יודען פֿעהלט דער כח המשמעת, ד. ה. דיסציפּלין פֿעהלט אונז. און ביי אונז אין שטעדטיל שטעהט פֿערצויגען דער פאַדעמענער עירוב אויף דינע שטעקליך, און לאַכט זיך אויס פֿון אַלע צייטונגען: אַז יודען ווילען, קענען זיי פֿאָלגען אפילו אַ פֿאָדים אויף דינע שטעקליך!... — אויף יענער זייט מהיצה ביי אונז אין פֿירהויז זענען שוין געשטאַנען אָנגעגרייט צו פסח אַלערליי גוטע זאַכען, און די קופּערנע טעפּ מיט די פֿענדליך האָבען געלויכטען און געגלענצט ממש פֿון שמחה, וואָס זיי האבען זוכה געווען צו אַזאַ מין גדולה...

איך בין נאָך אַקינד. איך שטעה אויף אין דער פֿריה, איך וואַש מיך פֿון איין איינגעפּאַכען קריגיל, וואָרום דאָס קופּערנע קענדיל שטעהט שוין אויף יענער זייט שטריקיל און פֿירהויז. איך טרינק מיין גלאָז טהעע, פֿון דער איינפֿאַכער בלעכענער טהעעמאַשין, וואָס מען האָט זי לכתחלה געקויפֿט נור זי זאָל דיענען די פּאָר וואָכען פֿאַר פסח. איך נעה דעם סידור און געה אין שול. דרויסען איז שעהן און ליכטיג. וואו ניט וואו ליעגט נאָך אַ פֿאַרוואַלגערט שטיקיל שנעע, איניגע ערטע זענען נאָך בעדעקט מיט אַ דינע הייטיל פֿון אייז, אָבער אומעטום ווייזען זיך שוין יונגע, גרינע גרעזעליך, דער הימעל איז קלאָר, פֿייגעליך זינגען, און פֿון אַלע זייטען שמעקט מיט פֿרישע מצה, און אין חדר דאַרף מען געהן נור ביז מיטאָג — אָט אַזוי געדענק איך דעם ערב־

פסח, אַזוי איז ער פֿערבליבען ביי מיר אין זכרון פון מיינע קינדערשע יאָהרען!

איצט האָב איך ליעב דעם פסח נאָך מעהר ווי אַמאָל. ניט נור ווייל מיט דעם יום טוב זענען פֿערבונדען די בעסטע ערינערונגען פון מיין קינדהייט, נאָר ווייל פסח איז דאָך דער אמת'ער יום טוב פֿון בְּחֵצוֹת און כַּחֲצוֹת, און בחצות און כחצות שטעהט ביי מיר שטענדיג אויפ'ן ערשטען פלאַן...

און ווען אַלע זעצען זיך צום סדר, זאָגען די הגדה מיט גרויס השק, עסען ניט ווילענדיג דעם אפיקומן, און ווערען כמעט איינגעשלאָפֿען צום אַנדערען טהייל פון דער הגדה, וואָס מען דאַרף זאָגען שוין נאָך דעם עסען, דאַן ערשט הויב איך אָן צו פֿיהלען דעם רעכטען טעם פון דעם פסח'דיגען סדר. מה נשתנה און עבדים היינו איז אַ־שענע קשיא מיט אַשענעם תירוץ. די קשיא איז אָבער פֿאַר מיר צו איינפאַך, און דער תירוץ צו גלאַט. מעהר ווי מה נשתנה און עבדים היינו געפֿעלט מיר דער כהא לחמא. מיר געפֿעלט ווי מען איז ביי ז'ך ברייט אין דער דעה... נאָר נאָך מעהר ווי כהא לחמא געפֿעלט מיר גראַדע דאָס שטיקיל הגדה, וואָס קומט ערשט נאָך דעם עסען, מיר געפֿעלט דער ובכן ויהי בחצי הלילה!

„און אַזוי איז אַלעס געשעהען פונקט אום האַלבע נאַכט.
„דאַן האָסט דו בעוויזען פֿיעל נסים אין דער פסח נאַכט:
„אברהם'ן געגעבען נצחון, ווען עס טהיילט זיך די נאַכט,
„אבימלך האָט געהאַט דעם אָבשניט אין חלום ביי נאַכט,
„לבן האָט זיך ערשראָקען, ווען עס איז געווען פֿינסטער די נאַכט.
„און יעקב האָט בייגעקומען דעם מלאך ביי נאַכט —
„אַלעס איז געשעהען פונקט אום די האַלבע נאַכט.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„בעשטעל שומרים פֿאַר דיין שטאָדט ביי טאָג אי ביי נאַכט,
„ווי דעם טאָג מאַך ליכטיג די דונקעלע נאַכט —
„אַלעס דאָס וועט געשעהען פונקט אום האַלבע נאַכט!"...

מיר לייענען דעם לאַנגען פזמון „ובכן ויהי בחצי הלילה" און אונז קען פֿאָרקומען אַז דאָס אַלעס איז געווען בְּמִקְרֶה, נור מיט אַ־צופֿאַל. אָבער נור אונז קען דאָס אַזוי דאַכטען, ווייל עבדים היינו, ווייל מיר זענען קנעכט, ניט מעהר ביי פרעה'ן אין מצרים, נאָר קנעכט ביי דער צייט, מיר ליעגען אונטער דער צייט, און זי הערשט איבער אונז, ביי דעם אָבער, וואָס איז הערר איבער די צייטען, איז ניטאָ קיין צו־פֿאַל, ניטאָ קיין מקרה, אַלעס איז אויסגערעכענט און בערעכענט, און קיין מעשה פֿערפֿעהלט ניט די ריכטיגע סעקונדע.

און אַז איך לייען דעם פזמון „ובכן ויהי בחצי הלילה" דער־מאַן איך מיך אויף נאָך אַ פסוק אין קליינעם חומש'ל. אַמאָל האָב איך געלערנט דעם פסוק, אָבער איך האָב איהם דאַן ניט גוט פֿער־שטאַנען. איצט פֿערשטעה איך איהם בעסער, מיט מעהר טיעפֿקייט. אין חומש שטעהט אַזוי: שמור את חדש האביב, דו זאָלסט צוהיטען דעם חדש ווען עס קומט דער אָבִיב, וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ און זאָלסט מאַכען אַ פסח צו גאָט דיין גאָט, כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב ווארום אין חדש ווען עס איז געווען דער אביב הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה האָט דיך דיך גאָט דיין גאָט אַרויסגעפֿיהרט פון מצרים ביי נאַכט.

אביב הייסט אין אמת'ן די צייט ווען עס פֿילען זיך אָן די תבואה־זאַנגען, דער רבי אָבער האָט אונז געזאָגט אַז אביב איז דער פֿריהלינג, ווען עס געהט אַוועק דער ווינטער, און עס הייבען זיך אָן צו ווייזען די גרינע גרעזעליך. דער רבי איז געווען גערעכט, וואָרום מיר לערנען דאָך דעם חומש אין גלות, מוזען מיר וויסען ווען קומט אויס דאָ אין גלות דער אביב, און דאָ אין גלות קומט ער פונקט אויס אין פֿריהיאָהר...

זאָגט דער פסוק: שמור את חדש האביב, זאָלסט זעהען צוהיטען ווען עס קומט דער פֿריהלינג, ווארום דאַן איז די בעסטע צייט צו מאַכען אַ פסח.

און מיר איז קלאָר געוואָרען, אז די הויפט־זאַכע איז, מען זאָל צוהיטען פונקט, ווען עס קומט דער פֿריהלינג.

האָב איך אָנגעהויבען זוכען אין פֿערשיעדענע ספרים, אָנגע־הויבען שטודירען די פֿערשיעדענע כללים, נאָך וועלכע מען קען ער־קענען די צייט, ווען עס קומט דער פֿריהלינג.

קודם כל האָב איך מיך געווענדט צום לוח. איך וויים אַז עס זענען דאָ אַלערליי לוחות. עס איז דאָ אַ לוח וואָס קאָסט עטליכע רובעל, און עס זענען דאָ לוחות, וואָס מען בעקומט זיי צוויי פֿאַר אַ גראשען. די ביליגע לוחות האָב איך גאָר ניט געוואָלט אין האַנד נעהמען, וואָרום, וואָס קען דאָרט זיין פֿאַר אַ פֿריהלינג, אַז אַלע פֿיער צייטען פֿון יאָהר קאָסטען צוזאַמען נור אַ האַלבען גראָשען... איך האָב אויסגעזוכט די בעסטע לוחות, די טייערסטע — אָבער אומזיסט, פון די לוחות־כללים האָב איך ניט געקענט אויסלערנען זיך צו טרעפֿען פונקט ווען עס קומט דער פֿריהלינג. און די זאַך איז פשוט: די וואָס שרייבען לוחות מאַכען אַלע רעכנונגען נאָך די כללים פֿון חכמת החשבון, דער־ריבער קענען זיי ניט האָבען צו טהון מיט דער לעבעדיגער צייט, וואָרום די צייט וואָס לעבט, ריהרט זיך דאָך און בעוועגט זיך יעדע מינוט, יעדען אויגענבליק, און קען דערביי אומדרעהען אַלע זייערע חשבונות. כללים קען מען מאַכען נור פֿאַר טוידטע זאַכען, די צייט אַליין אָבער לעבט, אפילו אין חומש שטעהט אויך כעת חיה, און דער פֿריהלינג לעבט אויך — האָב איך פֿערשטאַנען אַז ניט מיט טוידטע כללים פון לוח וועל איך דערגעהן דעם לעבעדיגען סוד, ווי צו בעשטימען דעם מאָמענט, ווען עס קומט דער פֿריהלינג.

איך האָב מיך מְיָאֵשׁ געווען פון די טוידטע לוחות און געווענדט זיך צו לעבעדיגע מענשען. געוועהנליך בין איך קודם כל געגאַנגען צו די זקנים. ערשטענס, האָב איך געטראַכט, איז גלאַט גוט פֿרעגען אַ־עצה ביי אַלטע לייט, און צווייטענס בפרט נאָך אין זאַכען וואָס נעהערען צו די פֿערשיעדענע צייטען פון יאהר. וואָס מען איז עלטער, האָט מען דאָך מעהר מאָל דורך געלעבט די פֿערשיעדענע צייטען. די אַלטע לייט האָבען מיר אָנגעהויבען געבען פֿערשיעדענע סימנים, אָבער מערקווירדיג, די זקנים האָבען גאָר ניט פֿערשטאַנען מיין שאלה, מיר האָבען גערעדט ווי עס ווייזט אויס אויף פֿערשיעדע שפּראַכען. איך האָב פֿער־לאַנגט סימנים, נאָך וועלכע מען זאָל קענען וויסען, ווען עס קומט דער פֿריהלינג, און זיי האָבען מיר געגעבען אַ פֿריהלינג וואָס קומט נאָך זייערע סימנים.

זאָגט מיר זקנים, ווען קומט דער פֿריהלינג?

— דער פֿריהלינג קומט, ווען מען שטעלט זיך באַקען מצה אויף פסח!

-- דער פֿריהלינג קומט, ווען מלמדים הויבען אָן צו זוכען נייע תלמידים צו זומער!

— דער פֿריהלינג קומט, ווען מען הערט אויף זאָגען תחנון אויף אַ גאַנצען חדש!

ניט דאָס בין איך אויסען זקנים! דאָס דאַרף איך דאָך ביי אייך ניט פֿרעגען, דאָס קען איך וויסען פֿון אַ האַלב־גראָשענען לוח. איך וויל אָבער ניט, אַז דער פֿריהלינג זאָל קומען, ווען מען שטעלט זיך באַקען מצה אויף פסח, נאָר אומגעקעהרט: מען זאָל זיך שטעלען באַ־קען מצה, ווען דער פֿריהלינג קומט!

שלעכט! די זקנים האָבען ניט פֿערשטאַנען מיין שאלה. איך האָב זיי געלאָזען רוה, און געווענדט מיך צו די יונגע.

די יונגע האָבען מיר געגעבען אַנדערע סימנים, ניט מצה און תחנון'דיגע, נאָר פֿרישע סימנים פון דער נאַטור אַליין.

זאָגט מיר יונגע מענשען, ווען קומט דער פֿריהלינג?

— דער פֿריהלינג קומט ווען עס לאָזען די טייכען!

זאָגט'זשע מיר יונגע ווען לאָזען די טייכען?

— די טייכען לאָזען, ווען די זון וואַרמט שטאַרקער און דער ישנעע צוגעהט!

זאָגט זשע מיר, ווען הויבט אָן די זון צו וואַרעמען שטאַרקער און דער שנעע צוגעהט?

— ווען די שוואַלבען קעהרען צוריק צו אונז פֿון זייערע ווינטער־וואָהנונגען!

זאָגט זשע מיר יונגע, ווען קעהרען די שוואַלבען צוריק?...

מיט איין וואָרט, מען האָט מיר געגעבען סימנים אָהן אַ צאָהל, אָבער דעם גרונד האָב איך ניט געקענט דערגעהן אפילו פֿון די יונגע, און עס האָט מיר נור דערמאָהנט די אַלטע מעשה:

ווען וועט זיין חתונה?
ווען כלי זמר וועלען שפּיעלען.
ווען וועלען שפּיעלען כלי זמר?
ווען מחותנים וועלען קומען.
ווען קומען די מחותנים?
פֿרעג דעם בעל עגלה!

אַ שענע געשיכטע, מען שיקט מיך אָב צום בעל עגלה! איך וויל וויסען ווען קומט דער פֿריהלינג, איך וויל אַסימן, ווי איך זאָל קענען פֿיהלען דעם מאָמענט ביי זיך אַליין, שיקט מען מיך אָב צו אַ קליין פֿייגעלע, צו אַ שוואַלב, און אַז די שוואַלב וועט קומען בין מנחה למעריב צייט, ווען דרויסען איז שוין דונקעל, ווען מען קען זי ניט גוט בעמערקען?

איך האָב אויך געלאָזען דיא יונגע און מיך געווענדט צו די קליינע קינדער. אין דער גמרא ווערט אָפֿט דערצעהלט, ווי גרויסע לייט, תנאים אָדער אמוראים, פֿלעגען זיך אָפֿט ווענדען אין שווערע צייטען, ווען זיי האָבען זיך אַליין קיין עצה געקענט געבען, צו אַ קליין קינד. צו אַ חדר־יונגיל, און פֿלעגען איהם זאָגען: פסוק לי פסוקך, דאָס הייסט זאָג מיר חדר יונגיל עפּיס אַ׳פסוק... און אין דעם פסוק פֿלעגען זיי זוכען אַ תירוץ, אַ ריכטיגען תירוץ אויף די קשיא, וואָס האָט זיי געדריקט. אויך אין אַנדערע ספרים האָב איך געלעזען, אַז די קינדהייט איז איבערהויפּט דעם מענשענס פֿריהלינג, און אויף דעם אופן, האָב איך מיר געדאַכט, מוזען דאָך די קליינע קינדער בעסער פֿערשטעהן דעם ענין פֿריהלינג.

ווען דיא פֿייגעליך, -- האָבען מיר געזאָגט די קינדער, — וועלען אָנהויבען זינגען מיט זייער אייגענעם׳קול, איז אַ סימן, אַז דער פֿריהלינג איז געקומען. ווינטער זינגען אויך די פֿייגעליך, אַבער ניט מיט דער אייגענער שטימע, ווי צום ביישפּיעל דער קאַנאַרעק׳ל, ער זינגט אויך אין זיין קליין הייזעלע, וואָס שטעהט אויף דעם פֿענסטער, עס איז אָבער ניט דעם קאַנאַרעק׳לס אֶמת׳ע שטימע, עס איז ניט זיין אֶמת׳ר לשון, זיין אֶמת׳ן לשון קען מען הערען נור אין וואַלד, און נור אים פֿריהלינג...

דער סימן איז מיר שוין מעהר געווען געפֿעלען: זעהען קען מען דאָך נור ביי טאָג, הערען קען מען אָבער ביי נאַכט אויך... דאָך נור ביי קינדער איז אַזוי גוט ענטוויקעלט דער חוש השמיעה, זיי קענען גלייך ערקענען דעם אֶמת׳ן קול פֿון די פֿייגעליך, ווייל קליינע קינדער ווייסען נאָך ניט וואָס פֿאַלש איז, און אַ געמאַכטע שטימע, אפילו פֿון אַ פֿייגעלע, קלינגט גלייך אָב מיט פֿאַלשקייט אין די קינדערשע קליינע אויערליך. די אויערן פֿון ערוואַכסענע אָבער זענען שוין צו פֿיעל געוועהנט צו פֿאַלשע שטימען. ווי פֿיעל מאָל האָבען זיי געהערט דעם חזן ווייַנענדיג, בשעת ער שטעהט צוגעדעקט מיט דעם טלית און לאַכט אַליין פֿון זיין וויינענדיגער שטימע... דערביי איז נאָך דער ווינטער אַזוי לאַנג, אַז מען קען טאַקע פֿערגעסען דעם אֶמת׳ן פֿייגעל־לשון...

איך האָב מיך סוף כל סוף געווענדט צו די פֿייגעליך גופא: זאָגט מיר ליעבע פֿייגעליך, צי ווייסט איהר ניט ווען קומט דער פֿריהלינג?

און די פֿייגעליך האָבען מיר געענטפֿערט:

„וואָס פֿרעגסט דו ביי אונז, ביזט דו דען ניט גאָטס אַ בעשעפֿעניש? „האָט דיך דען גאָט ניט בעשאַפֿען ערשט נאָך אונז? האָט ער דען דיר קיין נשמה ניט אַריין געבלאָזען, דו זאָלסט פֿערשטעהן נאָך מעהר פֿון אונז? וואָס געהסט די אַרום צו פֿרעמדע? פֿרעג דיך אַליין, דען וואַס טהוען מיר אָהן לוחות און אָהן ספרים. ווען מיר פֿיהלען, אַז אויף אונז טהוט זיך אָן אַנייע הויט, אַז די פֿליגעליך הויבען אָן צו ווערען שטאַרקער, און אין אַלע אונזערע קליינע גליעדערליך גיסט זיך אויס אַ נייער חיות, און עס ווילט זיך פֿליעהען, און עס ווילט זיך בויען נייע נעסטען -- דאַן ווייסען מיר אַז דער פֿריהלינג איז געקומען... מיר לעבען אין דער נאַטור, מיר זענען אַ טהייל פֿון דער נאַטור, פֿון דער גרויסער נאַטור, און מיר פֿיהלען אַלעס, וואָס קומט פֿאָר אין דער נאַטור, אין זיך אַליין...

***

לאַנג דויערט דער ווינטער, לאַנג דויערט די נאַכט, און עס וואַנדערט אַרום דאָס גאַנצע פֿאָלק און עס פֿרעגט ביי פֿרעמדע לייט, ווען וועט שוין קומען דער פֿריהלינג, ווען וועט שוין קומען דער סוף פֿון דער נאַכט?

דאָס פֿאָלק האָט אַ מסורה, אַנ׳אַלטע מסורה, אַז עס זאָל זעהען צוהיטען פּונקט ווען עס קומט דער פֿריהלינג, און פּונקט ווען עס קומט די האַלבע נאַכט: שמור את חדש האביב, דו זאָלסט צוהיטען דעם חדש ווען עס קומט דער אָביב, ועשית פסח לה׳ אלהיך און זאָלסט מאַכען אַ פסח צו גאָט דיין גאָט, כי בחדש האביב, וואָרום אין חדש ווען עס איז געוועזען דער אָביב הוציאך ה׳ ממצרים לילה האָט דיך גאָט דיין גאָט אַרויסגעפֿיהרט פֿון מצרים ביי נאַכט.

ובכן ויהי בחצי הלילה. דער פּזמון איז אַלט, און דאָס ניגון׳דיל איז אויך אַלט.

וואָס זשע הערט זיך מכח דער נאַכט? שֹׁמֵר מַה מִּלַּיְל, שומר מה מליל? זאָג זשע מיר שומר וואָס הערט זיך מכח דער נאַכט?

אמר שומר, ענטפֿערט דער שומר: אתא בקר וגם לילה, שוין ניט איין מאָל איז דער פֿריהמאָרגען געקומען, דו האָסט אָבער געשלאָפֿען און לעבסט און וואַנדעלסט וויעדער ביי נאַכט.

וויא אַזוי ווייסט דו דאָס שומר?

כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, דען עס דרעמילט ניט און עס שלאָפֿט ניט דער שומר פֿון ישראל׳ן!

וואָרום־זשע וועקסט דו מיך ניט, שומר?

איך וואַרט ביז דו וועסט זיך אַליין אויפֿחאַפּען...

ד״ר שמריה הלוי.

זמן חרותינו.

אַ ביל ד פֿון לעבען.

עס איז געווען ערב פסח. אין וואַרשא אין די יודישע קוואַרטאַלען, אויף נאַלעווקעס, גרזיבאוו מיט די אַלע ארומיגע גאַסען און געסליך האָט גערַעשט און געטומעלט, געקאָכט און געפּילדערט, ווי אין אַ גרויסען מוראַווייניק וואָס איז פּלוצלינג אויפֿגעריעט געוואָרען. דאָס איז ניט געווען דער געוועהנליכער וואַרשאַווער האַנדעלס מאַרק־טומעל, מיט די מאַסען פּראָווינץ יודען וואָס קומען אַ ריין נאָך סחורה, מיט די הונדערטער פֿערסמאַיטע קאָמיסיאָנערען, מיט שווער בעלאָדענע פֿוהרען סחורה, מיט אין דרייען איינגעהויקערטע טרעגערס מיט פּעק, קאַסטענס און בערג קאַרטאָנקעס אויף די פּלייצעס, מיט פֿלינקע „גייערס", מיט עלענדע „האַנדליאַרזעס", מיט צוטראָגענע מעקלערס, מיט בלאַסע פֿערזאָרגטע ווינדמענשען; ניין, דאָס איז געווען אַ גאַנץ בעזונדערער טומעל, איין ערב־פסח טומעל מיט אַלע קניפּערליך, דער עכטער ערב־פסח׳דיגער געפּילדער פֿון אונזערע יודישע קליינשטעדליך, מיט טרעגער וואָס טראָגען קערב־מצות, מיט שמשים מיט פּעקליך שמירה, מיט קערב וויין, מיט פסח׳דיגע פֿלוימען, יונגליך מיט פּעק הגדות, צופּודערטע דינסטמיידליך מיט געכשר׳טע כלים, מיט נייע כוסות, נאַר אַלעס מעהר און גרעסער ווי פֿאַר וואַרשא פּאַסט, טויזענד מאָל לעבהאַפֿטיגער און האַסטיגער. די גאַסען און די גרויסע הויפֿען וואָס יעדער פֿון זיי איז אַ גאַנצעס קליינעס שטעדטיל פֿאַר זיך, האָבען געקאָכט און געווימעלט פֿון מענשען, און אויף טריט און שריט איז געווען צו ערקענען, אַז דאָס יודישע וואַרשא מאַכט גרויסאַרטיגע הכנות אום געהעריג מקבל צו זיין דעם ליעבען אורח וואָס קומט

מִשָׁנָה לְשָׁנָה צו גאַסט צום פֿערוואָגעלטען פֿאָלק ישראל, און ברייגנט איהם זיינע טייערע מתנות, ליעבע זומערלופֿט מיט די ערשטע פֿרישע גרינע בלעטלעליך אויף די בוימער, ווארעמע שטראהלען פֿון דער ווענסנער־זון און ווארעמע שטראהלען פֿון לעבען, זכרונות פֿון פֿרייהייט, זכרונות פֿון — אויסגעלייזט ווערען פֿון גלות.

אויף די פֿאָרנעהמע רייכע גאַסען פֿון וואַרשא איז אויך געווען ערב פסח, נאר דאָרט איז עס נעווען גאַנץ וועניג צו מערקען. דער זעלביגער גרויסאַרטיגער אורח רבי פסח וואָס אין די יודישע גאַסען האָט ער זיך אויפֿגעפֿיהרט אַזוי ברייט און רעש'דיג, מיט עכט גביר'עשער העזה, ווי אַ רייכער אורח וואָס איז אַראָבגעקומען צו גאַסט צו אַנ'אָרימען קרוב, האָט זיך אָהן צערעמאָניעס פֿערנומען דאָס גאַנצע הויז, אומעטום אָנגעוואָרפֿען זיינע טויזענדער קלומקעס און פעקליך, אַרויסגעוואָרפֿען פֿון שטוב אַלע איבעריגע כלים, וואָס האָבען איהם געשטערט, און האָט זיך אויסגעלעגט גאַנץ ברייטליך און היימיש, אָט דער זעלביגער גאַסט האָט זיך אין די אַריסטאָקראַטישע גאַסען אויפֿגעפֿיהרט גאַנץ אַנדערש, שטיל און רוהיג, איינגעשראָקען און פֿערשעמט, ווי אַ אָרימאַן וואָס איז געקומען צו גאַסט צו אַ רייכען קרוב. פֿאָרזיכטיג און מיט דרך־ארץ האָט ער זיך דאָרט אָהן שום טומעל אַריינגערוקט מיט זיינע פעקליך, מעהרסטענס דורך די הינטערטרעפּ, געטראָטען אויף די ציפּ־קעס, אום ניט צו פֿערצעפען די פריצעשע שכנים, און — איינינע טיהרען האָט ער אַפֿילו געפֿונען פֿערשלאָסען, נאָר ער האָט זיך גאָר געמאַכט בלא־יודע.

אין איינעם פֿון די שענע פֿירשטאָקיגע הייזער אויף יעראָזאַ־לימסקער אַלעע, מיט געצאצקעטע באַלקענעס, מיט שענע גיפּס־פֿיגורען פֿון בײדע זייטען טויער, האָט רבי פסח געהאַט קרובים, דאָרט האָבען געוואָהנט איניגע יודישע פֿאמיליעס, און ער האָט זיך דאָרטען אָנגעמעלדעט.— לינקס פֿון טויער האָט אַ געלער יודיל, בערעק גוטגאלד, אַ דאַרער מיט לאַנגע הענד, מיט לאַנגע פאָלעס, מיט לאַנגע ציצית, און מיט פלוטעוואטע אוינליך געהאַלטען אַ קרעמיל, צוזאַמען אַדוס־טריקוצע, אַ פֿרוכט־קראם מיט אַ טישיל סאָדע־וואַסער, וועלכער האָט מיט זיין נייזילבערנעם קראַן, מיט די צוויי סלאָיעס ווארענעס בע־שיינט דאס גאַנצע געשעפֿט. הינטער'ן קראם האָט ער געהאַט אַ דירה: צוויי שטיבליך מיט אַ פֿינסטערע קיך, און אין יענע פּאָר שטיבליך האָט דער ערב פסח צוערשט אָנגעשפּאַרט. פֿון גאַנץ פֿריה האָט בעריכע צופודערט און פֿערשמוצט ווי אַנ'עכטע אשת־חיל געפּוצט און געשייערט, געסקראבעט און געגראַבעלט, געשטויסען און געקלאַפּט, געשריען און געשאָלטען און מיט דער גאַנצער ענערגיע „געמאַכט יום טוב". בערעק אַליין האָט אויך וועניגער געקוקט אויפֿ'ן פדיון, איז אַלע ווײלע אַריינגעלאָפֿען אין שטוב, און איז געווען צוטראָגען בטרדת החג. ער האָט אַפֿילו געבראַכט וועניג נוטצען דער אָנגעהאָרעוועטער בעל הבית'תע, האָט זיך אָהן אַטאלק אַרומגעדרעהט, נאָר דאָך האָט ער וועניגסטענס געגעבען אָפּט אַ פּאַץ דעם יונגיל ער זאָל זיך ניט דרעהען אונטער די פֿיס, אַ שטויס געגעבען דער עלטערער טאָכטער, אַ מיידיל אַ יאָהר דרייצעהן, זי זאָל אַכטונג געבען אין קראָם, און ער האָט געפֿיהלט אַז ער העלפֿט און טהוט עפּיס לכבוד יום טוב.—

פֿון דער צווייטער זייט טויער רעכטס, פּאַרטער, אין אַ שענער דירה פֿון פֿינף צימער מיט אַ קיך האָט אויך געוואָהנט אַ יודישע פֿאמיליע, הערר איגנאַץ וואָנשאָצקי, גלאוונער בוכהאַלטער אין איינער פֿון די גרעסטע וואַרשעווער בענק, און דאָרט איז אויך געווען ערב פסח. דאָרט ווייזט אויס האָט דער ערב פסח ניט געמוזט קלינגען אין פאַראַדנעם האַד און האָט זיך אַריין געגנב'ט דורכ'ן קיך, אַ סימן די קעכין קאַטערינא האָט איהם צוערשט בעמערקט, און האָט זיך דערמיט זעהר דערפֿרעהט. זי האָט שוין לאַנג געהאַט אין חשד איהר „פאַנסטווא" אַז דאָס זענען ניט קיין עכטע פּאַניעס, און האָטש ניט אין דער שפּראַך, ניט אין דער גאַנצער אויפֿפֿיהרונג איז וואָס געווען צו בעמערקען, האָט דאָך קאַטערינא געפֿיהלט אַז דאָ שמעקט עפּיס מיט „פֿראַנצוויזען" „דייטשען" און אפֿשר טאַקע גאָר מיט זשיד. זי האָט אַלץ וועגען דעם געלעבט אין ספק, און אַז זי האָט יעצט דערזעהן דעם פּעקעלע מצה וואָס מע האָט היינט פֿריה צוגעשיקט, מיט נאָך עטליכע מאָדנע פעקליך וועלכע די פּאַני אַליין האָט איינגעהאַנדעלט אין גאַס, האָט זי זיך זעהר דערפֿרעהט, אַז אויסער די אַלע טיטולען וואָס זי פלעגט אָבגעבען דער שטאָלצער פּאַני, אונטער די אויגען, ווערט זי איהר יעצט קענען רופֿען זשידאָווקע, איין ווערטעלע וואָס בעשטעהט פֿאַר טויזענד זידלערייען, און זי האָט גלייך אָנגעזאָגט די שמחה דער סטרוזיכע, אַז איהר פּאַנסטווא געהערען פשוט צו די אתה בחרתנו'קעס, דאָס הייסט אויף פּויליש — פֿערפֿלוכטע יודען.

די פּאַני אַליין, די מאַדאַם וואָנשאַצקי, האָט זיך, דעם אמת צו זאָגען, וועניגער געפֿרעהט מיט דעם אורח. אין דער יוגענד האָט זי זיך אַפֿילו מיט איהם גוט געקענט, נאָר שוין פֿון עטליכע יאָהר זינד די וועלט איז זיי געגאַנגען גוט, און איהר מאַן האָט געאַרבייט און דער גרויסער באַנק, און געלעבט נור צווישען פּאָלאַקען האָבען זיי זיך מיט'ן רבי פסח'ן ניט געזעהען און האָבען אין איהם גאַנץ פֿערגעסען. זיי זענען גאָט צו דאַנקען קיינע פֿאַנאַטישע, אָדער קליינשטעדטלדיגע זשידעס, וואָהנע און לעבען צווישען לייטען און מיט לייטען גלייך, און האָבען שוין די נאַרישקייטען גאַנץ פֿערגעסען. נאָר דאָס מאָל איז אויסער דעם דאָזיגען אונליעבען גאַסט געקומען מיט אַ פּאָר טעג צוריק צו די וואָנשאַצקעס נאָך איין אורח, דער פֿאָטער פֿון דער מאַדאַם, דער אַלטער הערר רונדמאַן. ער האָט געוואָהנט אין אַ שטעדטיל ביי קאַליש האָט געהאַט איין אייגען גוט, דעם ווינטער איז איהם אָבגעשטאָרבען די אַלטע פֿרוי, קיין קינדער האָט ער ביי זיך ניט געהאַט, און אום זיך אַביסיל צו צערשטרייען, און יום טוב ניט אַליין צו זיין, איז ער געקומען צו פסח צו די קינדער. דער אַלטער איז געווען איין זעהר אַנשטענדיגער און ליעבער מענש, פֿון די אַלטע „משכילים", איין האַלבער דייטש, נעט געקליידעט, מיט איין פֿאָרנעהמען אויסזעהן, מיט שענע זילבערלאָקען, מיט קלוגע אויגען, און די טאָכטער האָט איהם ליעב געהאַט, און זעהר געפֿרעהט זיך מיט זיין קומען. דער איידעם, ה' וואָנשאַצקי איז גראַדע ניט אַזוי פֿריינדליך געווען צום אַלטען, איבער־הויפּט קיין גרויסער מכניס אורח. איבריגענס האָט דער אַלטער גע־האַט אַ רעכטעס פֿערמעגען, נור צוויי קינדער און אייניקלעך מיט איהם האָט ניט געלוינט פֿאַר דעם פּראַקטישען וואָנשאַצקי, און ער האָט זיך געגען איהם בענומען גאַנץ העפֿליך. אָט צוליעב דעם אַלטען האָט מען זיך געמוזט בעשעפֿטיגען אַביסיל מיט דעם פסח. — דער אַלטער איז אַפֿילו ניט געווען פֿון די זעהר פֿרומע יודען. אין זיין שטעדטיל האָט מען איהם געהאַלטען פֿאַר איין אפיקורס, נאָר די טאָכטער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, דאָס פֿון זיין אַפּיקורסות, ביז עסען חמץ אום' פסח איז נאָך אַ שטיק וועג. דאס די מוטער פֿלעגט אַלע מאָל גאַנץ שטרענג מאַכען פסח, און זי האָט זיך דערמיט געמוזט רעכנען. שוין מיט אַ צוויי טאָג צוריק איז דעריבער געווען צווישען מאַן און ווייב אַ לאַנגער שמועס. ה' וואָנשאַצקי איז געווען אַ שטרענגער מאַן און די מאַדאַם האָט פֿאַר איהם אַביסיל מורא געהאַט. ער איז אמת גע־ווען זעהר אַ גאַלאַנטער הערר, האָט פֿאַר די פֿרוי קיין אַנדערע נעמען ניט געהאַט ווי קעטצעלע אָדער ענגעל, נשמה אָדער מאָפּסיק, נאָר — ביי אַלע זיסע ריידעליך איז ער געווען אַ שורר־בביתו און די פֿרוי האָט אָהן איהם ניט געוואַגט טהון עטוואָס. ער האָט אַנפֿאַנגס שטאַרק געקרימט, נאָר ענדליך האָט ער אָנגעהויבען איינגעהן אויף פּשרות. נו, מצה, צום טייוועל, זאָל זיין מצה, וויין, יודישער וויין, אַז זי וויל דורכ'ן אויס, נאָר קיין איבריגע דומהייטען, און איבערהויפּט דעם זוהנעלע זייערען, דעם קליינען בראָנעקען, ניט דערצעהלען קיין נאַרישקייטען און ניט מאַכען פֿאַר איהם קיין גרויסען וועזען פֿון דעם זידאָווסקען פסח.

בו ביום, יענעם טאָג אין דער פֿריה, צווישען דעם ערשטען קויש של שחרית און דעם האַנדקויש פֿון ברכת הפּרידה פֿאַר'ן אַוועקגעהן אין באַנק, גָזְרוּ, האָבען הערר וואָנשאַצקי און זיין מאָפּסיל גוזר געווען אַנ'איסור אויף פֿיעל זאַכען פֿון דעם פסח'דיגען סדר. גזרו — זיי האָבען גוזר געווען אויף כרפּס, משום שום — וועגען ציבעלעס, און אויף די הרוסת מחמת מיאוס, נאָר דער מרור איז בדרך־נס ניצול געוואָרען, וויל ער האָט געהאַט איין מלאך מליץ וואָס האָט איהם כשר גע־

מאַכט — דעם פּאראסיאניקיל פֿון דער יאָלקע־נאַכט וואָס איז אויך געגעסען געוואָרען מיט מרור. — אויך איז געבליבען, משנה זיין היינט דעם סדר היום, ניט עסען מיטאָג ווי געוועהנליך 4 אַ זייגער, נאָר פֿרישטיק אום 12, דאַן קען דער הערר עפּיס צובייסען אין רעסטאראַן, און 6 אוהר מיטאָג מיט — סדר.

בלילה ההוא, די דאָזיגע נאַכט פֿון פסח, האָט מען זיך ביי ה׳ וואנשאצקי אַלזאָ גאַניץ בעצייטענס געזעצט צום סדר. דער טיש איז געווען רייך געדעקט, מיט שענע בלאנקע געשירר, מיט עטליכע פֿלאַשען כרמל־וויין מיט קריסטאלענע קארקען, מיט היבשע גרינע באקאלען, און צווישען צוויי גרויסע פֿאַרגאָלדעטע וואַזען מיט בלומען איז זיך געשטאַנען דער ברויטקארב מיט דעם לחם עוני, מיט די טרוקענע, דאַרע מצות, וועלכע האָבען זיך אַלע געשעמט צווישען די רייכע געשיר און זיך האַלב פֿערדעקט מיט אַ סאַלפֿעטקע. נאָר פֿאַר דעם אַלטען יונדמאַן איז זיך געשטאַנען אַ קערה מיט 3 מצות גאַניץ פֿריי און ביי דער זייט איז געלעגען אַ הגדה. ער האָט גאַניץ פֿיין געמאַכט קדוש. דער קליינער בראָנעק, אַ פֿרעהליכער יונגעלע מיט לאַנגע שוואַרצע לאָקען איבער דעם גרינעם סאַמעטענעם קאסטיום, האָט זיך באַלד גענומען פֿרעגען קשיות, ניט די פֿאַרמאַלנע הגדה־קשיות, דעם טרוקענעם „מה נשתּנה”, נאָר פֿיעל, פֿיעל לעבעדיגע קשיות און שאלות: „וואָס איז דאָס”? — צי וואָס איז יענ׳ץ ?, וואָס טהוט דער זיידע ? וואָס זאָגט ער ? פֿאַר וואָס זאָגט ניט פּאפּא ? פֿאַרוואָס ? פֿאַר ווען ? ער האָט זיך זעהר נייגעריג געאינטערעסירט מיט אַלעס, און די אויגליך האָבען איהם געבלישצעט, ער האָט אַבער ניט בעקומען קיין רעכטע תשובה; דער פּאפּא איז איבערהויפּט ניט געווען ביי גוטער לוינע, און האָט איהם בייזליך איינינע מאָל אויסגערעדט ער זאָל ניט פּלוידערען קיין נאַרישקייט. דער אַלטער האָט אַפילו געוואָלט אַריין מיט דעם קינד אין אַ שמועס וועגען מה נשתנה. פֿאַר וואָס איז פֿאַרענדערט געוואָרען, נאָר די מוטער האָט געזעהן פֿריהער פֿערהאַפּען און אָבפֿטר׳ן בראַנעקין מיט עטליכע ווערטער, און געזעהן ער זאָל זיצען רוהיגער. דער זיידע דאַווענט, „ער מאַדלעט זיך צו גאָט”, „עס איז אַזאַ יום־טוב”, קליינע קינדער דאַרפֿען זיך ניט מישען אין׳ אַלעס. — דעם אמת׳ן תירוץ דעם „עבדים היינו„ האָט איהם קיינער ניט געזאָגט. — דער אַלטער האָט שטיל געזאָגט די הגדה. די איבריגע זענען געזעסען שטיל און עפּיס אַביסיל ווי ניט ביי זיך. אין דאָס־שליסעללאָך פֿון קיך האָבען אַלע מינוט אַריינגעקוקט אָדער קאַטערינאַ, אָדער די״א סטרוזיכע וועלכע האָבען זעהר נייגעריג געוואַרט צו זעהן עפּיס וואונדער, אויב מע וועט דאָ קוילען אַ קריסטליכעס קינד, אָדער וועניגסטענס עפּיס אַזוי וואונדערליכע זאַכען ביי די זשידעס. אַ ! אָט האָט דער אַלטער אויסגעווישט די הענד מיט דער סאלפֿעטקע, צובראָכען אַ מצה און צוטהיילט אַלעמען ביים טיש צו רעכטע שטיקליך; אָט דאָ וועט זיין עפּיס וויכטיגעס. פּלוצלינג — האָט אָנגעקלונגען אין טהיר. קאַטערינאַ איז אַרויסגעלאָפֿען עפֿענען, און באַלד האָט זיך דערהערט אין זאַל רייד פֿון אַריינגעקומענע געסט, וועלכע הערר איגנאַץ האָט גלייך דערקענט. ער איז געוואָרען בלאַס פֿון כעס און פֿון שרעק און איז האַסטיג אויפֿגעשפּרונגען פֿון שטוהל. ער איז געוואָרען גאַניץ צומישט. איינער פֿון די אַמאָליגע שפּאַנישע אַנוסים, וואָס די אינקוויזיציע האָט זיך אַריינגעהאַפּט צו איהם אין הייל בשעת ער איז געזעסען צום סדר, האָט זיך געוויס ניט מעהר דערשראָקען ווי אונזער אומגליקליכער הערר וואנשאצקי. ער האָט דערקענט אַז דאָס זענען געקומען זיינע צוויי בעסטע גוטע פֿריינד, קריסטליכע גוטע פֿריינד וואָס ער איז זעהר שטאָלץ געווען אויף זייער פֿריינדשאַפֿט, איינער אַ וויכטיגער בעאַמטער פֿון זיין באַנק, און דער צווייטער אַ אינספּעקטאָר פֿון סטראַהאָווקע. און גראַדע יעצט, יעצט דאַרפֿען זיי קומען! ער האָט זיך אַזוי האַסטיג געלאָזען גע׳ן צום טיהר, אַז ער האָט אַפילו פֿערגעסען אַז ער האַלט נאָך דאָס שטיקיל מצה אין האַנד, ערשט ביי דער טהיר האָט ער זיך געחאַפּט, האָט האַסטיג אַריינגערוקט די מצה אין די הויזען קעשענע, און איז אַרויס אין זאַל און צוגעמאַכט הינטער זיך די טיהר. אונזערע סדר־לייט זענען געבליבען זיצען ווי צומישטע, ווי מע וואָלט זיי געהאַפּט ביי אַ מיאוסער גנבה. דער אַלטער האָט אויפֿגעהערט זאָגען, עס איז געוואָרען אין עסשטוב גאַניץ שטיל, און עס האָט זיך נור געהערט ווי אונזערע מסובים האָבען נאָך געענדיגט קייען די מצה, און בעמיהט זיך דערביי וואָס וועניגער הרושצען מיט די ציינער. פֿון זאַל דאַנגענען האָט זיך געהערט פֿריינדליכע בעגריסען און פֿרעהליכע רייד. „אַך פּאַן סטאַניסלאַוו, ווי היבש וואָס ער איז געקומען” — „קאָהאַני פּאַני וולאַדיסלאַוויע זיצט דאָך”, „די מאַדאַם ? זי קומט באַלד אַריין”, „אויב איהר שטערט ניט” ? ווי קענט איהר גאָר דאָס זאָגען „אַדרבה, אַדרבה זעהר אַנגענעהם” „איך בין פֿריי דעם גאַנצען אַבענד און מיר קענען מיט פֿערגניגען מאַכען אַ פּולקע פּרעפֿעראַנס”. די מאַדאַם איז אויפֿגעשטאַנען און איז אַרויס בעגריסען די געסט, זי איז דאָרט ניט לאַנג געבליבען, איז באַלד צוריק אַריין און עסשטוב, און אַביסיל גענומען פֿערענטפֿערן פֿאַר׳ן פֿאָטער. „איגנאַץ בעט דעם פּאַפּאַ טויזענד מאָל אום ענטשולדיגונג” „עס קרענקט איהם זעהר”, ער מוז בלייבען אָננעהמען די געסט” „דאָס איז ניט אַבי ווער. דאָס זענען זעהר נייטהיגע מענשען, זעהר פֿיינע לייט. גרויסע פּריצים, אַלטע פֿאַמיליאַנטען פֿון דער פּוילישער גילדענער פֿאָהן”. זי האָט פֿון דרך־שלום וועגען אַביסיל געלייגט. איגנאַץ איז נאָך אַזוי געווען אין כעס אויף דעם אַלטען וואָס האָט איהם מיט זיינע נאַרישקייטען אום איין האאר אַזוי בלאַמירט, אַז ער האָט גאָר ניט געטראַכט צו בעטען איהם אום ענטשולדיגונג, און מיט דעם יחוס פֿון די אַלטע פֿאַמיליאַנטען האָט עס אויך אונטערגעהינקען. פּאַן סטאַניסלאַוו איז געווען אַ זוהן פֿון אַ לאָקאַיי און וולאַדיסלאַווס גאַנצער יחוס איז געווען — אַ שענע שוועסטער, אַ טענצערין אין טהעאַטער, נאָר — לייגען אַביסיל צי ליעב שלום־בית מאַכט ניט אויס, וואָס טהוט מען ניט צוליעב אַ טאַטען ? — דער אַלטער האָט מיט אַ האַלב מויל איינגעשטימט „נאַטירליך. נאַטירליך” „עס מאַכט ניט אויס”, נאָר אין אמת׳ן איז ער געווען זעהר אונצופֿריעדען. אין עסצימער איז געוואָרען שטיל און אומעטיג. דער אַלטער האָט וועניג געגעסען און זיך ווייטער פֿערטיעפֿט אין די הגדה, וועלכע ער האָט ניט געזאָגט נאָר געלייענט פֿאַר זיך. די מאַדאַם האָט זיך קיין אָרט ניט געפֿונען, און האָט באַלד אַרויסגעפֿיהרט בראָנעקען לייגען איהם שלאָפֿען. זי האָט זיך געשעמט פֿאַר דעם אַלטען, און זי האָט זיך ניט געאיילט צוריק אַריינצוקומען. — דער אַלטער האָט אָנגעצונדען אַ ציגאַר און אָנגעהויבען אַרומגעהן פֿערטראַכט איבער׳ן צימער. ער איז צוגעגאַנגען צום פֿענסטער וואָס איז אַרויס צום הויף. גראַדע אַנטקעגען זענען געווען די פֿענסטער פֿון בעקע דעם קרעמערס דירה, און עס האָט זיך געזעהן ווי אויפֿ׳ן טעלער אַלעס וואָס דאָרט האָט זיך געטהון. דאָרט איז מען אויך געזעסען צום סדר. בעקע, אויסגעפּוצט אין אַ לאַנגער שוואַרצער קאַפּאָטע, איז געזעסען אויף דער היסב־בעט געמאַכט פֿון שטולען מיט צוויי קיסען. נעבען איהם זיין אַכטיעהריגער איציקל אין אַהויכע קאַלעכדיגע סאַמעטענע היטעלע אַנטקעגען דער בעל־הבית׳טע אין אַגרינע קלייד, מיט אַגרויסען געלען פֿאַרטוך, מיט אַלאַנגע גאָלדענע קייטיל, מיט איין האַנד האָט זי צוגעהאַלטען אויפֿ׳ן שויס איהר מיזיניק איינגעוויקעלט אין אַשמוציגע ווינדעל און אין דער אַנדער האַנד אַ גראָבע הגדה מיט אַלטע טאָוולען, אין וועלכע זי האָט געזאָגט צוזאַמען מיט דער עלטערער מיידיל. נאָך אַ קליינע מיידעלע מיט קרייזע געלע העהרליך איז געזעסען דערביי, געהאַלטען דעם כלי וויין אין האַנד און אַלס געקוקט אויפֿ׳ן טאַטען ער זאָל שוין ווידער הייסען אויסטרינקען. דער סדר האָט זיך ערשט אָנגעהויבען און איז געווען אין פֿולען גאַנג. דער אַלטער יונדמאַן האָט מיט קנאה און פֿערגניגען געקוקט אויף דאָס בילד פֿאַר איהם. אָט איז אַ ווירקליכער פּסח־סדר, איין עכט יודישער פֿאַמיליענפֿרייד. אַך, ווי דאָ איז עס גאַניץ אַנדערש ווי ביי זיי, ווי גערן וואָלט ער געוואָלט זיצען ביי יענעם טיש און טהיילנעמען אין יענעם סדר. ער האָט זיך גענומען גענוי צוקוקען זיך צו אַלעס דאָרט אַנקענען און איז באַלד אַרויף אויף גאַניץ אַנדערע געדאַנקען. דאָרט האָט אויך דער יונגיל געפֿרעגט קשיות, נאָר דאָס איז געווען עפּיס אַ גאַניץ אַנדער סאָרט פֿרעגען. דער יונגיל האָט ניט געפֿרעגט איינענטליך, ער האָט ניט געהאַט וואָס צו פֿרעגען, ער האָט אַליין געוואוסט, אפשר נאָך בעסער פֿאַר׳ן טאַטען, פֿאַר וואָס אין

פאַר וועןן, און דאָס פּרעגען איז געווען גלאַט פון יוצא ווענען, זיך אָבגעזאָגט זיין מה נשתנה און גלייך אָנגעהויבען זאָגען צוזאַמען מיט'ן טאַטען דעם עבדים היינו, ווי צוויי בעקאָנטע וואָס געבען זיך שלום ביי קידוש־לבנה „שלום עליכם“ „עליכם שלום !“. דער טאַטע האט געזונגען די הגדה און געשאָקעלט זיך ווי ביים דאַווענען. די בעריכע האָט געזאָגט מיט'ן נגון פון ראש־השנה'דיגע תחינות עברי ווי האָליץ, אַז עס האָט ניט געקלעבט אַוואָרט צו אַוואָרט, און אונזער אַלטען, וואס איז געווען אַ מענש מיט געפיהל, האָט עפּיס געפּעהלט אין דעם בילד וואָס איז איהם פון אָנהויב אַזוי געפּעלען, עס האָט געפּעהלט עפּיס זאַליץ וואָס האָט פון איהם אַראָבגענומען דעם טעם, און געמאַכט דאָס בילד גאַניץ וואָכעדיג. ער איז אַליץ געשטאַנען און געטראַכט. געהערט און געקוקט. אין זאַל האט מען געשפּיעלט אין קאָרטען, עס האָט זיך נור געהערט „זיעבען טרעף“ „אַכט פּיק“, „פּאס“, „פּאס“. און פון בערקעס דירה האָט זיך געהערט אַליץ מיט איין ניגון „דיינו“ „דיינו“. און בערקע האָט זיך אַליץ געשאָקעלט און געשאָקעלט, דער־יונגיל האָט איהם נאָכגעטהון, און דאָס ווייב האט געזונגען דאס קינד, און צוביסליך אונטערגעזאָגט הגדה. די קליינע מיידעלע האָט גערעדט פּאַר זיך אום ניט איינצושלאָפען. איינער האָט פלוצלינג פון דרויסען אָנגעקלאָפּט אין טיהר. בערקע האט זיך אַהאָפּ געטהון צום פּענסטער און איז גע־לאָפען עפּענען, ער האָט דערקענט דעם דיענשציק פון „זיין פּאלקאווניק“ וואס וואָהנט אויבען אויפ'ן דריטען שטאָק. דער סאָלדאַט איז אַריינ־געקומען מיט אַ ברייטען „ס' פּראַדניקאַם !“ דער „פּאַלקאָווניק“ איז געווען איינער פון בערקעס בעסטע קונדען, וואס פּלעגט איהם אָפּט געבען פּערדינען אַנ'איבריגען צוואַנציגער, און בערקע איז דערפּאַר געווען בעפריינדעט מיט דעם סאָלדאַט, ער האָט גלייך אַוועקגעלעגט די הגדה און איהם מכבד געווען. דער סאָלדאַטיק האָט אויס געטרונקען אַ גלעזיל פּסח'אוקע, פּערביסען מיט מצה, אָנגעוואונשען אַ גוּלע קאָפּ מיט ברכות, און איז אַרויסגעגאַנגען. בעריל מיט דעם יונגיל האָבען ווייטער גע־בראָקט די הגדה, און געצעהלט מיט כונה, ווי האלבע אימפּריאלען „דם, צפרדע“ אַליץ מיטן זעלבען ניגון. — דער אַלטער רונדמאן האָט זיך אַפּאָר מאָל אָפּגעזיפּצט, דורכגעגאַנגען זיך איבער'ן שטוב און ווידער צו געגאַנגען צום פּענסטער. די נאַכט איז געווען העל און קלאָר, דער בלויער הימעל האָט געלויכטען ווי דורכזיכטיג, ווי אַ טיעפער טייך, און די לבנה האָט בעזילבערט אַלעס מיט איהר אומעטיגען בלאַסען שיין. אין הויף איז געווען גאַניץ שטיל און רוהיג, נאַר אין דריטען שטאָק איז געשטאַנען אָפען אַ פּענסטער און פון דאָרט האָט זיך געהערט מוזיק. דאָרט האָט מען אויך געפּראַוועט עפּיס אַ סדר. דאָרט האט געוואָהנט בערקעס „פאַן פּאלקאווניק“. ער איז ניט געווען קיין פּאלקאווניק, אפילו ניט קיין אָפיציער, נאַר אַקעפּעלמייסטער אין פּאָלק און ווי מען האָט געזאָגט האט ער געשטאַמט פון יהודים און האט זיך געטויפּט צו ליעב דער שטעלע. ער איז יעצט געזעסען אַליין אין צימער און געשפּיעלט פּיעדעל. ער האט געשפּיעלט שטיקער פון „זשידאווקא“, און גע־פּאַנטאַזירט אויף די ריהרענדע וואַריאציעס פון הלוי. די סטרונעס האָ־בען גערעדט אויף אַ וואונדערליכען לשון, אויף נשמה־לשון, זיי האָבען געלאַכט און געזיפּצט, געבייזערט זיך און געקלאָגט זיך און געגאָסען אַ גאַנצען שטראָם פון זיסע טענער. אין הארמאנישע קלינגענדע מעלאָ־דיען האט זיך געהערט אַ גאַנצער סדר. די סטרונעס האָבען דערצעהלט וואונדערליכע אַלטע מעשיות און לעגענדעס, פון יציאת מצרים, פון עבדים היינו, פון זמן הרותנו, און האבען געגאָסען ווי אַרוישענדער קוואַל. — רונדמאן האט זיך פלוצלינג אויפגעמאַכט פון זיינע געדאַנקען. אין זאַל איז געוואָרען עפּיס אַטומעל. די חברה האָט געענדיגט די פּולקע. דעם הערר איגנאַץ האט זעהר געגאַלטען; אויב איהם איז גע־ווען מזל'דיג דאס שטיקיל מצה — א בחינת אפקומן — וואס איז ביי איהם געלעגען אין קעשענע, אָדער דער נס פון „וינצלו את מצרים“ איז איהם בייגעשטאַנען, נאַר ער איז אַרויס ברכוש גדול. מע האט צו־זאַמענגערעכענט דעם געווינס און פאַן סטאַניסלאוו האט זעהר אונגערן אַרויסגענומען געלד צו בעצאָהלען. איהם האט אַרויסגעקומט רעשט און הערר איגנאַץ האט געוואָלט אַרויס נעמען פון קעשענע די בייטעלע, און צוזאַמען האבען זיך אַרויס געשאָטען אויך די שטיקליך מצה. ער איז געבליבען שטעהן צומיישט, און די פּריינד זיינע זענען אַזש צוקאָכט געוואָרען אז זיי האבען דאָס דערזעהן. אַך אַזוי !! פאַן איגנאַץ איז אויך פון די ? ? „אַלע זענען ז י י גלייך“ „אַהידוש אז ער געווינט“ ! אַוואָרט פּאַר אַוואָרט האט מען זיך צווידעלט און די איידעלע גרויסע פאַמיל־יאנטען האָבען בענוצט די געלעגענהייט ניט צו ענדיגען דעם חשבון און האָבען זיך ניט געזעגענטערהייט אַרויסגעהאַפּט פון שטוב. די טהיר איז געבליבען שטעהן אָפען, נאר פאַן איגנאַץ האט ניט געהאַלטען ביי זאָגען „שפוך חמתך על הגוים“. האָטש ער איז געווען מלא רציחה. ער איז אַריין אין עסצימער, אָנגעקוקט דעם אַלטען מיט אויגען פּול גיפּט, און איז אַריין צו דער מאַדאַם, אָבקיהלען אַביס'ל דאָס האַרץ, בעדאַנקען איהר פּאַר איהר טייערען גאַסט, פּאַר איהר ליעבען פּאפּא. וואָס ער האָט דאָרט גערעדט צו זיין קעצעלע, צו זיין ענגעל האט זיך ניט גע־הערט, נאָר אפנים עס איז געווען זעהר ריהרענד, דען דער אַלטער האט באַלד דערהערט ווי די טאָכטער האָט שטיל פּערשטיקט געהליפּעט. איהם איז געוואָרען שרעקליך טרויעריג אויפ'ן האַרצען, און אויף די גראָע באָרד האבען זיך אַראָבגעקייקעלט אַפּאָר טרעהרען. „אָט דאָס איז דער סוף פון דער ערשטער פּרעהליכער פּסח־נאַכט וועלכע ער האָט געהאָפּט אַזוי לוסטיג און געמיטליך צוברייננגען ביי די קינדער, אום ביי זייער פּאַמיליענטיש דעם יום־טוב צו געניסען“. און ער איז ווידער צו געגאַנגען צום פּענסטער. בערקע האט שוין געהאַלטען ביים סוף סדר. די קליינע מיידעלע האט געשלאָפען אָנגעשפּאַרט דעם קרויזען קעפּיל אויפ'ן טיש, דער בעל־הבית'תע האָבען זיך געקלעבט די אויגען, און בערקע אַליין איז שוין אויך געווען מיד און מאַט, און געזופּט דעם רעשט הגדה אָהן טעם, ווי יוצרות. אָט האט ער גאָט צו דאַנקען געענדיגט. האט מיט אַגעניץ אָבגעזאָגט דעם „לשנה הבאה בירושלים“, איז אויפגעשטאַנען פון טיש, זיך ברייט אויסגעצויגען די גליעדער, צו־זאַמען געגאָסען אין פּלאַש אליהו הנביא'ס כוס מיט די געבליבענע ווייַן פון די איבריגע בלאָע גלעזליך, גענומען די שלאָפעדיגע מיידעלע אויפ'ן האַנד און גענעצענדיג אַוועקגעגאַנגען אין שלאָפצימער.

אַלעס אַרום איז געוואָרען שטיל. נור פון אויבען, פון פּענסטער פון דריטען שטאָק האָבען זיך אַליץ געגאָסען ווייכע מעלאָדיען, פּער־שיעדענע זיסע הארמאנישע קולות, לוסטיגע פּרעהליכע־רייסענדע און ווייכע לאַנגזאַמע טרויעריגע. און דעם אַלטען מיט זיין פּערביטערט האַרץ האָבען זיך אין די מעלאָדיען געהערט זכרונות פון אַמאָל, פון טויזענד־דער יאָהרען צוריק, פון אַלטע גרויע צייטען, פון ווייטע, ווייטע לענדער, זכרונות פון עבודת פרך, פון ביטערען מרור, פון ליימיגע חרוסת, פון בלוטיגע צרות, פון דערטרונקענע דערקוילעטע קינדערליך, פון גע־פּייניגטע געמאַטערטע קנעכט, פון פרעה'ס גזרות, פון משה רבינו'ס הבטחות, פון דער גאולה, פון יציאת מצרים. פון זמן חרותנו. —

ל — . — ן

נייע קשיות צום אלטען סֵדֶר.

נייע ־קַשְׁיוֹת וויל איך פּרעגען : קשיות אויף דעם סֵדֶר, קשיות אויף די קשיות און קשיות אויף דעם תּרוּץ.

ע פּ י ס איז דאָ פּערוויקעלט, ע פּ י ס איז דאָ ניט גלאַט.

זעהט. "פֶּסַח“, ווייסען אַלע, איז זְמַן חֵרוּתֵנוּ, די צייט פּוּן אונזער פּ ר י י ה י י ט. צום סֵדֶר זיצט אַ יוד גאָר מַעֲשֶׂה פּריץ. אַראָבגעוואָרפען דעם יאָך פון גָלוּת, אַראָבגעוואָרפען דעם יאָך פּוּן פַּרְנָסָה, אַ סוֹף די צָרוֹת, ער קערט זיך אום אין געדאַנקען אויף שענע עטליכע טויזענד יאָהר צוריק ; ער קערט זיך אום קיין מִצְרַיִם, שטעלט זיך פּאָר אַז אָט איצטער, זיצענ־דיג ביי דעם סדר, געהט ער דאָס כלומרשט אַרוים פּון מצרים, צוזאַמען מיט זיינע עלטער עלטער זיידעס, און צוליעב דעם איז דאָס דער יום טוב פּוּן פסח, דער יום טוב פּון פּרייהייט...

פּרייהייט ! ניטאָ מעהר קיין קייטען, קיין שטריק און צוואַנג.

אַ גאַניץ יאָהר בין איך — זאָגט דער יוד — אין גלות — אַ קנעכט, אַ קנעכט וועלכער דינט ביי אַנדערע קנעכט, אוי היינט בין איך פּריי...

און אין דער מינוט פֿון דער גרויסער פֿרייהייט, נעמט דער יוד זיין אַלטע "הגדה", און זאָגט מיט אַ האַלב וויינענדיגען נגון:

"אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָהר, וויל איך עס איך חמץ, וויל איך עס איך מצה; וויל איך עס איך זיסע גרינסען, וויל איך עס איך ביטערע; וויל איך טונק איך איין איינמאָל, וויל איך טונק איך איין צוויימאָל; וויל איך זיץ איך זיצענדיג, וויל איך זיץ איך האַלב ליגענדיג, אָבער די היינטיגע נאַכט פֿון פסח מוז איך עסען נור מצה, מוז איך עסען נור ביטערע גרינסען, מוז איך צוויימאָל איינטונקען, מוז איך זיצען האַלב־ליגענדיג, און מוז נאָך דערצו טרינקען פֿיער כוסות, און מוז עסען אַפיקומן.

היינט פֿרעגט זיך דאָך שוין פֿון זיך אַליין: קוים מוז איך, און איך מוז און איך מוז, טאָ וואו איז מיינע פֿרייהייט? אַדרבא, מיר דאַכט זיך פונקט פֿערקערט, אַז די נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָהר בין איך פֿריי, וואָס איך וויל דאָס עס איך, ווי איך וויל אַזוי זיץ איך, פֿיעל איך וויל טונק איך איין, אָבער די היינטיגע נאַכט פֿון פסח, בין איך ניט פֿריי פֿון דאַנען אַהין, און אַז פסח איז דער יום טוב פֿון פֿרייהייט וואו איז דען די פֿרייהייט וואָלט איך גערן וויסען?..

און אַז מיר לאָזען שוין איבער די קשיא אונזערע אָהן אַ תּרוץ; מיר לאָזען זיך איינרעדען, אַז אַ "יוד", אַ יוד וואָס איז כּל ימיו איינגעבאַלזימירט אין מצוות, פערשטעהט דעם "טייטש" פֿון וואָרט "פֿרייהייט" אַנדערש ווי די גאַנצע וועלט; ביי איהם הייסט: טאַנצען אונטער דעם פֿרעמדען בייטש — פֿריי זיין; אַ יוד פֿערשטעהט צו טהוען נור דאָס וואָס מע הייסט, דאָס וואָס מען מוז, אַז ער דאַרף ניט טראַכטען אַליין פֿאַר זיך פֿיהלט ער זיך פריי... אָבער דאָ האָרט אונז נאָך אַ גרעסערע קשיה.

זעהט. יודען זיצען אָנגעצויגען אין ווייסען, אין שטוב איז ווי אין אַ גן־עדן, די שכינה רוהט איבער דעם טיש און איבער דעם הסב בעט, איבער דעם טאַטען, דער מאַמען מיט די קינדער; מע וואַרט יעדע מינוט, אָט אָט קומט אליהו הנביא... אַלע זענען גוט, אַלע זענען פֿרום, קיינער איז ניט מסוגל צו טהון די קלענסטע עוולה, וואָס איינער רעדט מיינט ער ערנסט, וואָס איינער זאָגט, זאָגט ער מיט אַ אמת, פֿון גאַנצען האַרצען... און אין די גרויסע הייליגע שטונדע, נעמען הונדערטער טויזענדער יודען ארויס זייערע אַלטע הגדות, און זאָגען מיט גרויס כוונה און מיט אַ האַלב וויינענדיגען נגון:

"... אַלע נעכט פֿון אַגאַנץ יאָהר זענען מיר פֿרייע מענשען: וויל איך עס איך חמץ, וויל איך עס איך מצה; וויל איך עס איך זיסע גרינסען, וויל איך עס איך ביטערע גרינסען; וויל איך טונק איך איין איינמאָל, וויל איך טונק איך איין צוויי מאָל; וויל איך זיץ איך זיצענדיג, וויל איך זיץ איך האַלב ליגענדיג", איך בין, הייסט עס, ביי זיך אין האַנד, אַ פֿרייער פֿויגעל, איך טהו וואָס איך וויל.

און צום סוף איז דאָך דאָס אַלעס ליגען! אַ וועלט מיט יודען, אין קיטלען און יאַרמעלקעס, זאָלען זיין ליגנערס!

צו וואָס טויג דאָס בעריהמען זיך, צו וואָס זאָלען מיר זיך נאַרען. אַלע ווייסען גאַנץ גוט, אַז די מעהרערע טעג אין יאָהר, צי אַ יוד וויל ברויט צי טרוקענע מצה, האָט ער אַלס גאָר נ'ט. וויפֿיעל זעהן מיר דאָס יודען, וועלכע זאָלען "אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָהר" האָבען אַ העזה צו פערבעבענדיווען און צו קלייבען וואָס זייא וועט געפֿעלען: אַזאַ ברויט אָדער אַזאַ? וואו מע גיט אַ קוק, אין וואָס פֿאַר אַ ווינקעלע מע וואַרפֿט אַ בליק זעהט מען אומעטום גרינגע צורות, דאַרע ביינער, איינגעפֿאַלענע באַקען, קרומע רוקען, צופֿלאָכטענע האָר, שטאַרע אויגען, איילעניש, לויפֿעניש — פֿאַר וואָס אַזוי גרין, דאַר, קרום, צופֿלאָכטען? צו וואָס אַזאַ פֿליעהעניש? מע זוכט, מע נישטערט, מע גראָבט אין אַלע ווינקעליך, אין יעדער מיסט אום האָטש אַ ברעקיל צו געפֿינען... אָבער ניט אַלע מאָל געפֿינט מען... און אַז מע געפֿינט — וואָס מע געפֿינט, צי חמץ צי טרוקענע מצה, איז יום טוב ביי טאָג, זינדיגט מען שוין ניט מיט די רייד... ס'איז אפילו קיין מאָל ניט ווי מע וויל, אָבער מע וויל שוין האָטש ווי עס איז... מע איז הונגעריג, ס'איז ניטאָ קיין צייט צו קלייבען און ס'איז ניטאָ פֿון וואָס צו קלייבען, און צום סוף זעצט מען זיך דאָס אַוועק אָהן בושה, און מע דערצעהלט זיך מעשיות: אַ שפּאַס! אַגאַנץ יאָהר האָבען מיר דאָך קורח'ס אוצרות: ווילען מיר, עסען מיר חמץ, ווילען מיר עסען מיר מצה, ווילען מיר עסען מיר געבראָטענע גענז, ווילען מיר עסען מיר געבראָטענע אינדיקעס, אַ וועלט מיט ראָטשילד'ס!

און מיט די גרינסען? אַלע ווייסען גאַנץ גוט, אַז "אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאהר" איז דיזעלבע זאַך ווי "די היינטיגע נאַכט פון פסח". צי מיר ווילען צו מיר ווילען ניט מוזען מיר עסען ביטערע גרינסען; ביטערע און נור ביטערע, אַז עס קריכט שוין פֿון האַלדז, אָדער ריכטיגער געזאָגט: עס קריכט שוין אפילו פֿון האַלדז אויך ניט. מיר זענען שוין אַזוי איינגעוואָהנט מיט די ביטערניש, אַז מיר מיינען קיין זיסערעס איז שוין ניטאָ; מיר מיינען אַז אָט ווי ביטער עס איז מוז עס שוין בלייבען אויף אייביג, עס קען אַנדערש ניט ווערען און מע טאָר גאָר ניט וועלען עס זאָל אַנדערש ווערען. און איבערהויפּט, אַ יוד מיט גרינסען, און נאָך מיט פֿערשידענע גרינסען! אַ יוד ווייס, מיר דוכט, נור פֿון בלאָטע: די בלאָטע פֿון יודישער גאַס, די בלאָטע פֿון שול הויף די בלאָטע פֿון מאַרק; ער ווייס פֿון גרינסען: ביטערע ציבעלעס, שאַרפֿען הריין, זויערע אוגערקעס, אָבער ווייטער, צי געפֿינט איהר אויף דער וועלט האָטש נאָך איין בעשעפֿניש, זאָל אַזוי זיין ווייט פֿון גרינסען, ווי דער יוד? און צום סוף וויל מען זיך דאָס איינרעדען, אַז מיר האָבען וואָסערע גרינסען מיר ווילען — איז דאָס ניט איין משוגעת רחמנא ליצלן?...

און מיט דעם איינטונקען? איז דען אַלע פֿינסטערע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָהר ניט פונקט "אָט ווי די דאָזיגע נאַכט פֿון פסח"? צי מיר ווילען צי מיר ווילען ניט, איז דען ניט יעדער ביסען איינגעטונקט זיבעציהן מאָל אין זאַלץ וואַסער? איז דען יעדעס שטיקיל, כלומרשט, בעסטע פֿיש ניט איינגעטונקט אין ביטערען הריין? איז דען ניט יעדעס שטיקיל ברויט איינגעטונקט און אויסגעווייקט און ביטערען אין געזאַלצענעם שוויים? זענען מיר דען ניט, מיט ווייבער און קינדער איינגעטונקט, ביז איבערען קאָפּ אין בלאָטע, אין טרעהרען, איידער מיר געפֿינען דאָס מאָל עסען? טונקען מיר זיך ניט אָב צעהן מאָל אַ יאָהר אין פֿערשידענע זאַלץ וואַסער, אין פֿערשידענע ימים, זוכענדיג אַ ביסען ברויט, אַ גראָשען פֿערדינסט? איז דאָס דען ניט אַ העזה צו זאָגען: אַז אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָהר, זענען מיר פֿרייע מענשען, ווילען מיר טונקען מיר איין איין מאָל, און אַז מיר ווילען טונקען מיר איין צוויי מאָל? נו, און אַז מיר ווילען ניט, העלפֿט אונז דען עפּיס?...

"אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָהר — זאָגט זיך ווייטער דער יוד פֿון דער הגדה — ווילען מיר — זיצען מיר זיצענדיג, ווילען מיר זיצען מיר האַלב ליגענדיג, נור די היינטיגע נעכט פֿון פסח מוזען מיר זיצע האַלב־ליגענדיג".

נור די היינטיגע נאַכט! און אַז מיר זאָלען זוכען אַ גאַנץ יאָהר מיט ליכט, וועלען מיר געפֿינען עפּיס פֿיעל וועלכע זאָלען זיצען, וואו זיי זיצען, פֿעסט, זיי זאָלען זיצען זיצענדיג, זיי זאָלען זיצען איינגעוואָרצעלט אויף זייער אָרט? אַדרבה, ווייזט מיר האָטש איין יודען אויף וועלכען איהר זאָלט קענען זאָגען: אָט דאָ איז ער, אָט דאָ זיצט ער. אַ יוד זיצט קיינמאָל ניט, אַ יוד לויפֿט, עס טרייבט איהם דער הונגער, עס טרייבען איהם די שלעכטע געשעפֿטען, עס טרייבט איהם די פּאָליציי, עס טרייבען איהם די שונאים, ער לויפֿט ווייל ער מוז לויפֿען, ער האָט ניט וואו צו זיצען. און אפילו די ווייניגע וואָס זיצען שוין כלומרשט, זיצען זיי דען ניט ליגענדיג אָדער האָטש האַלב ליגענדיג? אפילו בשעת זיי זיצען ציטערן זיי דען ניט מיט אַלע גליעדער — אָט אָט פֿאַלען זיי, אָט אָט ליגען זיי?... היינט זיצט ער ביי דער אַרבייט, פֿערדינט אין שוויים זיין שטיקיל ברויט און מאָרגען אויס, מאָרגען ליגט ער אין דער ערד, אָדער האַלט די הענד אין די צעריסענע קעשענעס און הערט רוהיג ווי עס ברומט דער מאָגען, זעהט קאַלטבלוטיג ווי די פֿאַמיליע געהט אויס פֿון הונגער, היינט שיינט נאָך דער שילד, היינט בלישטשען די פֿענסטער, עס פֿינקלען די פּאַליצעס, און מאָרגען ליגט שוין אַלעס מיט דעם קאָפּ אַראָב, פֿון אַלסדינג איז געוואָרען אַ באַרג אַש, און אונטער איהם ליגט דער בעל־הבית, דער סוחר, דער פֿערשטעלטער גביר טיעף בעגראָבען... ס'איז דאָך נור אַ האַרץ־וועהטאָג צו הערען, ווי

יודעליך שמועסען זיך איין: "וויל ען מיר זיצען מיר", און אַז מיר ווילען אפילו טויזענד מאָל, קענען מיר זיצען, האָבען מיר וואו צו זיצען? און אַז מיר ווילען נ י ט, מוזען מיר דען ניט ליגען?...

און ניט בעסער האַלט עס אויך מיט דעם תּרוץ. מיר ענטפֿערען אונזערע קינדער אויף זייערע קשיות: פֿאַר וואָס מוזען מיר יעצט עסען טרוקענע מצה מיט ביטערע גרינסען; פֿאַר וואָס מוזען מיר צוויי מאָל איינטונקען און זיצען האַלב ליגענדיג, ווייל "עֲבָדִים הָיִינוּ" — קנעכט זענען מיר אַ מאָל געווען. דעם תּרוץ וואָלטען מיר געקאָנט זאָגען, ווען מיר וואָלטען אויך י ע צ ט קיין קנעכט ניט געווען, אַז מיר וואָלטען ה י י נ ט אין גלות ניט געווען, אָבער אַז דער איצטיגער גלות אונזערער איז נאָך ערגער ווי דער אַמאָליגער: אַז מיר קנעטען לֵיים און קנעטען, און קיין גאַנצען ציגעל דערלעבען מיר קיין מאָל אין די אויגען ניט צו זעהען; אַז אַלע צעהן מכות מיט גרויסע צוגאַבען, קומען אויף אונז; אַז קיין משה'ס מיט קיין אהרן'ס איז ניט צו זעהן און ניט צו הערען; אַז דאָס גאָלדענע קאַלב שפּרינגט אונז אויף דעם קאָפּ; אַז אונזערע דערוואַקסענע קינדער געהן אַוועק פֿון אונז און וואַרפֿען זיך אַליין אין וואַסער אַריין; אַז מיר שטעהן אַלע, יונג און אַלט, אָנגעגירט די לענדען, מיט די וואַנדער שטעקען אין די הענד און געהען... פֿון איין גלות אין אַנדערען... צי איז איצטער אַ צייט דערצעהלען אונזערע קינדער פֿון: "עבדים היינו" — פֿון דעם וואָס מיר זענען ג ע ו ו ע ן קנעכט? צי וואָלט ניט גלייכער געווען זיי דערצעהלען פֿון דער קנעכטשאַפֿט אין וועלכער מיר געפֿינען זיך ה י י נ ט?

און אַז עס איז אַזוי, איז ווייטער אַ קשיא: פֿאַר וואָס זאָלען מיר ניט אַמאָל מאַכען אַ אַנדער סֵדֶר, מיט אַ אַנדער "הַגָּדָה", מיט אַנדערע קֻשְׁיוֹת און מיט אַ אַנדער תּרוץ?

לאָמיר צוזאַמען נעמען אונזער נייעם פּעקיל צרות און אויסלעגען אויף אונזערע ליידיגע טישען; לאָמיר נעמען: אַ פֿערדאַרטעס שטיקעל ברויט, אַ טאָפּ ביטערען חריין, אַ געזאַלצענעם הערינג, אַ גלאָז שווייס מיט בלוט — יודישעס בלוט — אַ גרויסען וואַנדער שטעקען, אַ גרויסען בייטש, מיט אַ צונג פֿון אַ דאָנאָסטשיק, אַ שמוציגער האַנד פֿון אַ פּאַסקווילען שרייבער, און זיך זעצען מיט ווייבער און מיט קינדער אַרום טיש אויף הינקעדיגע בּיינקליך — עס וועט שוין מִמֵּילָא אויסקומען האַלב ליגענדיג, און דאַן אויסלערנען די קינדער פֿרעגען קשיות, וועלכע זאָלען זיך אָנהויבען נ י ט מיט: "מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה" — מיט וואָס איז אַנדעריש היינטיגע נאַכט", נאָר מיט: "מַה נִּשְׁתַּנָּה הָעָם הַזֶּה מִכָּל הָעַמִּים" — פֿאַר וואָס איז עפּיס אַנדעריש דאָס פֿאָלק יודען פֿון אַלע פֿעלקער? און דאַן... דאַן ענטפֿערן הויך אויף דעם קול אַ תּרוץ וועלכער זאָל זיך אָנהויבען נ י ט מיט: "עֲבָדִים הָיִינוּ" — קנעכט זענען מיר געוועזן, נאָר מיט: "עֲבָדִים הִנְנוּ" — קנעכט זענען מיר יעצט. קנעכט מיט לייב און זעלע; קנעכט ביז איבער'ן קאָפּ, און ערקלערען טאַקי אונזערע קינדער, אַז ווי לאַנג עס וועט ניט זיין: "וַיִּזְעֲקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים" — ביז וואַנען מיר וועלען ניט שרייען פֿון אונזער גלות, אַז דאָס קול זאָל געהן אין זיעבעטען הימעל, וועלען מיר נאָך אַלס זיין קנעכט, וועלען מיר שטענדיג האָבען פֿערדאַרטעס ברויט; וועלען מיר שטענדיג שלינגען ביטעריען חריין, וועט זיך אַלע מאָל גיסען אונזער שווייס און אונזער בלוט; וועלען מיר אַלע מאָל דאַרפֿען פֿעסט האַלטען אונזער וואַנדער־שטעקען און וואַנדערן פֿון לאַנד צו לאַנד און פֿון אָרט צו אָרט; וועלען אַלע מאָל זיין צונגער וועלכע וועלען אונז מסר'ן פֿאַר דעם און פֿאַר יענעם; וועט אַלע מאָל זיין שמוציגע הענד וועלכע וועלען שרייבען פּאַסקווילען געגען דעם און געגען יענעם... און אַז מיר וועלען דאָס אַלעס, קלאָר און שאַרף, דערצעהלען אונזערע קינדער, וועלען מיר נאָך טאַקי אפשר דערלעבען אַ צייט, וואָס מיר וועלען קענען ווייטער אין פֿריידען אָנהויבען די הגדה פֿון: "עבדים היינו" — קנעכט זענען מיר געוועזן אָבער מיר זענען עס שוין ניט מעהר...

בערן. ש. ראָזענפֿעלד.

שביעי של פסח.

I.

זְמַן חֵרוּתֵנוּ.

— מיר וועלען אֶפְשַׁר אַריבערגעהן "צום טיש"? — האָט מיך דער טאַטע גלייך נאָכ'ן בענטשען געלאָסען אַ פֿרעג געטהון און אַליין ציהט ער אָן אויף זיך דעם מאַנטעל.

צום־טיש" הייסט: געהן אין חֲסִידִים שטיביל וואו דער רֶבִּי פּראַוועט דעם "טיש"...

געהן צום טיש האָב איך געהאַט די תְּשׁוּקָה פֿון קינדהייט אָן, נאָר דאָס "ציעל" פֿון דעם געהן האָט זיך פֿיעל מאָל געענדערט:

עס זענען געווען צייטען וואָס איך בין געלאָפֿען צום טיש מיט הִתְלַהֲבוּת, איך בין געשטאַנען ביים טיש מיט פַּחַד, געקוקט אויפ'ן רֶבִּין — און זיין פָּנִים האָט מיר אויסגעוויזען ווי די ליכטיגע זון, יעדער קעהר, יעדער ריהר, יעדע תְּנוּעָה וואָס ער פֿלעגט מאַכען האָט זיך מיר געוויזען ווי קָדְשֵׁי־קָדָשִׁים, די ווערטער פֿון זיין מויל זענען געפֿלויגען פֿאַר ביי מיר ווי מַלְאָכִים, איך האָב זיי ניט געקענט מַשִּׂיג זיין, נאָר איך האָב געפֿיהלט ווי מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם, מַלְאֲכֵי רַחֲמִים לויפֿען אַרום מיך... אַרום אַלע גוטע פֿרומע יודען וואָס שטעהען דאָ... וואָס זענען חסידים! נאָר די גליקליכע גוטע צייט איז גיך פֿערשוואונדען — — און אין אַ העלען מיטוואָך האָט מיר מיין מאַמע גע־אַכט אַ קורצען רעקיל מיט לאַנגע האַלבע הויזען, האָט מיר געקויפֿט אַ פּאָר שענע שלייקעס... די חֲסִידִישֶׁע יונגליך, חֲבֵרִים, האָבען מיר געזאָגט אַז עס איז שוין נאָך אַלעמען, איך ווער שוין אויס חָסִיד, די טוּמְאָה האָט זיך שוין אין מיר אַריינגעהאַפּט. די רייד פֿלעגען מיר אפילו זעהר קרענקען נאָר אויסטהון צוריק די שענע מַלְבּוּשִׁים האָט זיך ניט געוואָלט... ביסליכווייס האָט זיך מיר די קְדוּשָׁה אָבגעטהון, דעם רֶבִּינס רייד זענען שוין געווען גאַנץ פְּשׁוּטֶע, אָהן מַלְאָכִים, אָהן שְׂרָפִים און אַלע חַסִידִים — חֲסִידַיִם, סקאַקונעס!...

דעמאָלט האָב איך שוין געהאַט גאַנץ אַנדערע חברים... מיין מאַמע האָט מיר שוין דעמאָלט געהאַט דעם דריטען קאַפּעליש מיט דעם פֿינפֿטען קראַגען געקויפֿט...

די תְּשׁוּקָה "געהן צום טיש" איז ביי מיר טויזענד מאָל גרעסער געוואָרען, נאָר זי האָט אַ גאַנץ אַנדערן פּנים בעקומען. איך פֿלעג דאָרטען געהן נור אָבלאַכען, איבערקרימען... מיר איז אויסגעקומען ווי איך שטעה אין אַ־מְשׁוּגָעִים הויז, און ביי יעדען געשריי, ביי יעדען געזאַנג פֿלעג איך זיך האַלטען ביי די זייטען לאַכענדיג.

דאָס איז געווען ביז איך בין אַוועקגעפֿאָהרען פֿון דער היים...

פֿון דענסטמאָל אָן האָט זיך מיין מיינונג וועגען דעם רבין און די חסידים געביטען און איך בין צו דער מיינונג געקומען: דער רבי, דער מאַסלינער רבי, אַ־נ־אָרענטליכער פֿרומער יוד, אַ יוד מיט'ן גאַנצען האַרצען, ער זאָגט דריי מאָל אין טאָג די בְּרָכָה פֿון "קִדּוּשׁ הַשֵּׁם" און ער איז בערייט זיך מַקְרִיב זיין פֿאַר "יודען"... ער איז גוט און קלוג, געהט אַריין אין די לאַגע פֿון זיינע חסידים, ער גיט זיי פֿון גאַנצען האַרצען גוטע עצות — —

דאָס איז מיר בעקאַנט אַז ער נעמט קיין געלט ניט פֿאַר עצות, מאַכט ניט קיין נִסִּים, און נעמט קיין פִּדְיוֹנוֹת. ער לעבט פֿון זיין אייגענער אַרבייט. ער איז אַ־מְשׁוּלָח אויף רֶבִּי מֵאִיר בַּעַל הַנֵּס'ס פּושקע.

די לעצטע יאָהרען האָט מיר זעהר באַנק געטהון:

אַזאַ יוד, אַ מענש מיט אַ פֿערשטאַנד, מיט אַ קלאָר האַרץ, אַזאַ יוד האָט אַרום זיך נאָך אַ פֿול אַ זעלכע יודען... אַ זעלכע יודען וואָלטען זעהר פֿיעל נוצען דעם פֿאָלק, ווען זיי וואָלטען זיך ניט פֿערשטיקען דאָרטען אין שטיביל און אָבלעבען זייערע יאָהרען אין בלויזע רוחניות וואָס דערפֿון וועט קיינער קיין נוצען ניט האָבען... אַזוינע יודען... אַזוינע יודען... אַזאַ מין רבי, וועלכער איז ווייט פֿון אַלע שלעכטע מִדּוֹת, אָהן גַאֲוָה, אָהן שִׂנְאָה, אָהן קִנְאָה, אַזאַ רבי, וועלכער בעניגענט זיך מיט זיין קליינעם פֿערדינסט, און איז אין גאַנצען אָבגעגעבען פֿאַר זיינע חסידים, זיין האַרץ איז פֿול מיט ליעבע פֿאַר אַלע יודען... אַזוינע חסידים, וועלכע פֿערשטעהען דעם רבין און זיי טהוען איהם נאָך, וועלכע קוקען איהם

אויף יעדער טריט און לערנען זיך זיינע מדות, אַזעלכע אֱמֶת'ע יודען — פאַר וואָס זאָלען זיי ניט זיין קיין יודען... קיין ציוניסטען?

איך האָב כִּמְעַט אַרויסגערעדט אַזאַ וואָרט, וועלכעס איך שעם מיך גאָר איבערהזורן — — וואָס הייסט? „חסידים ציוניסטען"... און אויך אַלע מיינע לעזער שטעהן און לאַכען פון מיר, זיי גלויבען איך בין פון זינען אַראָב.

ניין, ברידער! איהר פערשטעהט מיך ניט. איך מיין ניט יענע גרויסע, רייכע, גראָבע, פעטע חסידים, וועלכע זענען חסידים כְּדֵי צו פערדעקען זייערע מיאוסע מִנְהָגִים, זייערע פערגרעבטע מדות, כּדי זיי זאָלען קענען טרינקען ווי פיעל זיי ווילען, איך מיין ניט יענע חסידים, וועלכע אין זייער מִסְחָר זענען זיי בעטריגער, טהוען אָב כָּל דָּבָר אָסוּר און פערשמירען דאָס מיט זייערע חסידיש... איך מיין ניט די רביים, די זיהן און די איינִיקלֶיך, וועלכע זיצען אויף זייערע שטוהלען רוהיג און שלעפען פִּדְיוֹנוֹת, זיי מאַכען ניסים וְנִפְלָאוֹת, מְפַקְּדִים עֲקָרוֹת א. ד. ג. דאָס גרעסטע אומגליק וואָלט פאַר יודען געווען, ווען די בזוי־דיגע נְפָשׁוֹת, די מיאוסע פערשמוצטע בעשעפענישען זאָלען מיטגעהן מיט אונז — — איך מיין נור די חסידים, וועלכע זענען ווערט דעם נאָמען צו טראָגען... די מאַסלינער חסידים!

דער טאַטע האָט שוין אָנגעטהון דעם מאַנטעל.

איך קלער נאָך דערוויילע. אַ־נ־אומעריגער געדאַנק האָט מיך אָנגענומען. איך בין געוואָרען פון גאַנצען הארצען אין כַּעַס אויף אַ פולע טייערע יודען, גוטע מענשען. וואָס שווייגען זיי? זאָלען זיי מיר זאָגען, בעווייזען איז ס'איז נישט גוט. אַדְּרַבָּה זאָלען זיי מיר בעווייזען אַז ס'איז אַקעגען רעליגיאָן, אַקעגען דער יודישקייט — און איך זאָג זיך באַלד אָב פון גאַנצען ציוניזם... איך צוריים מיין שֶׁקֶל־צעטעל, איך בעט צוריק מיין געלד פאַר די פאַר אַקציעס פון באַנק און — אַדיע. איך בין אויס ציוניסט...

וואָרום איך בין אַ פרומער יוד...!

אֶלָּא איהר שווייגט, איהר בעווייזט דאָס ניט בְּשׁוּם אוֹפֶן... הייסט וואָס־זשע שטעהט איהר? וואָס שווייגט איהר — — און איך וויל באַלד זאָגען אַז איך בין זיך טוֹעֶה... דאָס זענען גאָר ניט קיין טייערע יודען ווי איך מיין... דאָס זענען עפּיס אַזוי קאַלטע נפשות, טרוקענע ביינער, פערפראָרענע הערצער, צופוילטע גליעדער...

— וואָס וועל איך דאָרטען געהן? — ענטפער איך דעם טאַטען מיט אַ־נ־אומע'דיגער מינע. ווי איך וואָלט וועלען, דער טאַטע זאָל דאָס מיר אַלס ענטפערן... ער מוז דאָך, מִן הַסְּתָם, וויסען...

— נאָ! איך רעד דיר ניט צו... נאָר איך רעכען אַז ווען מען וויל עפּיס הערען קען מען דאָרט הערען...

— וואָס וועל איך הערען? — פרעג איך ווייטער.

— וואָס די ווע ס ט הערען ווייס איך ניט, ווייל איך ווייס ניט וואָס די ווי ל ס ט הערען.

— וואָס הייסט וואָס איך וויל הערען? — פרעג איך און איך מיין איך וועל דאָ מיט איהם אַריינגעהן אין אַ שמועס, אפשר וועט ער מיר ענטפערן מכּח דעם... אויך.

נאָר דער טאַטע שלאָגט מיר איבער און זאָגט:

— יעדער הערט „ביים טיש" וואָס ער וויל. ווער עס וויל הערען תּוֹרָה, הערט תּורה, ווער חָכְמָה — הערט חכמה, ווער עס וויל הערען אַ־נ־עֵצָה טוֹבָה, הערט איין עצה טובה און ווער עס קומט אָבלאַכען און וויל הערען נאַרישקייט — הערט דאָס אויך... נא! איך גע.

— איך גע אויך! — האָב איך זיך אַהאַפּ געטהון פון אָרט.

מיר איז איינגעפאַלען פרעגען דעם טאַטען צי הערט מען דאָרט אויך וועגען ציוניזם?...

איך האָב אָבער קיין הֶעָזָה ניט געהאַט: איך האָב בעמערקט די טעג אַז ער וויל ניט רעדען וועגען דעם...

— לאָמיר געהן! — זאָגט דער טאַטע און מיר געהן אַרויס.

— גוואַלד! אוואו ער געהט שלעפּט ער איהם מיט — הער איך מיין מאַמעס קול — צו די חֲסִידִים! נייטהיגערהאַנדעל, אויף נֶאֱמָנוֹת, עס וואָלט געווען מעהר מִצְוָה ער זאָל זיך דורך רוהען... געה אַז דו ווילסט, אָבער וואָס שלעפּסטו זוסלען מיט?..

מיר געהן לאַנגזאַם... דער טאַטע וויל ניט מאַכען קיין פְּסִיעָה גַּסָּה...

אַ שענע פריהלינגס־נאַכט...

דער ווינד בלאָזט אַזוי מילד, אַזוי זאַנפט, ווי נאָך אַ שענעם זומערטאָג. אין די גאַסען ליגען הורבעס שניי און אייז, וועלכע מען האָט צוזאַמען געשאַרט פון וועג. די הורבעס ווערען פון מינוט צו מינוט פלאַכער, נידעריגער, צולאָזען זיך אויף שטיל לאַנגזאַם ריהרענדעס וואַסער, די דעכער, די פּאַרקאַנעס, די דאַנעבען שטעהענדע אַלטע הויכע בוימער גיסען פריידענטרעהרען, דאָס שניי־וואַסער קאַפּעט הערונטער לאַנגזאַם, ביז עס קומט אין די לאַנגע טיעפע רינעס — און פון דאָרט לויפט עס שנעל מיט אַ גערויש און אַ געפילדער ביז דאָס וואַסער פאַלט אַריין אין דעם גרויסען טייך.

די גאַנצע נאַטור לאַכט, שמייכעלט צו זיס, אַטהעמעט זעהר פריי!

דער הימעל האָט זיך אויסגעפוצט אין אַ קלאַרע בלאָע קלייד און קוקט אַרויס מילד אויף אונזער יום־טוב־דיגע וועלט, מיט פרישע בלינצענדיגע שטערן־אויגען. דער איינגעמאַטערטער בלאַסער קוק פון דער לְבָנָה האָט זיך דאָסמאָל אויך אַרויסגעשטעלט אַזוי יונג... אַזוי פריש און לעבעדיג!...

אונזער יום־טוב מוז אַ שענער און אַ הייליגער זיין! —

— זְמַן חֵרוּתֵנוּ! — קלינגט מיר אין די אויערען פון „שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה" און „קִידוּש".

פיליכט בעטייט דער יום־טוב אויך אויף אונזערע קינפטיגע פרייהייט, אויף אונזער פריהלינג אויף וועלכען מיר האָפען... זמן חרותנו! אָט פיהל איך אַז אין גיכען וועלען מיר בעפרייט ווערען פון דעם בייזען ווינטער! פון אַלאַנגער שווערער לאַסט... פון אַ־אייז־קאַלטען נאַסען שניי, פון שווערע צאָרנענדיגע שטורמווינדען, פון קורצע דונקעלע טעג פון לאַנגע חושך־פינסטערדיגע נעכט... פון די טויטע־פערפראָרענע נפשות, פון די וויסטע אונפּרוכטיגע פעלדער... ס'הייבט זיך שוין אָן דער פריהלינג! די נאַטור רייניגט זיך, עס ווערט זויבער — — אָט, אָט קומט די גְּאוּלָה שְׁלֵמָה, דער זומער! די לאַנגע, גרויסע שענע בלומען־טעג, קיהלע שטילע רוהיגע נעכט, פעלדער בעלאָדען מיט תבואות... לעבענדיגע אַרבייטזאַמע מענשען... זמן חרותנו!

מיר געהען דורך דעם מאַרקפלאַטץ. ס'האַפּט אַ אֵימָה אָנקוקענדיג די הויכע צוגעשלאָסענע קראָמען, מיט די שוואַרץ־גלאַנצענדיגע טהירען. דער מאַרק זעהט אויס ווי נאָך אַ שווערער מִלְחָמָה. ס'שטעהען צוזוואָרפען טיש, בענק, ביעטער, שטרוי, מיסט — פון די הייזער קוקען אַרויס אין גאַס ריין בעפוצטע און העלבעלייכטענע פענסטער, דורך וועלכע מען קען בעמערקען יום־טוב־דיגע פנימער.

מיר זענען שוין נאָהענט צום שטיבל.

די גאַס איז בעלאַגערט פול מיט שפּאַצירענגעהענדע מענשען. איבער דער גאַנצער גאַס לאָזט זיך הערען אַ פרישער לעבעדיגער פרעהליכער געזאַנג:

יום לַיַּבָּשָׁה
נֶהֶפְכוּ מְצוּלִים
שִׁירָה חֲדָשָׁה
שִׁבְּחוּ גְאוּלִים....

.II

אַ־יודיש וואָרט.

ס'איז פלוצים שטיל געוואָרען.

אַלע האָבען אָנגעפאַנגען צו לויפען גיכער. איך מיט'ן טאַטען האָבען מיר אויך געמאַכט גרעסערע שפּרייז.

— „ער זאָגט אַ יודיש־וואָרט"! — שוועבט איבער דער גרויסער מעננע שוואַר'ץ געקליידעטע יודען.

מיר האָבען זיך אַרויף געשפּאַרט גאַנץ נאָהענט צום טיש און גערבליבען שטעהן.

— שאַ ! — זאָגט אַ חסיד אָבגעבענדיג מיר „שלום־עליכם". ששאַ ! שפעטער, שפעטער און ווערט פֿערטיעפֿט אין דעם רבינס תּורה.

איך האָב אָנגעהויבען צו הערען אין מיטען.

דער זאַל איז געפּאַקט מיט מענשען פֿון ווינקעל ביז ווינקעל. ס'איז שווער צו אטהעמען. איך בעגיס זיך מיט שווייס. איך וויל אַרויסגעהן — איך בין אָבער איינגעשטאָפּט ווי אַ הערינג אין פֿאַס.

איך הער־צו גוט:

„וַי־וַי־וַי !... אָט דאָס איז דאָך טאַקי דער ענין פֿון... שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד ! אַז ניט שמור איז ניטאָ קיין זכור... אַ יוד... אַז ער זעהט ניט מיט אַלע מעגליכקייט זיך האַלטען בײַם שמור... ער היט ניט זיין סטאַט... אַלס יוד... אלס אויסגעוועהלטעס פֿאָלק... אלס עַם חָכָם וְנָבוֹן... מיט וואָס פֿאַר אַ חוּצְפָּה... מיט וואָס פֿאַר אַ הָעָזָה שרייט ער צום רבש"ע... גוואַלד רבש"ע: זְכוֹר !... וואָס זכור... ווען זכור... ווי זאָל גאָט ברוך הוא געדענקען דיינע עלטערן... ווי זאָל דער רבש"ע זיך דערמאָנען אָן די אָבות... אַז מיר געדענקען אַליין ניט אָן זיי... מיר ווילען ניט געדענקען, מיר זענען ניט בִּבְחִינַת שָׁמוֹר... מיר היטען ניט וואָס אַ־בֶּן אברהם יצחק ויעקב בעדאַרף טהון... דאָס איז אויך דער עִנְיָן פֿון פָּסוּק... האָ ! — האָ ! גוואַלד. גוואַלד רבש"ע !... וְזָכַרְתִּי... אֶת בְּרִיתִי... וְזָכַרְתִּי אֶת הַשְׁבוּעָה... וָאֵרֵד לְהַצִּילָם... די חֲכָמִים ז"ל ווילען דאָס גאָר ניט פֿערשטעהען... וואָס הייסט וְזָכַרְתִּי... מיט דער זְכִירָה אַליין איז נאָר ניט... זאָל אונז גאָט בָּרוּךְ הוּא מַצִּיל וּמְשַׁמֵר זיין מיר זאָלען דאַרפֿען אָנקומען צו זְכוּת אָבוֹת... אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ... בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת... האָ ! האָ !... בַּעֲוֹנוֹ... אין זיין זינד... אַזוי ווילען מיר... היינט וואָס איז דאָס פֿאַר זִכְרוֹנוֹת... און די חז"ל זאָגען טאַקי גלייך אויפֿ'ן אָרט... מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצוּיָנִים שָׁם... גוואַלד !... שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל... די יודען... די יודען זענען דאָרט געוועזען טאַקי... מְצוּיָנִים... לֹא נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָא... יודען וואָלטען ניט אויסגעלייזט ווערען... בְּשׁוּם אוֹפֶן ניט אויסגעלייזט ווערען... עס וואָלט זיי ניט געהאָלפֿען קיין שום זכות אָבות... גאָר נישט... נאָר די יודען אַליין זענען געוועזען מְצוּיָנִים... שֶׁלֹא שִׁנוּ אֶת מַלְבּוּשָׁם, אֶת שְׁמָם... זיי האָבען ניט איבערגעביטען זייערע קליידער, זייערע נעמען... וואָס זיי האָבען געטהון, אָבי זיי האָבען אַליין עפּיס געאַרבעט זיי האָבען עפּיס געטהון כּדי צו ווערען מצוינים, — זיי האָבען דערלאַנגט צו אַזאַ הויכער מַדְרֵגָה — צו אַזאַ דוֹר דֵעָה... און אַלס אָהן מַחֲלוֹקֶת... כֻּלָם בְּעֵצָה אַחַת... כֻּלָם לֵב אֶחָד... כֻּלָם פֶּה אֶחָד... האָבען געשריען נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע... אָהן אויבערפשט'ליך... אָהן קונצען... משה זאָגט... מיר ווילען טהון... פֿאָהר אַהין, פֿאָהר אַהער... געה אין דער מִדְבָּר, געה אין דער מִלְחָמָה — ז גענאַנגען. זיי האָבען זיך געצויגען צו זייער יחוס... דעריבער איז וזכרתי... גאָט ברוך הוא האָט אויף די יודען קוקענדיג דערמאָנט זיך... אַז זיי זענען בְּנֵי אברהם יצחק ויעקב... זיי זענען ווערט דעם יחוס... דער זוֹהַר זאָגט... אַ מָשָׁל צו אַ גרויסען פּרינ'ץ... געשטאָרבען... איבער געלאָזען אַ קינד אין דער פֿרעמד און אַ סך געלד אין דער היים... דער מלך האָט דאָס געלד צוגענומען צו זיך... ביז עס וועט זיך איינער מעלדען. — דעם פּרינצס זוהן האָט דער וויל געלעבט אין צָרוֹת און אָרימקייט, ער האָט גאָר ניט געוואוסט וואָס פֿאַר אַ רייכקייט ער האָט... איינמאָל... ער האָט אָנגעהויבען לעזען זיין געשיכטע האָט ער געפֿונען... ה !. ה ! אַז... פֿיעל גוטס פֿערמאָגט ער דאָרטען גאַנ'ץ ווייט... ער איז געקומען צום מלך... ער בעט איהם דאָס געלד... דער מלך זאָגט אָבער: ער געדענקט גאָר ניט... ער וויים ניט פֿון וואָס צו זאָגען... אַ גוטער פֿריינד האָט געגעבען דעם פּרינ'ץ אַ־ן־עצה... טהו אָן דיין טאַטענס קליידער, לערן זיך דיין טאַטענס שפּראַך און קום נאָך אַ מאָל צום קיסר... ער האָט אַזוי געטהון... דער קיסר האָט איהם דערקענט... ער האָט זיך דערמאַנט אָן זיין פֿאָטער... הוי... אָט דאָס איז וואָס מיר זינגען אין פּיוּט... יוֹם לְיַבָּשָׁה נֶהֶפְכוּ מְצוּלִים... יודען זענען אַרויס געקראָכען פֿון אַ בלאָטע... ס'איז געוואָרען אַרום זיך טרוקען... שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים... זיי האָבען שוין דעמזעלבען טאָג נאָכ'ן אַנדערש געזונגען... זיי זענען שוין דערלייזט געוואָרען פֿון אַלע צרות... זיי האָבען זיך אויסגערייניגט פֿון זייערע פְּסוֹלֶת... פֿון קֹרַח וַעֲדָתוֹ... פֿון דָתָן וַאֲבִירָם... פֿון די בַּעֲלֵי זְכָּרוֹן... וועלכע האָבען געביינגט נאָך די עַבְדוּת... נאָך די עֲבוֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר... פֿאַר גאָר נישט... פֿאַר הַמְרִיוֹת... פֿאַר די פֿיש מיט די ציבעלע און אונגערקעס. דער פַּיְטָן זאָגט: בִּגְלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים... העלף די יודען... דו רבש"ע... דו ווייסט דאָך די צרות... וואָס יודען האָבען זיך אויסגעליטען... פֿערשוואַרצט געוואָרען אין דער מִדְבָּר... צוליעב די קְשֵׁי־עוֹרֶף... מַמְרִים הֱיִיתֶם... מען האָט אַרויסגענומען יודען פֿון אַ גָלוּת... יודען מיט קֹרַח'ס... מיט דָתָנ'ס מיט אֲבִירָם'ס... יודען מיט ציבעלע פֿרעסער... יודען וועלכע האָבען געשריען נִתְּנָה ראֹשׁ וְנָשׁוּבָה... צוריק קיין מִצְרַיִם... צוריק זיין קנעכט ביי די ציגיינער... טאַקי בגלל אָבות... וואָס האָבען זיך אַזוי פֿיעל צוליטען... העלף גאָט די קינדער... יודען דאַרפֿען האָבען אַ גְאוּלָה אֲרִיכְתָּא... אַ לאַנגע גאולה... אַ דאָפּעלטע... זיי זענען אין צוויי גלות'ן גָלוּת הַגוּף וְגָלוּת הַנְשָׁמָה... אויפֿ'ן גלות הגוף דאגה'ט שוין קיינער ניט... דער גוף ווערט שוין אַזוי געבאָרען... יְסוֹדוֹ מֵעָפָר... וְסוֹפוֹ לֶעָפָר... ער ליידט צרות... ער פֿיהלט שוין אָבער ניט... אָבער דער גלות הנשמה איז אַ ביטערער... אַ־בַּת־קוֹל מְנַהֶמֶת כְּיוֹנָה... די נְשָׁמָה, די מַטְרוֹנִיתָא... די בַּת אֱלֹקִים זי וויל ניט שענקען אויף איהר כָּבוֹד. זי וויל ניט זיין אין גלות, זי רייסט זיך, זי אַנטלויפֿט פֿון אונז... מיר בלייבען מענשען אָהן נְשָׁמוֹת נאָר מיט אַ גוף שָׁפֵל... דאָס איז דער עִנְיָן... כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת... אַז מיר וועלען זיך סטאַרען זיין כימי צאתך מאר'ץ מצרים... מיר וועלען זיין מצוינים... ניט וואַרטען אויף זכות אָבות דאַן וועט גאָט ווייזען נִפְלָאוֹת... הַיַד ה' תִקְצָר...

— לחיים! לחיים! — דער רבי טרינקט אַ גלעזיל משקה. — נאָ זינג איבער נאָך אַ מאָל דאָס לעצטע שטיקיל פּיוּט. אָבער לעבעדיג! אַלע זאָלען העלפֿען — זאָגט דער רבי אַ דאַרען הויכען בחור, וועלכער הויבט גלייך אָן זינגען. אַלע העלפֿען צו מיט פֿרישע כּחות; מען זינגט ווייטער.

III.

יודישע צָרוֹת.

דער געזאַנג ווערט פֿון מינוט צו מינוט שטאַרקער... עס קומען צו נייע פֿערשידענע קולות... איך זינג אויך מיט...

איך שטעה ווי בעצויבערט. איך קוק אויף מיין טאַטען, וועלכער זיצט שוין אויף זיין שטענדיגען אָרט, קוקט מיט'ן פָּנִים אַראָב, זיצט ערנסט. מיט דער לינקער האַנד ציהט ער זיין לאַנגע שוואַרצע באָרד און שענקט מיר אפילו ניט קיין קוק... איך זעה אַלע חֲסִידִים האַלטען די קעפּ פֿערריסען און זינגען...

די שטראַהלען פֿון די פֿיעל ליכט, דער פֿרעהליכער געזאַנג מיט דער פֿערטרויטער מינע וועלכע דריקט אויס האָפֿנונג... די מַשְׁקֶה וואָס יעדער נעהמט נור צום זאָגען: „לְחַיִים". דאָס אַלס שלעפּט ביסליכווייז אַרוים פֿון זייערע הערצער די „מַצֵבוֹת..." די פֿערקנייטשטע פֿינסטערע פְּנִימ'ער ווערען פֿון מינוט צו מינוט ליכטיגער... גלייכען זיך אויס...

אין מיטען געזאַנג הער איך זיך צו, צו אַ קליינעם שמועס.

איך האָב זיך שוין אַרויפֿגעשפּאַרט ביז דעם רֶבִּי'ן. איך שטעה איהם פֿון הינטען.

ניט ווייט פֿון מיר שטעהט אַ יונגער מאַן פֿון אונגעפֿעהר אַ יאָהר פֿינף און דרייסיג. דער קאָפּ איז איהם געבויגען, ער שטעהט אָנגעשפּאַרט אויף נאָך אַ יודען... שרייט אויס אַלע מינוט: גוואַלד! דערביי גיט ער אַ טאָפּע מיט'ן פֿוס און זינגט מיט, מיט אַ שוואַכער שטימע.

דער רבי וואַרפֿט מיט די אויגען איבער'ן גאַנצען זאַל — ער דערזעהט איהם, ער קוקט אויף איהם אַ ווײַלע.

— ווער איז דער? — גיט ער אַ פֿרעג ביי די יודען וועלכע זיצען נעבען איהם.

— כַּתְרִיאֵל! כתריאל! — האָבען זיך געהערט קולות — כתריאל!

דער יונגער מאַן האָט זיך אויפֿגעהאַפּט ווי פֿון אַ שלאָף.

איך האָב דערזעהן אַ פֿינסטערען שוואַרצען פָּנִים.

— כתריאל! ער רופֿט!

כתריאל האָט זיך אַרומגעקוקט.

— זיי אַזוי גוט! האָט דער רבי אַ וויז געטהון מיט'ן פֿינגער— זינגט, דאָס איז ניט אייער דְאָגָה, האָט דער רבי געהייסען דעם כאָר וועלכער האָט אָנגעהויבען שוואַכער צו ווערען.

דער כאָר האָט אָנגעהויבען זינגען ווי פֿריהער. כתריאל האָט איבערגעקלעטערט איבער אַ פּאָר טישען און איז צוגעגאַנגען צום רבי'ן. ער איז געבליבען שטעהן.

— שָׁלוֹם־עֲלֵיכֶם! — זאָגט צו איהם דער רבי — פֿאַר וואָס קען איך דיך גאָר ניט? ווער ביסטו?

— איך בין ניט ווייט פֿון דאַנען... פֿון אַ דאָרף... איך בין... בין ר' זעליג'ס איידעם.

— אַזוי... ביזט ר' זעליג'ס איידעם. דיין שוועהר איז געווען דיר צו לאַנגע יאָהר אַ גאַנ'ץ שענער יוד... וואָס ביזטו אָבער פֿער'מִתְנַגֵד'ט, אַזוי אומעדיג... אַ יוד בעדאַרף ניט זיין אומעדיג... מיט עַצְבוּת מאַכט מען גאָר ניט... זעהסטו אָט שטעהן יודען... לעבעדיג, פֿרעהליך... דו האָסט אַזאַ שענעם נאָמען, כתריאל, דוכט זיך, הייסטו, און דו ביזט אומעדיג... זאָג־זשע מיר אָקאָרשט, ברודער, האָסטו שוין גענאַט אַ גלעזיל מַשְׁקֶה...

דער יונגער מאַן איז געשטאַנען אַ צושראָקענער און האָט געקוקט מאַט...

דעם רבי'ן האָט זיך געשטעלט טרעהרען אין די אויגען.

— האַ־וואַ־וואַ... גוואַלד, רבש"ע! האָט דער רבי אויסגעשריען. זיין געזיכט איז צוריק פֿרעהליך געוואָרען.

— נעהם אַ גלעזיל מַשְׁקֶה און טרינק לְחַיִים! — האָט ער געזאָגט צו כתריאל'ן, אָנגיסענדיג איהם אַ גלעזיל מַשְׁקֶה. — נישקָשֶׁה! — האָט ער איהם אַ קלאַפּ געטהון אין פּלייצע... דער רבש"ע וועט העלפֿען אַלע יודען... מען דאַרף זיך נור ניט אָבלאָזען.

— לְחַיִים! — זאָגט כתריאל צום רבי'ן און וואַגט ניט געבען איהם די האַנד.

— לְחַיִים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם! — ענפֿערט דער רבי — ווייז אַהער אַ האַנד! אָט... אַזוי! נו זאָג עפּיס.

— לְחַיִים! — זאָגט כתריאל נאָך אַ מאָל — דער אויבערשטער זאָל שוין עפּיס אויסלייזען אַלע יודען... ער זאָל זיך מְרַחֵם זיין...

כתריאל'ן האָבען זיך בעוויזען טרעהרען אין די אויגען. ער האָט מעהר ניט געקענט רעדען.

— שאַ! ניט געוויינט — האָט דער רבי ערענסט געענפֿערט — היינט איז זְמַן־חֵרוּתֵנוּ... מִן־הַסְתָּם וועט שוין דער אויבערשטער זעהן, אַז דער חֵרוּת זאָל זיין אַ פֿאָלקומענער חֵרוּת. הַשַׁתָּא עַבְדֵי לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי־חוֹרִין... הַשַׁתָּא הָכָא לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא־דְיִשְׂרָאֵל... דו הייסט, דוכט זיך, כתריאל. מוֹצָאֵי־יוֹם־טוֹב אָדער אִסְרוּ־חַג וועסטו אַריינגעהן צו מיר.

— יאָ! — האָט כתריאל געזאָגט און גענומען געהן.

— דער אויבערשטער וועט העלפֿען... דער אויבערשטער וועט העלפֿען!.. — האָבען זיך געשאָקעלט דעם רבי'נס ליפּען.

אין אַ מינוט אַרום בין איך שוין געשטאַנען נעבען כתריאל'ן.

— שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם! — האָב איך אַ זאָג געטהון כתריאל'ן אַריינרוקענדיג איהם די האַנד.

— עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם! — האָט ער מיר געענפֿערט ווי דערשראָקען, און האָט אויף מיר אַ וואָרף געטהון אַ בליק פֿון חָשַׁד.

איך בין געבליבען שטעהן, איך האָב זיך אַרומגעזעהן אַז איך געה עלעגאַנט געקליידעט, מיט אַ הוט, ווי אַ פֿראַנצויז און ער געהט אָבגעריסען...

— דוכט זיך אַ בעקאַנטער יוד — האָב איך אָנגעפֿאַנגען מיט איהם אַ שמועס, ניט וויסענדיג ווי הויבט מען אָן.

— אפשר — ענפֿערט כתריאל און זעצט זיך אויפֿ'ן פֿענסטער — ווער זענט איהר?

— איך... איך... — האָב איך אָנגעפֿאַנגען צו שטאַמלען. איך האָב ניט געוואוסט, וואָס זאָל איך איהם זאָגען.

— איהר זענט אַ חָסִיד? — פֿרעגט ער מיך אָנקוקענדיג מיך פֿון אַלע זייטען.

— איך בין דָוִד'ס זוהן — האָב איך געענפֿערט — איהר האָט דאָך אַוַדְאי געהערט פֿון מיין טאַטען.

— ר' ד ו ד'ס זוהן!! — האָט ער אויסגעשריען פֿערוואונדערט — דאָס איז דאָך דער רבי דוד... ער זיצט דאָך דאָ.

ער האָט מיר געוויזען מיט'ן פֿינגער אויף מיין טאַטען.

— דער איז דאָס? — האָט ער געפֿרעגט.

— יאָ! — האָב איך שוואַך געענפֿערט.

— אַהֲרֹנְע־שִׁיְע! אהרנע־שיע! — האָט ער צוגערופֿען אַ יודיל צו זיך.

אהרנע־שיע איז צוגעקומען.

— דו הערסט? דאָס איז ר' דוד'ס זוהן!

אהרנע־שיע האָט מיך אַ ביסיל בעטראַכט, דאַן זאָגט ער:

— איך וויים. ר' דוד'ס זיהן זענען אַלע אַזוי... איך האָב געהערט אַז ער האָט איין זוהן גאָר אַ דאָקטאָר.

איך בין רויט געוואָרען.

— אַ דאָקטאָר!? — האָט כתריאל דערשראָקען אויסגעשריען און אויפגעשפרונגען פֿון אָרט. — ר' דוד האָט אַ זוהן אַ דאָקטאָר!..

ער קוקט אויפֿ'ן טאַטען, אויף מיר...

— אַנ'אמת טאַקי? — פֿרעגט מיך כתריאל פּלוצלינג.

— יאָ! — האָב איך געשווינד געענפֿערט.

— זעהסט דאָך — זאָגט אהרנע־שיע ווייטער — ר' דוד אַליין... אַ טייערער יוד!

— פֿון וואַנען ווייסטו אַז זיינע קינדער זענען ניט פֿרום? — פֿרעגט איהם כתריאל מיט כַּעַס.

— ווער זאָגט דיר? — שרייט אהרנע־שיע אויף איהם אָן און געהט אַוועק.

— אַזוי... האָט איהר אַ ברודער אַ דאָקטאָר... — רעדט צו מיר כתריאל.

— איהר אַליין וואָהנט ניט אין מאסלין? — פֿרעג איך כתריאל'ן.

— אַוואו וואָהנט אַ יוד יאָ? און אַוואו וואהנט אַ יוד ניט? — האָט מיר כתריאל איראָניש געענפֿערט.

— ניין! איך מיין אין אֱמֶת'ן... מיר דוכט אַז איך האָב אייך ניט לאַנג געזעהן — האָב איך געזאָגט אַ ליגען.

— מיך געזעהן? ביי זלאַטען אין פּאָדראַט... ביי מַצָה באַקען.

— מִסְתָּמָא... איך געדענק ניט. ווי הייסט דאָס דאָרף וואו איהר וואהנט...

— יאָ! וואו איך וואהן... איך וואהן שוין דאָרט ניט... העכסטענס נאָך אַכט טאָג... — ער האָט אַ רייב געטהון דעם שטערען ווי אַ מַזְכִּיר נִשְׁכָּחוֹת.

— וואָס איז אייער טהון?

— מיין טהון... עט!.. פֿרעגט בעסער ניט.

איך האָב זיך געפֿונען פֿערשעמט. מיר איז אויסגעקומען אַז ער איז מיר חוֹשֵׁד איך וויל איהם אויספֿאָרשען זיינע געשעפֿטען. איך בין געבליבען שטעהן אַ ווילע שטיל.

— איהר וואָלט מיך פֿרעגען מיט אַ יאָהר אַכט, צעהן צוריק וואָס איז מיין טהון וואָלט איך אייך געהאַט וואָס צו ענפֿערען... דאַמאָלס איז מען געווען אַ מענש... מיט געלד, מיט אַ נאָמען, מיט אַ סטאַט... אַ קינד פֿון וויעג האָט געקענט כתריאל ר' זעליג דעם נָגִיד'ס איידעם... היינט, ליבער פֿריינד, בעהאַלט מען זיך, קיינער זאָל ניט וויסען ווער און וועמעס מען איז... די שׁוֹכְנֵי־עָפָר זאָלען האָטש רוהיג אין דער ערד ליגען און זיך ניט שעמען.

— וואָס איז ערשט אייער טהון? — פֿרעג איך נאָך אַ מאָל.

— ערשט? וואָס טהוט מען ניט? וואָלט אַזוי געווען וואָס, ווי מען וואָלט געטהון, אָבי צו דערהאַלטען די נְשָׁמָה... יאָ! יאָ! מען איז דאָס אַראָבגעפֿאַלען... כָּל־זְמַן מען זיצט אין דאָרף, מען זעהט ניט די וועלט פֿערגעסט מען זיך פֿון אַלס... מען קומט אין שטאָדט, מען נעהמט זיך דערמאַנען... וואָס מען איז געווען און צו וואָס מען איז געקומען... עט!

ער האָט אַ מאַך געטהון מיט'ן האַנד ווי ער איז זיך מְיָאֵשׁ.

— איהר זענט אַ חָסִיד? — פֿרעג איך ווידער.

— ע... ליבער פריינד! — ענטפערט ער מיר און האט שוין אבי־סיל געעפענט דעם מויל—א־ניט ווייס איך דען וואס איך בין?.. איהר מיינט, מיין פריינד, מען ווייסט וואס מען טהוט? מען הערט וואס מען רעדט? איהר מיינט, אז מען איז עפיס א מענש?.. א מענש איז מען געווען פאר צעהן יאהרען... מען איז געזעסען אין מאסקווא... איך בין דאמאלס געווען קאמיסיאנער. איך פלעג שיקען סחורה קיין ווארשא, ביאליסטאק, בערדיטשעוו, בריסק, מינסק, און האב געהאט פאר מיין טרחא ניט איבעריג אבער גענוג צום לעבען... מיר האבען אבער באלד געמוזט זיך פון אלס אבשלאגען און ארויספאהרען אהן א גראשען געלד קיין מאסלין. דא האט מיר דער שוועהר עליו־השלום אריינגעזעצט אין א הויף... פון הויף האבען מיר אויך געמוזט ארויסקלויבען זיך און עפענען א שענקיל אין מויש... פאר א פאר יאהרען... האבען מיר געמוזט דעם שענקיל אויך אויפגעבען און בלייבען יאק סטאי... ביז דער פּריץ פון יאמפאלער דארף, דעם שוועהר'ס עה"ש א בעקאנטער, האט רחמנות געהאט און האט אונז צו גענומען צו זיך אין דארף און...

די גאנצע געשיכטע האב איך זעהר קאלטבלוטיג אויסגעהערט... ווארום די סארטען געשיכטעס האב איך שוין געהערט פון פיעל טויזענדער יודען... אזעלכע מעשות האבען צו דערצעהלען מעהר ווי די העלפט יודען פון יעדער שטאדט.

אלטע, אלטע און אימער ווידער נייע געשיכטען... יודישע צרות!...

— און וואס איז אייער טהון אין דארף?

ער האט אראבגעלאזען דעם קאפ. ער האט זיך פערשעמט.

— אין א דארף קריגט מען שוין וואס צו טהון — ענטפערט ער נאך א לאנגער פויזע — אין א דארף שעמט זיך קיינער ניט. זומער גיה איך דרעשען אין שייער... ווינטער טראג איך וואסער... איך בין א וואסער־טרעגער... נו... געלויבט השי"ת דערפאר... וואלט שוין אזוי אוועקגעהן כשורה... לעבט מען איבער די יאהרען, וויפיעל נאך וועט א מענש לעבען?... מישטיינס געזאגט, אויף בעסערס האפען איז שוין ניטא וואס צו רעדען...

ער האט א קרעכצ'ן געטהון.

— וואס איז ערשט? — פרעג איך און וויל ער זאל דערצעהלען ווייטער.

— ערשט? — ער גיט א מאך מיט'ן האנד איבער'ן שטערען — ערשט איז ביטער ווי דער טויט. מען זיצט דאך צווישען גוים... וואס האט מען שוין ניט פון זיי אויסגעליטען! א בחור'ל מיינעם האט עפיס א שייגיץ געגעבען א קלאפ און אבגעשלאגען דעם לונג און לעבער... די לעצטע קישען האב איך פערקויפט און געפאהרען מיט איהם דאקטאר'ען זיך... מאסלינער דאקטוירים האבען איהם גלייך אבגעזאגט, נאר מען איז דאך ניט מעהר ווי א טאטע... און כל־זמן אשר נשמה באפו מיינט מען נאך אז עס איז דא א האפנונג... ווער קוקט אויף געלד, ווער קוקט איפ'ן אייגענעם געזונד... עס ווילט זיך ראטעווען א קינד... און דוקא א שען קינד, א יונגיל פון א יאהר צעהן... האט שוין גוט געלערענט א בלעטיל גמרא... צייט איז בה"ש געווען גענוג האב איך מיט איהם געלערענט... מילא, וואס בין איך אייך אויסען, — — — ער האט שווער אבגעזיפצט — וואס ביך איך אייך אויסען... איך בין מיט איהם געפאהרען קיין ווארשא... ער איז דארט אבגעלעגען אין קליניק און... זיין קול האט א ציטער געטהון, ער האט זיך פערגאסען מיט טרעהרען.

איך האב געפיהלט אז מיינע אויגען זענען רויט געווארען.

— ווארום האט איהר ניט אנגעגעבען אין סוד? — האב איך שטיל א פרעג געטהון.

— מענש! — האט ער מיך אנגענומען פאר'ן האנד — וואס וועט מיר העלפען דער סוד... ער וועט מיר שוין מיין זוהן צוריק ניט לעבעדיג מאכען... אויסער דעם ווי הויבט מען זיך אן מיט דארפס־גוים. מען איז דאך ניט מעהר ווי א יוד... מען איז דאך אין גלות... אט יאגט מיך שוין דער פריסטאוו ארויס פון דארף... זאל איך זיך שטעלען טראגען וואסער אין שטאדט?

מיט די ווערטער האט ער מיך גיפטיג אנגעקוקט...

— זאל איך זיין אוועכטער א וואו מיין שוועהר עליו השלום האט געשפיעלט די גרויסע ראליע?

מיר האבען א קליינע ווילע געשוויגען.

— נאר שולדיג בין איך אליין — האט ער ווילד מיט א שמייכעל געזאגט — איך אליין בין שולדיג. נאך מיט א יאהר אכט צוריק האט מיר דער שוועהר עליו השלום געשריבען, און א סך האבען מיט מיר געטענה'ט: „כתריאל, אביסעל געלד האסטו? אט, חלעבין די בעסטע עצה, נעהם און פאהר אוועק קיין ארץ־ישראל, קויף דארט א שטיקיל ערד... (דאמאלס, אויב אייך איז בעקאנט, האט זיך אנגעהויבען מיט די קאלאניעס) אין ארבייט! און דאס איז טאקי פאר מיר געווען ווי אנגעמאסטען. איך בין געווען א יונגער מאן ערשט פון דער גמרא, געוואוסט גאנץ פיין פון וועלט זאכען, איך האב מיך אריינגעקוקט אין א צייטונג, כחות איז געווען גענוג — מיין שוועהר עליו השלום, איהר ווייסט אוודאי, איז דאך פאר'ן טויט געפאהרען קיין ארץ־ישראל... ער איז געווען א חכם א יוד... א ירא־שמים און איין אויפגעקלערטער צוזאמען... ער איז געווען פאר דעם פלאן מיט לייב און זעעלע... בשעת ער האט מיך אפילו אריינגעזעצט אין הויף האט ער מיר געזאגט, ער זעצט מיך אין הויף טאקי נור צוליב דעם, איך זאל האבען א בעגריף דערין... א טייערער יוד איז ער געווען... אלע יודען, האט ער געוואלט, זאלען פאהרען קיין ארץ־ישראל. נאר מיר, דער טייוועל וויס פאר וואס, האט זיך דאס ניט פאטליפעט אין מח... איך האב ניט געוואלט הערען און זעהן... סטייטש, איז מיר אויסגעקומען, כתריאל דער מאסקווער קאמיסיאנער וועט האבען צו טהון מיט ארבייט!.. נא דיר ערשט כתריאל... איך וואלט זיך ערשט געוואונשען טהון אלס אין דער וועלט אבי לעבען... היינט מיינט איהר איז דא דאס ל ע ב ע ן אזוי זיס?.. עס ווילט זיך דאס אזוי ל ע ב ע ן?.. עט! נאט אייך א גראשען פאר דעם גאנצען לעבען... אויך מיר א לעבען... נאר ס'איז דאך פאראן, זאלען געזונד זיין, קינדערליך, עופ'ליך... אויף וועמען לאזט מען זיי איבער?.. מען מוז דאך זיי דערציהען, שטעלען אויף די פיס... וועגען דעם וויל איך טאקי מיך בעראטהען מיט דעם רבי'ן... איך בין אפילו ניט קיין חסיד, נאר מען זאגט אז ביי איהם קען מען קריגען א גוטע עצה... וואס מאכט מען מיט די קינדער... איך וואלט וועלען ער זאל מיר בעהילפיג זיין... אבגעבען זיי אין דער ישיבה, אין תלמוד־תורה, קריגען פאר זיי טעג, לאזען זיי נעכטיגען אין שטיביל... אפשר וועל איך קענען קריגען דא אויך א קנעלונג, דאס ווייב זאל האבען דא וואו עס איז גרעט וואשען... מען איז שוין געוואוהנט דערצו... ליעבער פריינד... מען האט אמאליגע יאהרען דעם יום־טוב מיט אנדערע שמועסען פערבראכט... דאס הארץ האט עפיס פרייער געפיהלט... דער קאפ האט אידלערע דאגות געהאט... היינט בין איך שוין ווייט פון אלס...

איך האב נאך מיט איהם געוואלט א לאנגען שמועס פערפיהרען נאר די מינוט האב איך דערהערט קולות:

— זוסיל, זוסיל! ער רופט!

דער רבי האט מיך פריינדליך צוגערופען...

— שלום עליכם, זוסיל! — האט מיר דער רבי געגעבען די האנד.

— עליכם שלום — האב איך איהם געענטפערט פריינדליך.

— נו, וואס־זשע מאכסטו? ווען ביזטו געקומען... דו ביזט אהן „עין־הרע" א דאקטאר געווארען, האט מיר דיין טאטע דערצעהלט.

— איך בין ערשט ערב־פסח געקומען — האב איך געענטפערט.

— איז דאך ממה־נפשך א קשיא: קומסטו צום טיש, ווארום ביזטו פריהער ניט געווען?

— ניין! איך בין נור אריינגעגאנגען... — איך האב ווייטער ניט געוואוסט ווי צו ענדיגען מיינע ווערטער.

— שא־שא! ס'איז ניט פון די גרויסע עולות... דו דארפסט זיך ניט פערענטפערען... איך זעה דאך אן דיר אז א יוד ביזטו... דא זענען אויך יודען... יעדער יוד האט זיך זיינע וועלטען מיט זיינע השגות...

— יעדער יוד האט זיינע צרות — האב איך אונטערגעכאפט...

— אט דאס מיינט מען טאקי — האט ער מיט א שמייכעל געענטפערט — ביזט אפשר ניט קיין אח־לנחלה... איין אח־לצרה... ביזטו דאך יא!...

מיר האָט דאָס לעצטע וואָרט אין גאַנצען אַראָבגעשלאָגען פֿון טראָפּ. איך האָב איהם שיער ניט געוואָלט פֿרעגען א ערקלערונג, איך האָב מיך אָבער גלייך דערמאָנט וואו איך בין.

— נאַ טרינק לְחַיִים! — האָט ער מיר געגעבען אַ גלעזיל מַשְׁקֶה—

איך האָב געזאָגט: „לְחַיִים!"

ער האָט געענטפֿערט: „לְחַיִים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם!"

איך בין אבגעגאַנגען אָן אַ זייט פֿערשעמט און פֿערדראָסען.

IV.

שלעכטע געדאַנקען.

מיר האָט פֿערשצימעט אין האַרצען...

מיט אויגען פֿול קִנְאָה האָב איך געקוקט אויף בערלען...

בעריל אַ יונגער מאַן, אַ יאָהר נאָך דער חֲתוּנָה, שטעהט איינגעוויקעלט אין אַ גאַרטיל... ער שאָקעלט זיך און וואַרפֿט זיך פֿון אַלע זייטען — ער שרייט, ער קרעכצט, ער קלאַפּט מיט די פֿיס אַזוי פֿריי. ער טרינקט לְחַיִים, ער זאָגט פֿון פֿולען מויל וואָס ער מיינט, וואָס ער ווינשט... אָה! ווען איך וואָלט האָטש אַ פּאָר מינוטען געקענט אַזוי פֿריי אָטהמען, אַזוי ווייט שאָקלען זיך, אַזוי גוט איינשטייפֿען זיך אין גאַרטיל, אַזוי הויך אויסקרעכצען זיך, אַזוי גוואַלדיג אויסשרייען, אַזוי פֿריי, ברייט אָפֿען אַרויסרעדען וואָס איך ווינש... איך וואָלט מיך געוואָרפֿען פונקט ווי ער, געליאַרעמט ניט מעהר ניט ווייניגער פֿאַר איהם... איך וואָלט געוואונשען דאָסזעלבע וואָס ער... איך וואָלט מיט דעם זעלבען לָשׁוֹן געזאָגט: לְחַיִים! דער אויבערשטער זאָל זיך שוין אויף אונז מְרַחֵם זיין... ס'זאָל שוין זיין קִבּוּץ גָלֻיוֹת... ווארום קען איך דאָס ניט?.. און איך פֿיהל אַז איך וואָלט דאָס אַלס געטהון נאָר ניט דאָ... איך וואָלט דאָס געטהון דאָ אויך ווען ניט די לעצטע ווערטער...

און ניט ווייט פֿון מיר שטעהט שמואל אין איין אַטלעסענער זשופּיצע און זינגט: אַיי־געוואַלד! אַיי־געוואַלד! אַיי רַחֵם, רַחֵם, עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵ־אֵ־אֵל, רַחֵם, עַל עַמְּךָ, עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵ־אֵ־אֵל... עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל... און מיך קוקט ער אָן מיט אַ מינע פֿון בִּיטוּל ווי איינער זאָגט: דו ביזט אֲפִילוּ קיין אָה לְצָרָה אויך ניט...

איך זוך מיט די אויגען עפּיס אַ מענשען צו שמועסען. כַּתְרִיאֵל איז ווי פֿערשוואונדען געוואָרען. מיין טאַטע זיצט נאָך אַלס אַזוי אַראָב געלאָזען דעם קאָפּ און מיט דער לינקער האַנד גרייזעלט ער די לאַנגע באָרד... איך זעה ער איז פֿערטיעפֿט אין געדאַנקען.

איך דערהער פֿון הינטען אַ קול:

— גוט יום־טוֹב, הערר דאָקטאָר!

איך האָב זיך דערשראָקען. איך קעהר זיך אום: ר' מיכל פֿערנייגט זיך מיר העפֿליך.

— גוט יום טוֹב, ר' מיכל! — האָב איך איהם וואַרעם אַ דריק געטהון ביים האַנד, וואָס טהוט איהר דאָ?

— דאָס הייסט, איהר האָט פֿערהאַפּט, איך זאָל אייך ניט פֿרעגען.

— ניין, מיר איז ניטאָ וואָס צו פֿרעגען. איך בין דאָך קיין מִתְנַגֵּד ניט, אָבער איהר...

— איך האָב מיך ליעב פֿון שטענדיג אָן זיך געפֿינען מיט יודען צוזאַמען, זינגען צוזאַמען, טאַנצען צוזאַמען, עסען צוזאַמען, דאָס האָט מען ניט צווישען מִתְנַגְדִים, ביי אונז אַז מען קומט אויף וואו עס איז צוזאַמען איז גלייכער אַז מען געהט דאָרטען ניט. ווי פֿיעל מתנגדים עס זענען דאָ אַזוי פֿיעל פֿערשיעדענע דֵעוֹת זענען דאָ, יעדער וויל נייטען דעם צווייטען פֿיהרען זיך נאָך זיין שטייגער — היינט ווי קלערט איהר? וועלכער יוד וויל דאָס דורכלאָזען אַז זיינע זאָל מען איבערגעהן?.. איך וועל אייך דערצעהלען אַ קלייניגקייט. איהר האָט אַוַדְאי געמוזט הערען פֿון די נייע חֶבְרוֹת, ניט ווי אַ מאָליגע חוֹבְבֵי צִיוֹן, די נייע, די ציוניסטען. איז דעם זומער גלייך נאָכ'ן קאָנגרעס, האָט איהר אויך אַוַדאי געמוזט הערען, אָדער לעזען פֿון דעם, דאָס איז געווען געדרוקט אין די גוישע צייטונגען אויך, זיי ווילען מאַכען מיט דער צייט אַ יודישע מְדִינָה... מִן הַסְּתָם האָט איהר געהערט, איך קען אייך אַלס גענוי ניט דערצעהלען נאָר איך זאָג אייך, הערר דאָקטאָר אַז דאָס וואָלט געווען אַ זאַך אַ־נ־אויסגעצייכענטע.

קוֹדֶם כָּל וואָלט מען פְּטוּר ווערען פֿון פֿינסטערן גָלוּת, אויסערדעם וואָס די יודישקייט, וואָלט בלייבען ביי אַקִיוּם,... נאָ!... נו! איז דאָ געווען אַ יונגער מאַן, ער האָט צונויף געזאַמעלט עטליכע בַּעֲלֵי הַבָּתִּים... וואָס קלערט איהר? מען איז אויפֿגעקומען צוזאַמען, ר' האַצקיל האָט גענומען ווייזען דעם יונגען מאַן אַז ער איז דער בַּעַל הַבַּיִת אין שטאָדט, ר' טודרס האָט ווידער פֿערקעהרט געוויזען אַז ר' האַצקיל איז אייגענטליך גאָר אַ שלעפער און ניט מעהר ווי אַ בַּעַל מְלָאכָה'ס אַ זוהן. ר' גרונם האָט זיך געפֿונען בעליידיגט וואָס איהם האָט מען געשיקט רופֿען שפּעטער פֿאַר אַלעמען, ר' בונם איז געזעסען אָן געבלאָזען, וואָס דעם אָרט אויבען אָן האָט פֿערהאַפּט ר' ליבע דער פֿעלקרעמער — „וואָס איז דאָס פֿאַר אַ העזה?" שרייט ער, אַ־אֲסִיפָה דאַרף זיין אַ־אסיפה ווי ס'בעדאַרפֿט צו זיין, מיט סטאַט, מיט דֶרֶךְ אֶרֶץ, איך בין געקומען איך האָב דערזעהן אַ פולע קָהָל־שטיביל מיט אָנגעבלאָזענע מִתְנַגְדִים האָב איך געהאַפּט די טהיר צוריק... וואָס איז געווען? מען האָט זיך געקריגט... געזידעלט — און נאָך דער יודישער מְדִינָה. זעהט איהר, אַחְדוּת און ברידערשאַפֿט וועט איהר געפֿינען נור ביי חֲסִידִים, אָט געהט מען אַריין אַ שַׁבָּת, אַ יו"ט, געדענקט מען לְכָל הַפָּחוֹת אַז מען איז אַ יוד!

— פֿיליכט וואָלט איהר מאַכען אַ־נ־אֲסִיפָה פֿון חֲסִידִים? — האָב איך איהם נייגעריג אַ פֿרעג געטהון.

— פֿון חסידים? וואָס פֿאַר איין אסיפה?

— טאַקי פֿון ציוניסטען.

— עט! וואָס רעדט איהר?... און אֶפְשַׁר... יעדענפֿאַלס וואָלט מען מיט זיי מעהר געמאַכט... מע דאַרף פּרוּווען אויף נַאֲמָנוֹת...

— אַדְרַבָּה פּרוּפֿט האָב איך איהם מיט שִׂמְחָה אויפֿגעמונטערט. איך וועל אייך אויך העלפֿען.

— אַי! איהר זייט אַוַדאי אַ ציוניסט... איך האָב געהערט אַז ס'איז פֿאַראַן אַ פֿולע דאָקטוירים ציוניסטען אין די גרויסע שטעדט... דאָס איז מסתמא ווייל זיי האָבען קיין פּראַקטיקע ניט... וואָס קלערט איהר?... יעדען זומער מאַכט זיך אין מאַסלין פֿערדרעהענישען... אַ צירק, אַזווערינייץ, אַ חַזָן, אַ בעריהמטער מַגִיד, נו — וואָס קלערט איהר, איז פֿאַראַן וועגען וואָס צו רעדען.

— און וואָס זאָגט איהר וועגען דעם? — פֿרעג איך ווייטער, זעהענדיג אַז ער איז שוין אַביסיל פֿערקראָכען צו ווייט.

— וועגען וואָס?

— וועגען ציוניזם.

— נו, מְהֵיכָא תֵּיתֵי. אַז דער עִנְיָן איז אַ־נ־עִנְיָן וועט קיינער ניט אָבלייקענען...

— אָבער מיט'ן ניט לייקענען אַליין איז מען נאָך ניט געהאָלפֿען?

— נו, אָבער איך וועל אייך זאָגען... דאָס איז ניט פֿאַר יודען...

— וואָרום ניט פֿאַר יודען?... פֿאַר וועם דען? גוים בעדאַרפֿען דאָס ניט!...

— מען דאַרף ביי אַזאַ זאַך גוט אַ־בייטען... אַז מען זאָל אַרבייטען וועט זיך מיט דער צייט יאָ אויסאַרבייטען, נאָר אָבער אַזוואו נעמט מען מענשען דערצו... ווער וועט זיך דאָס וועלען אָבלייגען אויף דעם...

— ניין, זאָגט דאָס ניט! האָט איהר געהערט פֿון ד"ר הערצעל?

— פְּטוּר נו...

— און פֿון ד"ר מאַקס נרדוי?

— אַ שענע מַעֲשֶׂה!...

— און פֿון די דעלעגאַטען אויפֿ'ן קאָנגרעס?

— יאָ... אָבער איך מיין דאָ אין שטאָדט האָבען מיר ניט... איך וואָלט, בנאמנות ניט געזאַלעוועט קיין מיה, איך וואָלט געטהון ווי ווייט מעגליך איז... אָבער פֿרעגט צי טאָר איך דאָס טהון... איך בין דאָך אַ טאַטע פֿון קינדער,.. פֿערגעסט זיך ניט, אַז מען איז דאָך דערווייל אין גָלוּת... אַ־ניט מיינט איהר וואָלט איך וויסען דעם גאַנצען עִנְיָן... אָט איז דאָ ביי גאָט אַ שַׁבָּת... יאסעל דער מוֹכֵר סְפָרִים שיקט אַריין אַלע פֿרייטאָג אַ ביכעלע,.. אָט לעזט מען דורך וועגען דעם קאָנגרעס, וועגען דער באַנק... זעהט איהר די באַנק איז גראָד ניט קיין נאַרישקייט, אַז מען הויבט אָן טהון אַ זאַך דאַרף מען די ערשטע זאַך זעהן עס זאָל זיין

נעלד, אָהן געלד הויבט זיך דאָס גאָר ניט אָן, איך רעכען איה׳ש, אויף זומער, אַרום שבועות צייט, עס וועט מיר ווערען אַביסיל פרייער די צייט, איך קויפען אַ פאָר אָקציעס... דאָס איז דאָך ניט מעהר ווי אַ חלק אין יודישען פערמאָגען... נאָך דאָס וועל איך ניט האָבען? אויפ׳ן טייוועל געפינט זיך אַ פולע־נעלד... אָט האָבען אַלע מיינע קינדער איבערגע־קריינקט אַ גאַנץ ווינטער — לאָמיר האָטש אויסגעבען אויף אַ רעכטע זאַך אויך.

— איז טאַקי ניטאָ קיינער ווער זאָל עפּיס טהון? — האָב איך געפרעגט נאָך אַ מאָל. איך האָב איהם געוואָלט אַרויף פיהרען צוריק אויפ׳ן וועג.

— אָט אַזוי ווי איהר הערט... קיינער, קיינער!

— וואָס הייסט קיינער? און וואו איז דער רב...

— עט... לאָזט איהם צו רוה.

— וואָס הייסט? ער איז אַנעגנער?

— אַ גענגער... פרעגט איהם בחרם... מע טאָר דאָס ניט זאָגען... נאָ!...

— ווייסט איהר פון דער גמרא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין אִישׁ...

— „בְּמָקוֹם שֶׁאֵין אִישׁ הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ״? — האָט ער מיר אונטערגעהאַפּט.

— יאָ. יאָ...

— אַז איהר געדענקט נאָך יאָ עפּיס פון דער גמרא — ענט־פערט ער מיר גלייך — וועל איך אייך דער מאָנען אַ־נ־אַנדער גמרא: אֵין חָבוּשׁ מַתִּיר עַצְמוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים... דער פסוק זאָגט: מִשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה... אייגענטליך דער וואָס איז בערייט צו לויפען דאַרף דאָך ניט וואַרטען ביז וואַנען מען וועט איהם צו ציהען... נאָר דאָס איז די די צרה פון ביטערן גלות, עס האַלט שוין אַזוי ביטער אַז מען איז בערייט צו לויפען. פון דעסטוועגען בעדאַרף מען אַלס האָבען איין מוֹשֵׁךְ, אָהן אַ מוֹשֵׁךְ געהט דאָס ניט... איהר האָט מיך פערשטאַנען?

— יאָ, יאָ! — האָב איך געענטפערט און זיך אָבגעקעהרט אַן אַ זייט.

— אַ גוטען יום־טוב, העדר דאָקטאָר! האָב איך הינטער מיר געהערט מיכל׳ס קול.

איך האָב מיך אומגעקעהרט נעבען איהם די האַנד — ער איז שוין ניט געווען. אומעדיגע, שלעכטע געדאַנקען האָבען זיך מיר בע־זעצט אין קאָפּ...

V

אין חלום.

איך בין שוין זייט אַ שעה צוריק אין דער היים.. איך ליג שוין אין בעט. טוליע זיך אין קישען... איך וויל איינשלאָפען און איך קען ניט.

אין קישען שלאָגען זיך מיר אָב צוויי אויגען... קוקען אין מיר און אויף מיר שטאַרק... אין אַנפאַנג טרויעריג... וואָס ווייטער פרעה־ליכער.. ענדליך מיט אַ מיאוסען שמייכעל און מיר דוכט זיך איך הער אַ גרויסען געלעכטער — —

אין די אויערען הערען ניט אויף צו רוישען הונדערטער שרייע־דיגע קולות... עס ווידערהאָלט זיך די לעצטע סצענע... איך הער דעם רבינ׳ס שוואַכען קול׳כעלע:

עַד יַעֲבוֹר עַמְּךָ – ה׳!
עַד יַעֲבוֹר עַם זוּ קָנִיתָ...

און נאָך דעם געבען אַ בלייך הונדערטער פנימער און עס הערט זיך אַ דונער, הונדערטער קולות שרייען:

תְּבִיאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ,
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ, ה׳!
מִקְּדָשׁ ה׳ כּוֹנְנוּ יָדֶיהָ..!

איך זעה כתריאל׳ן הויבענדיג די האַנד אין דער הויך און שרייענדיג מיט די לעצטע כחות.

די לעצטע כחות געהן מיר אויס... דער קאָפּ דרעהט זיך מיר איך בלייב ליגען אָהן קרעפטען. איך קוק, איך בעט מיט די אויגען רחמים, ראַטעוועט — קיינער ריהרט זיך ניט פון אָרט... איך פיהל די אויגען פערמאַכען זיך, אַלס שטייפער, פעסטער... איך פיהל אַז איך פיהל שוין מעהר ניט...

איך האָב זיך אויף געהאַפּט ווי פון אַ לאַנגען טיעפען שלאָף. איך ליג אין אַ זומפּף, אַרום מיר איז נאַס און קאַלט — אויפ׳ן האַרצען איז מיר שווערליך — — איך הוסט אָב — איך ווער טויט דערשראָקען... איך האָב דאָ אַ לונגען־פעהלער בעקומען, איך קען זיך גאָר ניט דערמאַנען, ווי קום איך אין דעם זומפּף, ווי אַזוי?... איך ווער נאָך מעהר דערשראָקען... איך ווער אין כעס אויף זיך אַליין... ערשט ברעך איך דעם קאָפּ און קלער ווי בין איך אַהער געקומען... איך מוז קודם כל זיך זעהן ראַטעווען... איך מוז זוכען פרישע לופט... אַ טרוקנע וואָהנונג... איך ציעה מיך קודם כל אָן מיינע זאַכען, נעם מיר דעם שטאָק און געה ווייטער — איך ווייס אַליין ניט וואוהין, איך ווייס נור אַז דאָ איז די לופט שעדליך.

פון ווייטען גלאַנצט מיר דאָרט אָב רויטעס פרייעס פעלד, די זון שיינט דאָרט ליכטיג אַראָפּ... דאָרט שטעהן פיעל בענק, פאַר־קאַנעס. איך לויף אַהין... איך מאַך גרויסע טריט...

— יונגער מאַן, פאָרזיכטיג! — שרייט מיר איינער פון דעם גרויסען זומפּף.

איך קעהר זיך אום — דאָרטען אין בלאָטע ליגען פיעל יודען און שלאָפען רוהיג.

איך האָב געוואָלט לויפען צו זיי און בעווייזען זיי ווי אַ מע־דיצינער, אַז מען טאָר דאָרטען ניט ליגען, אַז דאָרטען איז שעדליך, די ביינער קענען דאָרט צופוילט ווערען... אגב, האָב איך געוואָלט פרעגען ביי זיי ווי זענען זיי דאָרטען געקומען, און וואָס מיינען זיי מיט דעם וואָרט פאָרזיכטיג.

נאָר די מינוט, האָב איך געפיהלט, טאָר איך ניט פערשלאָפען. איך מוז מיך אריינכאַפּען אויף יענעם פלאַטץ אונטער דער זון.

איך האָב גענומען לויפ׳ן אַהין, נאָר איך האָב זיך באַלד דער־מאַנט אָן די מענשען וועלכע ליגען, נעביך, אין זומפּף און ווייסען גאָר ניט ווי שעדליך דאָס איז פאַר זיי, און האָב זיך אומגעקעהרט צום זומפּף.

די יודעליך אין זומפּף ליגען רוהיג.

— וואָס איז דאָס דאָ פאַר אַ פלאַטץ? האָב איך געפרעגט אַ־נאַלטען יודען.

— דאָ איז דאָך דער וויאַן! — ענטפערט ער מיר קורץ.

— וואָס זיצט מען עפּיס דאָ? פרעג איך.

— וואו׳זשע דען זאָל מען זיצען?

— וואָס הייסט? פאַר וואָס געהט מען ניט אַ היים?

— הע־הע! דו ביזט אַ היגער צי ניט? — פרעגט מיר דער יוד פערדראָסען.

— אַוודאַי בין איך אַ מאסלינער, איך בין דוד׳ס זוהן.

— יאָ וואָס־זשע מאַכסטו זיך תמ׳עוואַטעדיג? ביסט ניט היי־געווען?

— וואָס איז? — האָב איך דערשראָקען געפרעגט.

— ווייסטו ניט אַז גאַנץ מאסלין איז אָראָב?... אין זומער־דיגער שריפה...

איך האָב זיך דערמאַנט... איך בין אויף זיך אַליין אין כעס געוואָרען, אוואו האָט זיך אַהינגעטהון מיין זכרון.

— די שריפה האָט זיך אָנגעהויבען פון משה־ליב פארעטשער. די גאַנצע שטאָדט איז אומגליקליך געוואָרען.

— ליגט איהר די גאַנצע צייט אויפ׳ן וויאַן?

— אָט ווי איהר זעהט.

— וואָרום זעהט איהר ניט אויפבוי׳ען די שטאָדט צוריק?

— וואָרום זעהען מיר ניט... איך ווייס וואָרום זעהן מיר ניט? וואָס פרעגט איהר מיך?

— ניין, איך פרעג טאַקי נור אייך... ווייל אָן אייך ווענדט זיך דאָס. איהר זענט אַ־ג־עלטערער מענש... איך וועט מען פאָלגען, נעמט זיך איהר נאָך אַ פּאָר עלטערע מענשען וועט איהר עפּיס מאַכען אַ לאַד. די גאַנצע שטאָדט קוקט אויף אייך, וואָס שווייגט איהר? ערשט קענט איהר דאָס פערריכטען... איהר האָט יונגע לייטליך, זיי וועלען האָבען השק צו אַרבייטען... וואָס וועט איהר טהון אַז די יונגע לייטליך וועלען זיך צושלעפּען איבער די שטעדט, וועט איהר דאָך בלייבען זיצען אין וומפּף אַזוי לאַנג ווי דער יודישער גלות...

איך האָב זיך אויפגעהאַפּט. אין די אויגען שלאָגט אַריין אַ ליכטיגקייט פון דער פריהלינגס זון. איך הער מיין מאַמע קלאָגט זיך:

— אַ גאַנצע נאַכט רעדט ער פון שלאָף... דו דאַרפסט איהם מיט זיך שלעפּען אין שטיב'ל... ווי קומט ער צו מישען זיך אין אַזוינע געשעפטען... ווי קומט ער צו וויסען פון אַזוינע זאַכען, אפשר וועט יאַסעק דער דאָקטאָר אויך געהן אין שטיב'ל און שטעלען זיך טענה'ען מיט אָבגעריסענע סהידרִים... הלואַי זאָל איך ליגען זאָגען... דו ווערסט זעהן מיין וואָרט אַז ער הרג'עט זיך אליין אַוועק... קיינער אין שטאָדט וועט איהם ניט רופען אויף אַ וויזיט...

די אויגען קלעפּען זיך מיר, איך וויל נאָך שלאָפען — נאָר איך דערהער דעם טאַטענס קול קראַפּענדיג מיר אין צימער.

— זוסיל, זוסיל, פערגעס ניט אַז היינט איז „שביעי של פסח"...

יצחק וויערניקאָווסקי.

פּעלעטאָן.

ויהי בחצי הלילה.

און ס איז געווען די האַלבע נאַכט פון פסח!

זיצען ביז האַלבע נאַכט און נאָך שפּעטער איז ביי מיר ניט קיין חדוש, דען אַ יוד איז בכלל געוואהנט צו זיצען שפּעט ביי דער נאַכט. „אומות העולם" זענען גרויסע בעלי הוצאות אויף עסען און טרינקען און קליינע בעלי הוצאות אויף ליכט און גאַז. יודען זענען פּערקעהרט: קליינע בעלי הוצאות אויף עסען און טרינקען, נאָר גרויסע בעלי הוצאות אויף ליכט און גאַז... אומות העולם לעבען מיט אַ אָרדענונג, אַרבייטען מיט אַ אָרדענונג, עסען אין דער צייט, טרינקען אין דער צייט, ווהען און שלאָפען אין דער צייט. דער אונטערשיעד צווישען טאָג און נאַכט, איז כמעט ווי בעשאַפען ניר פאַר זיי. אַ יוד אָבער לעבט ניט אין דער צייט, עסט ניט, טרינקט ניט אין דער צייט, און — שלאָפט ניט אין דער צייט. אַ גוישער בעל מלאכה אַרבייט ניט אַזוי פיעל ווי אַ יוד, בלענדט ניט די אויגען דורך נעכט, און דאָך לעבט ער אביסיל בעסער און שענער פון אַ יודישען בעל מלאכה, וועלכער האָרעוועט איבער די כחות, זיצט אַוועק ביי דער אַרבייט גאַנצע נעכט, און דאָך, ווי ס'זינגט זיך אין די ליעדליך

„אַ גאַנצע וואָך זיצט אַ שניידער גייט, און גייט,

און אַז—ס'קומט אויף שבת— האָט ער גיט קיין ברויט"

דאָס איז אַ בעל מלאכה. אַ יודישען „קרעמער" אָבער, איז נאָך ערגער. אַ יודישער קרעמער איז גאָר אַ פערפאַלענע נשמה. ער — ווען ער איז אפילו רייך — ווייס בפירוש ניט פון קיין לעבען. ווי נור טאָג, עס איז נאָך פינסטער אין דרויסען, גאָט, ווי מע זאָגט עס, שלאָפט נאָך, ער איז שוין אויף, ער עפענט שוין די קראָם; ביי דער נאַכט די גאַנצע וועלט שלאָפט שוין, ער, זיצט נאָך אַלס אין קראָם...

אַזוי לעבט אָב אַ יוד זיין ביסיל יאָהרען: האָט ניט קיין טאָג, האָט ניט קיין נאַכט.

און ווי אַלע יודען אַזוי איך אויך.

אַ קינד זייענדיג, קוים אַרומגעגאַנגען אויף די פיסליך האָב איך שוין געלערענט אין חדר שפּעט ביי דער נאַכט. אונזערע שכנים'ס קינדער, וואַינקען דער ערשטער און וואַינקען דער צווייטער, צוויי וואַינקעס, אין איינע יאָהרען מיט מיר, נאָר צוויי מאָל אַזוי די גרויס און פינף מאָל געזונטער פון מיר, פלעגען שוין דאָס דריטע מאָל זיך איבערקערען אויף דער אנדער זייט, בעת איך, אַ דאַר, מאָגער, אויסגעווייקט יודיש יונגעל'ע, פלעג זיי שלעפען אין דער בלאָטע, שפּעט ביי דער נאַכט צוריק פון חדר... אַז איך בין אַ ביסל אונטער־געוואַקסען בין איך געוואָרען אַ מתמיד, און אַליין אין בית המדרש געלערענט גמרא דורך נאַכט! געלערענט מיט חשק, מיט התלהבות, מיט אַ נגון, ניט אַרומגעקוקט זיך ווי די נאַכט איז אַריבער... דערנאָכדעם.. בין איך געוואָרען אַ משכיל, אָנגעהויבען אַריינקוקען אין די קליינע ספרים'ליך און מיט דעמזעלביגען חשק, ווי פריהער ביי דער גמרא, איבערגעזעסען דורך נאַכט אויף השכלה ספרים. דערנאָך... פערוואַרפען דאָס ביסיל יודישקייט, און מיט נאָך מעהר חשק, מיט זעלטענער, אונגלויבליכער פלייסיקייט, דורך נאַכט גע־מאַכט „זאַדאַצעס", געחזרט לאַטיינישע און גריכישע ווערטער... דערנאָכדעם...

דערנאָכדעם... בין איך גאָר קליגער געוואָרען... אַוועקגעוואָרפען אָן אַ זייט אַלע ספרים, אַלע ביכער — אַיס די קליינינקע „אותיות'ליך" הן יודישע, הן גוישע... און אַ ביסיל פרעהליכער פערבראַכט די נעכט... געשפּעלט אין קאָרטען ביז העלען טאָג. געטאַנצט אין קלוב ביז אין דער פריה... דערנאָכדעם.. בין איך געוואָרען ב"ה אַ לעהרער ביי יודען. ווי מען זאָגט עס, אָבגעגעבען „שטונדען" ביי יודען, פאַר פינף רובל אַ חודש געלערענט מיט שילער ביז האַלבע נאַכט דערנאָכדעם, פערשטעהט איהר אַליין, האָב איך חתונה געהאַט, און בין געוואָרען דאָס וואָס איך האָב בעדאַרפט ווערען, געמוזט ווערען וואָס ס'איז געווען אָנגעשריבען פון ששת ימי בראשית אַז איך זאָל עס ווערען — דאָס היסט — איך בין געוואָרען אַ „קרעמער" ביי יודען און ווי אַלע יודישע קרעמער, געזעסען אין קראָם, ביז האַלבע נאַכט. היינט בין איך „ב"ה" אַ שרייבער ביי יודען, שרייב מאמרים פאַרן „יוד"ען און פאַר נאָך אַללערליי „לשון־הקודש'ע" און „גוישע יודען" און בלענד ווייטער די אויגען ביז נאָך האַלבע נאַכט...

אָט אַזוי האָב איך מיר אָבגעלעבט מיין ביסיל יאָהרען, מעהרער ביי נאַכט ווי ביי טאָג, און ווי יעדער יוד ניט געוואוסט ניט פון טאָג ניט פון נאַכט..

און אַזוי בין איך מיר געזעסען אויך „בחצי הלילה" אין די האַלבע נאַכט פון פסח

איך האָב שוין לאַנג אָבגעפּראַוועט דעם סדר, אָבגעזאָגט די ערשטע העלפט הגדה, אויסגעטרונקען די ערשטע כוסות, אויפגעגעסען די מצה מיט'ן מרור מיט כורך, אפילו פון אפיקומן אַ ברעקיל ניט איבערגעלאָזען, די גאַנצע היז געזינד זענען שוין לאַנג אַנטשלאָפען געוואָרען, נאָר איך אַליין, זיץ נאָך אַלס ביי'ן טיש, טרינק ניט דעם פערטען כוס, און וואַרט... אויף „אליהו הנביא"!

זיין כוס איז אָנגעגאָסען מיט'ן בעסטען כרמל וויין, די טהיר איז אָפען און איך וואַרט אויף איהם.

אין מיין לעבען האָב איך שוין פיעל מאָל אויף איהם געוואַרט נאָר עס האָט ניט געהאַפּט קיין געדולד דערוואַרטען זיך, היינט אָבער האָב איך ביי זיך פעסט בעשלאָסען — וואַרטען — אפילו דורך נאַכט. ער איז מיין ליעבלינגס נביא, פון קינדווייז אויף איז ער מיר ליעב און הייליג; ער ווייס אַלעס וואָס עס טהוט זיך ביי יודען, וואָס פּאַסירט זיך מיט יודען, וואָס ס'וועט ווערען פון אונז; איך מוז איהם זעהען און פרעגען פיעל, פיעל..

מען זאָגט, פערצייטען פלעגט ער שטענדיג זיין צווישען יודען, אין גוטע און אין שלעכטע צייטען. אין שלעכטע צייטען פלעגט ער זיי טרייסטען — אין גוטע צייטען דערמאָהנען דאָס צייטען בייטען זיך... אויף יעדען „ברית", אויף יעדער חתונה זאָגט מען — עס שטעהט אפילו אין ספרים — פלעגט ער זיין. אך, די גוטע אליהו הנביא'ס צייטען זענען פאַרביי. היינט, האָט ער זיך דערווייטערט פון אונז. אויף קיין ברית'ן, חתונות זעהט מען איהם שוין ניט. אַ מאָל אַז אַ קינד איז געבאָרען געוואָ־ען ביי אַ יודען האָט מען זיך סתם געפרעהט מיט איהם. אַ מיידיל — איז אייך געווען אַ גרויסער מזל טוב, נאָר אַ „יונגיל" אַוודאי. מיט גרויס שמחה האָט מען איהם געמאַכט פאַר אַ יודען. מען האָט גאָר ניט געזאָרגט פאַר דעם נייעם יודען וואָס מיט איהם וועט ווערען: זיין וועג איז געווען גרייט, קלאָר, „לתורה, לחופה ולמעשים טובים". מען האָט פריהער געוואוסט אַז דאָס קינד וועט לערנען תורה ביז 16 יאָהר, ביז 18 יאָהר, דערנאָך וועט ער חתונה האָבען, עסען קעסט און ווערען אָדער אַ רב, אָדער אַ סוחר, ער וועט זיך לעבען אביסיל ערגער, אביסל בעסער, אָרים אָדער רייך, נאָר ווי גאָט האָט געבאָטען. פון דאגת הפרנסה האָט מען כמעט ווי ניט געוואוסט. פרנסה איז דאָך געווען, איבערהויפּט זענען געווען די בעדערפ־נישען זעהר קליין... אַ יוד האָט ווינציג געוואָלט, ווינציג געפאָדערט פון לעבען, און ממילא, ווינציג געדאַרפט.

היינט אויף ברית'ן זעהט איהר נור פערפינסטערטע, ערנסטע פערזאָרג־טע פּנימ'ער. דאָס קינד איז ערשט געבאָרען געוואָרען, און טאַטע מאַמע הויבען שוין אָן דאגה'ן וועגען איהם, וואָס וועט פון איהם ווערען? -- אַ מאָל פלעגט מען זאָגען: קליינע קינדער — קליינע דאגות, היינט קען מען ניט עס זאָגען. היינט איז — קליינע קינדער — גרויסע דאגות. באַלד דאגה'ט מען: וואָס וועט זיין פון איהם? וואו וועט מען איהם אהינטהון? ווי וועט מען איהם מגדל זיין? — לתורה? — פון יודישער — פון אונזער תורה, רעדט מען דאָך אַוודאי ניט, די גאַנצע דאגה איז וועגען דער גוישער תורה: ווער ווייס צי וועט מען איהם קענען אַריינגעבען אין גימנאַזיום? — עס איז היינטיגע צייטען אַזוי שווער, אַזוי שווער... מען דאַרף האָבען נור 5-ען אויף די עקזאַמענס, דערצו געלט, מיט שטאַרקע פּראָטעקציעס... ניט יעדער איז דערצו זוכה. — לחופה? — ווער ווייס, צי וועט מען עס דערלעבען. פריהער פון 28 יאָהר,

וועט ער דאָך געוויס ניט חתונה האָבען, אפשר נאָך צו 38 יאָהר. און אפשר טאקי גאָר ניט חתונה האָבען. היינטיגע-צייטען איז עס ביי יודען גאָר ניט זעלטען... „ולמעשים טובים" נאָר וועגען דעם קלערט מען ניט. נאָר אויף יעדען ברית אין אַ אינטעליגענטער פאמיליע געהט שטענדיג אריבער דער שמועס וועגען דעם, צי האָט מען דאָס רעכט צו מאכען דאס נייגעבאָרענע מענשעלע — פאר אַ יודען: ווער ווייס, צי טהוט מען איהם אַ טובה דערמיט... און יעדער טראכט ביי זיך אין הארצען — ניט שטארק פרעהליך. ניטאַ, ניטאַ אליהו הנביא.

אויף חתונות קענט איהר געוויס זעהען אלעס: דעקאָלטע ווי אין אַ פאריזער קאפע שאנטאן, באלנע קליידער אקארסט פון נאָדעל ארויס נאָך דער לעצטער, גאָר דער לעצטער מאָדע: „טענץ" פון אלע פעלקער, פוילישע, קאָזאצקע, אונגארישע איספאנישע... צערעמאָניעס, ווי ביי אַ קייזערליכען הויף, שאפערין שאפערינעס, פערפוצטע, לייב-פאשזען וועלכע טראָגען נאָך די „שלעפע" פון דער כלה'ס קלייד, פראנטען מיט פראנטיכעס אַ גאנצע וועלט. היינט שאמפאנער, מיט טאסטען, מיט „פאָזדראוולעניעס" לכבוד חתן כלה, און פון די יונגע לייט אלע, דאס עס זאָל זיך ערפילען אין זיך, די ווינשען פון וועלכע ליעבען זיך... אלעס אלעס וועט איהר דאָ זעהען. דוכט זיך שטארק פרעהליך נאָר „אליהו הנביא" זעהט איהר דאָ ניט. קיין אמת'ע שמחה... גאָר ניט. דער חתן, דאָס רוב אַ מענש אין די יאהרען אַ אָבגעלעבטער אין גאנצען, אָבער אויפ'ן בעסטען אופן, אויף דער העלפט, האָט שוין דורכגעמאכט אויף זיין לעבען שענע עטליכע „ראָמאַנען" מיט אלע מעגליכע פרושים.. די כלה, אויך ניט קיין תמעוואטע מיידיל, דאָס רוב אויך מיט אַ צערבראָכענעם הארצען, מיט פערשוואונדענע האָפנונגען... זי, ווי דער חתן, זוכט אויך מעהרער „געלט" ווי הארץ; די מחותנים, ווייסען אוודאי וואָס פאר אַ סחורה זיי פערקויפען איינער דעם אנדערען, און האָבען שטארק מורא טאָמער חלילה האָבען זיי „פערנארט" זייער „סחורה". בכלל איז אַ שידוך היינטיגע צייטען, מעהר געשעפט ווי פּאָעזיע. און אַ חתונה, איז פערגליכען מעהר צו אַ „סדיעלקא" ביים נאָטאריוס ווי צו אַ שמחה... און ווי יעדעס געשעפט איז זי פערבונדען מיט גרויסע ריזיקאַ מיט „שלעכטע וועקסלען", מיט מעגליכע באנקראָטען... מיט אויסצאהלען 10 קאָפּיקעס פאר' רובל... און צו דעם אלעם, טאקי ווידער, די וויסטע דאגת הפרנסה קיין „קעסט איז ניטאָ היינטיגע צייטען. און אויף מאָרגען נאָך דער חתונה ווערט דאָס „פאר-פאָלק" גאָר גרויסע בעלי הוצאות, און די צייטען זענען שווער, שרעקליך שווער. מיט דעם נדן געלד וועט מען בעדארפען אָבצאָהלען די פריהערדיגע חובות, און מיט וואָס וועט מען לעבען ווייטער? קיינער רעדט עס ניט אויס, קיינער זאָגט עס ניט אויס, נאר יעדער טראכט עס, יעדער פיהלט עס.. און די שמחה איז פערשטערט. אוים שמחות פון יודישע חתונות היינטיגע צייטען, אליהו הנביא שטעקט אפילו ניט אריין אהין.

היינט אז מען וויל איהם זעהען וואו נעמט מען איהם?.. וואו בעגעגענט מען איהם?

און זעהן וויל איך איהם, מוז איך איהם. איך מוז זיך מיט איהם דורכרעדען, דורכשמועסען, אייניגע זאכען פרעגען. אפשר וועל איך בעקומען אַ אנטווארט, אַ תשובה. ער איז דאָך דער „מלאך השלום", ער איז דאָך דער שליח וואס וועט אונז קומען אנזאגען די גוטע בשורה פון אונזער בעפרייאונג, פון אונזער פעראייניגונג... איהם, דארפען מיר איצטער האבען אמנייטהיגסטען. „ער" איז אונז איצטער, געראדע איצטער, נייטהיגער פון אלעם. דען אלעס, אלעס האבען מיר: געלד, הארץ, נשמה, שכל... ברוך השם, גאנץ גענוג, פיעל מעהר אפשר ווי ביי אנדערע פעלקער, אין אלע אופנים אבער גאנץ גענוג אום צו לעבען ווי מענשען ביי זיך אין דערהיים.. . נאר איינס פעהלט אונז, וואס איז שטארק נייטהיג: „אחדות" „שלום" פעהלט אונז. און דורך דעם ווערט אַ תל פון אונזער הארץ, פון אונזער נשמה, פון אונזער שכל און טאקי אויך פון אונזער געלד.

און דער „פסוק" דערצעהלט אונז: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ד׳ הַגָּדוֹל. וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים, וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם" דאס הייסט: איך וועל אייך שיקען אליהו הנביא פאר דעם גרויסען טאג פון אייער בעפרייאונג, און ער וועט אומקעהרען די הערצער פון די עלטערן אויף זייערע קינדער, און די הערצער פון קינדער אויף זייערע עלטערן"... עס שטעהט ניט געשריבען, דאס פאר דעם גרויסען טאג פון „קבוץ גליות" וועט זיין אַ גרויס גרעטעניש, אַ יאהר פון משא ומתן, סוחרים און פאדריאדציקעס און מעקלערס וועלען פערדינען פיעל געלד... עס שטעהט נור געשריבען: דאס אליהו הנביא וועט קומען און וועט אומקערען די הערצער פון די טאטעס אויף די קינדער און פון די קינדער אויף די טאטעס.

און דער „גרויסער טאג", האט שוין לאנג געדארפט קומען, עס איז איצטער, מעהר ווי אלע צייטען, מעגליך דאס ער זאל קומען, ער זאל, ער דארף, ער מוז קומען, אלעס איז שוין פארטיג, אלעס גרייט. כמעט 2 צעהנדלינג יאהר ריכטען מיר זיך אויף איהם... דאס הייסט מען ווארט שוין לאנג לאנג . . . נאר די לעצטע 2 צעהנדלינג יאהרען „ריכט" מען זיך טאקי אויף איהם, איבערהויפט אין די לעצטע דריי יאהר גרייטען מיר זיך צו דעם „גרויסען טאג", מיר געוועהנען זיך מיט דעם געדאנקען פון „קבוץ גליות", מיר גלויבען, מיר האפען, מיר חלומ'ען פון איהם, מיר טראכטען וועגען איהם, מיר ווארטען איהם אלע מינוט, אלע ווייל... נאר וואו איז ער, אליהו הנביא, דער מלאך השלום", וואָרום קומט ער ניט אומצוקעהרען די הערצער פון די קינדער אויף די טאטעס, און פון די טאטעס אויף די קינדער? וואס ווארט ער? ווארום איז ער מעכב די גאולה?

אך! מען איז ניט מעהר ווי אַ זינדיגער מענש, און ניט ווילענדיג פאלט אַ מאל אריין אַ ספק אין פיעל הבטחות. איך ווייס, דאס עס איז אַ זינד פאר זיין ליעבען נאמען! נאר צייט-צו-צייט דוכט זיך מיר, אז דאס אלעס איז נור אַ משל, אַ מעשה, וואס אַ מאל איז זי געווען, אמאל האט עס געטראפען, און מעהר וועט עס שוין ניט זיין, וועט עס זיך ניט טרעפען. צייטענווייז, האב איך זיך מישב געווען פון דעם אלעם, עס גלויבט זיך ניט דאס „אליהו הנביא" זאל איבער קומען צו אונז. דוכט זיך, מיר זענען צווישען זיך אזוי מאוס צוקריגט און צוריסען, אזוי פיעל אבגעזאנדערט איינער פון דעם אנדערען, דאס ס'איז גאר אונמעגליך אז ס'זאל ווידער ווען ס'איז ווערען ביי אונז אַ שטיקיל אחדות. „אליהו הנביא" וועט שוין ניט קענען העלפען, שוין צו שפעט... צו פיעל האבען מיר זיך אריינגעלאזען אין אלערליי מחלקת, צייטענווייז דוכט זיך מיר, דאס ניט נור „אליהו הנביא" אפילו דער „רבינו של עולם" אליין וועט שוין אויך ניט קענען העלפען. דען ווען „ער", דער בעשעפער פון דער וועלט אליין, זאל קומען און וועלען מאכען אַ שלום צווישען זיינע ליעבע יודעליך, וואלטען זיך געוויס געפונען אזוינע „פייערדיגע חסידים" וואס וואלטען איהם געענטפערט דאס אין „אזוינע" זאכען, איז ער קיין בעל דעה ניט. ער איז אַ גאט פון „כשר און טרפה", אַ בעל דעה איבער אַ מילכיגע לעפיל און אַ פליישיגען טעפיל, אַ תקיף אין גיהנם און גן עדן, אַ מיוחס אין „ונתנה תוקף", נאר אין קהל . . . „בלא". אין קהלישע זאכען דארף ער זיך ניט מישען. אויף דעם זענען דאָ רבנים, גוטע יודען, שטאדט-בעלי בתים... ווי קומט ער אבער דערצו? עס איז גאר ניט זיין עסק.

און חוצפא, זאגט די גמרא, עזות, אפילו כלפי שמיא מהני, העלפט אפילו אנטקעגען גאט אליין אויך... מיט אזוינע הייליגע עזות-פנימער, וועלכע זאגען, אז צוליעב „גאט" מעג מען אפילו „איהם" אליין אויך ניט הערען — איז שווער, זעהר שווער אויסצופיהרען. וואס זשע וועט קענען מאכען מיט זיי אליהו הנביא? איהם וועט מען דאך געוויס קענען ענטפערן דאס ער איז ניט קיין בעל דעה. אייניגע וועלען געפינען, דאס ער איז ניט פרום גענוג, ער איז געווען אויף אַ ברית ביי „ציוניסטען", מען האט איהם אפילו בעמערקט אויף אַ חתונה וואו עס האבען געטאנצט בחורים מיט מיידליך.. איהם קען מען אפילו שרעקען מיט אַ „דאנאסיר", דאס מען וועט אנווייזען, וועמען מען דארף... אז ער מיט זיינע איידעען, טראגט אריין אַ סומאטאכא, אַ צומישעניש אין קהל, און רייסט אב דאס פאלק ישראל פון זייערע שטענדיגע געשעפטען.. נאך מעהר, מען קען אַ וווינק געבען, דאס זיינע געדאנקען קענען שאדען דער מלוכה.. אויף איהם וועט מען זאגט עס, איז שוין פאראן פיעל בייצען, מען דארף גאר ניט האבען קיין גרויס עזות פנים, אפילו אַ וויסטער חניאקיל, אַ קליינשטערטילשער חצוף קען איהם אויך פערשטאפען דאס מויל, און ווייזען וואו דער „אוריאדניק' וואהנט...

און אין פסוק שטעהט דאך געשריבען; איך וועל אייך שיקען אליהו הנביא, פאר דעם גרויסען טאג פון „קבוץ גליות", ער וועט אומקעהרען די הערצער פון די עלטערן אויף זייערע קינדער, און פון די קינדער אויף זייערע עלטערן.

ניין, איך וויל איהם זעהן, איך מוז איהם זעהן, איך בעדארף איהם פרעגען: ערשטענס, ווען וועט ער שוין אמאל קומען, און אז ער וועט שוין קומען, „במה כחו גדול", מיט וואס איז זיין כח אזוי גרויס אום אומצוקערען די הערצער פון די קינדער אויף זייערע עלטערן און פון די עלטערן אויף זייערע קינדער. און וואס ס'איז נאך שווערער: אומצוקעהרען די הערצער פון „ברידער" אויף „ברידער", פון חסידים אויף מתנגדים, פון מתנגדים אויף חסידים, פון פרומע אויף משכילים, פון משכילים אויף פרומע, פון ציוניסטען אויף אנטי-ציוניסטען, פון אנטי-ציוניסטען אויף ציוניסטען, פון קולטורנע אויף פאליטישע, פון פאליטישע אויף קולטורנע... איבערהויפט ווי אזוי וועט ער איבערקעהרען די הערצער פון די רייכע אויף די ארימע...

איך מוז איהם זעהען, איך מוז איהם פרעגען, איך גלויב, דאס ווען ניט ווען, נאר איצטער אין די לעצטע יאהרען, אין די לעצטע „פסח'ן" איז ער געוויס דאָ צווישען אונז. אין יעדער יודישער שטוב זענען דאָ „חובבי ציון", „ציוניסטען אלערליי" אדער אזוי נאציאנאליסטען, ווען ניט דער פאטער, איז אַ זוהן, אַ טאכטער, אַ אייניקיל... אַ שטוב אהן ציוניסטען אהן חובבי ציון — איז היינט גאר ניטאָ ביי יודען, אין יעדער יודישער שטוב, ווארט מען אויף „אליהו הנביא", מען ריכט זיך אויף איהם, מען חלומ'ט... מען גלויבט, מען האפט, דאס אין גיכסטען, אט, אט וועט ער קומען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין „אליהו הנביא'ס" כוס איז אנגעגאסען פיל מיט'ן בעסטען כרמל וויין, די טיהר איז אפען, אויך מיין הארץ איז אפען. איך גלויב, איך האף.. און זאג מיט גרויס כונה, מיט התלהבות:

לשנה הבאה בירושלים! לשנה הבאה בירושלים!

איך פיהל, אז אליהו הנביא קומט... ער קומט...

א. ל. לעווינסקי.

Verlag „Achiasaf". Verantwortlicher Red. M. Berkowicz. — Herausgeber u. Buchdrucker Josef Fischer Krakau.

לכבוד פסח

יודישע פאָלקסשפּריכווערטער און רעדענסאַרטען.

גיזאַמעלט פֿון מ. ספּעקטאר.

1) ראש חודש ניסן איז אַ טייערער ביסען.

2) אין ניסן איז גוט צו שטאַרבען אָבער נור פֿאָר יענעם.

3) ראש חודש ניסן לעגט מען דעם קאַנטשיק אונטערען קישען; ראש חודש אייר נעמט מען דעם קאַנטשיק אַ פֿייער.

4) ער בלאָזט זיך ווי אַ אינדיק פֿאַר פּסח.

5) אַז עס זאָל ניט קומען דער ליעבער פּסח וואָלט מען פֿון בלאָטע ניט אַרויס.

6) וואָס פֿאַר אַ פּורים אַזאַ פּסח [1].

7) אַ יום טוב זעקיל פֿאַר פּסח רייסט זיך און אַ בעל-תפלה אום ראש השנה ווערט הייזעריק.

8) אויף מצות און תכריכים מוז זיין.

9) אַז מען האָט אויף פּוּ׳ים יסורים איז אויף פּסח חושך.

10) פֿאַר פּסח דרעהט זיך ביי די ווייבער דער שלייער.

11) ווי דאָס ווייב איז אַ מלכּה אַזוי איז דער מאַנן אַ מלך.

12) מצות און וויין מוז זיין, שמאַלץ און אייער ניט זייער.

13) דאָס מעג מען שוין פֿערברענען מיט דעם חמץ [2].

14) ער זיצט ווי אַ מצה-בעקער [3]

15) פֿיער פֿאַר פֿאַרצעלייענע פּסח׳דיגע פּילאַנקעס [4].

16) געאַרבעט ווי די יודען אין מצרים.

17) אַ חתן נעמט מען ניט צו די עשר מכות.

18) עס איז דאָ פֿון שאר ירקות [5].

19) מען מיינט ניט די חרוסת נור די ארבע כוסות.

20) פּרעות מכות אויף איהם.

21) עס איז ביי איהם פּיתום מיט רעמסס [6].

22) ער פֿרעגט אַ קלאָטצ-קשיא.

23) אַ גאַנצער חד גדיא [7].

24) אַ חמיץ-דיגער ברכו.

25) אַ חכם פֿון דער „מה נשתנה" אַרויס.

26) אַז מען צעהלט ספירה קומט אויף די כלי זמר אַ פּגירה.

27) ער גיט אַוועק דאָס וואָס מען וואַרפֿט פּסח פֿון גלאָז [8]

28) מען מיינט ניט די הגדה נור די קניידליך.

29) „אַ כשר׳ן פּסח" ווינשעוועט „דער יוד" אַלע יודען.

דער סדר טיש.

(צום 3 בילד).

דער סדר טיש. דער בעל-הבית זיצט אויף דעם היסבּ־בעט געמאַכט פֿון אַ גרויסען קישען. אויף צוויי שטילען ביים טיש זיצען די פֿרוי מיט די קינדער און אורח אויף יום-טוב, דאָס עלטערע יונגעלע און אַ נייע מאָדנע שליאַפּקעלע האָט אויסגעצייכענט געפֿרעגט דעם טאַטען די „פֿיער קשיות", דעם אַפּיקומן האָט שוין דער טאַטע נאָך פֿריהער באַהאַלטען אונטערן קישען, דאָס יונגעלע איז שוין אַ בחור׳יל געוואָרען ער לערנט שוין ביי אַ גמרא מלמד, איהם פּאַסט שוין ניט פֿאַר זיינע יאָהרען זיך מאַכען נאַריש און אַרויסגנבע׳ן דעם אַפּיקומן, דאָס האָט ער געטהון פֿאַר אַ פּאָר יאָה־ען פּסח, איצט האָט אויף זיך גענומען די ראַליע דאָס יונגע־ע שוועסטעריל. אין דער צייט ווען אַלע זאָגען פֿריע ליך די הגדה, גנב׳עט זי זיך צו צום „היסבּ־בעט" וואו עס ליגט באַהאַלטען דער אַפּיקומן. אַלע בעמערקען דאָס, נאָר יעדער מאַכט זיך ניט וויסענדיג, ניט זעהענדיג און דאָס קינד שפּיעלט די ראַליע אויסגעצייכנט קוקענדיג אויף דעם בילד דערמאַנען מיר זיך אָן פֿאָלגענדען געדיכט פֿון נאלדפֿאדען:

גנעקוועט צו די אויגעליך
צו יעדענס טאַטענס ריהרען זיך
און מיט ציטערדיגע פֿינגערליך
האָט ער „עפּיס" געזוכט..

אויף זיינע בלייכע ליפּעליך
איז פּלוצלונג אַרויס אַ שמייכעלע,
עס קלאַפּט איהם שטאַרק זיין הערצעלע
און טהוט זיך גיך אַ האַפּ...

און דאַ איז פֿרעהליך מוראדיג:
מען זופּט דעם וויין פֿון ראָזשענקעס
מען שלינגט די הייסע קוגעליך
מען פּלוידערט און מען עסט.

דאָס קינד איז אויך שוין לעבעדיג
די בעקעלעך פֿלאַמען פֿייערדיג...
דאָס הערציל טאַנצט צופֿרידענדיג
די מעשה איז שוין געמאַכט.

די אויגעליך בלישטשען מזריש...
ער קוקט צום פֿאָטער לאַבענדיג,
ווי איינער רעדט: „אוי פֿאָטעריל
האָב איך דיר אָנגעפּיפּט!!!"

נאָך דעם עסען ווי דער סדר איז,
דרעהט זיך דער טאַטע זיכערליך,
דעם אַפּיקומן זוכענדיג,
ער זוכט — ער איז נישטאָ! —

„האָ" טרעפֿט דער טאַטע לאַכענדיג —
„דו האָסט איהם קליינער שיבעניק
„אַרויס געגנב׳ט קינצענדיג
„עס וואַקסט אַ מאַלאַדיעץ!" —

„דערפֿאַר נאָך פּסח איה״ש
„האָסטו ביי מיר אַ זייגעריל.
„אַ זילבער׳נעם?" — „אַ זילבער׳נעם!"
— אַיין עדות, מאַמע זיי!

און די מאַמע קוועלט — „מיין קריישיל!
„עס זאָל מיר זיין פֿאַר דיין חכמה-לע!
„איבער אַ יאָהר דערלעב מיר ז׳הנאָני
און ווייטער טהו אַזוי!"...

[1]) אין אוקריינע זאָגט מען: „יאַקע פּורים טאַקע פּסח".

[2]) אָפּגע רע, אַמוס רע, אַלטע זאַכען פֿון וועלכע מען קען שוין קיין נוצען ניט האָבען.

[3]) ווייל אַ גאַנץ יאָהר געהט ער אַרום ליידיג.

[4]) מיט די פֿינף ווערטער וואָס אַלע הויבען זיך אָן מיט אַ „פּ" און „פּ" פֿייווען זיך קינדער איינס דאָס אַנדערע גיך רעדען.

[5]) אַ כלה וואָס אויסער נדן האָט זי נאָך מעלות.

[6]) ווען איינעם געהט גוט אָדער ער וואָהנט אין שענע צימער.

[7]) ווער עס איז ביי זיך אַ גדלן.

[8]) וואָס מען גיסט אָב פֿון כּוס ביי דצ״ך עד״ש באח״ב". דאָס זאָגט מען ווען אַ קאַרגער שענקט עפּיס

!! נייעס !!

אַפּאַראַט פֿיר ליידענדע אויף מעדידען אונד פּוקלעס, וועלכער היילט גרינדליך אָהנע אָפּעראַציע.

פּרייז מיט איבערזענדונג 2 רוב׳ 50 קאָפּ׳.

D. Moszkowski, Warschau, Muranow 16.

שענע פּרעזענטען צו בר-מצוה און דרשה געשאַנק!

תפילין זעקלעך פֿון 50 ביז 75 קאָפּ׳ טלית זעקלעך פֿון 1,25 ר׳ ביז 1,75 ר׳ טישטיכלעך צו דעקען חלה אויף שבת, יו״ט און פּסח מיט 14 ריסונקעס פֿון 1,25 ר׳ ביז 2 ר׳ אַ שטוק אַלעס פֿון סאַמעט פֿערשיעדענע פֿאַרבען זעהר פּרעכטיגע ריסונקעס און שריפֿט. סוחרים בעקומען ראַבאַט! פֿאַר דעם נאָמען און פֿאַמיליע אויפֿדרוקען 30 קאָפּ׳. אַדרעס:

L. Mowszowitz, Warszawa.

מודעות (אַנאָנסען)

און אַבאָנעמענט אויף „דעם יוד" אין אָדעסאַ

נעהמט אָן ה׳ י. סווערזינסקי.

מיין אַדרעס:

I. SWIERZYNSKI, Odessa,

Bazarnaja 58

נור מיט עטליכע רובל

קען יעדער מענש ביי זיך אויפֿ׳ן אָרט אַ גוטע פּרנסה איינפֿיהרען, אַזוי ווי איך גיב צו ערקלערען דורך אַ בריעף נעגען אַ 7 קאָפּ׳ מאַרקע

אַדרעסירען:

Warschau, Russie. Post-Restant, Mr. I. Naiditsch.

געזעלשאפט „כרמל“ ווארשא

אויסשליסליכער פערקויף פיר גאנץ רוסלאנד

פון נאטירליכען וויין און קאניאק

וועלכער ווערד אויסגעארבייט

אין די וויינגערטנער

פון די

יודישע קאלאניעס

אין

ארץ ישראל

דער עטיקעט איז בעשטעטיגט פון דער רוסישער רעגירונג.

די מארקע איז בעשטעטיגט
דער רוסישער רעגירונג

„צו לויבען דעם כרמל-וויין און קאניאק איז גאנץ איבריג, וויל זייא זענען שוין אנערקאננט פון די גראבסטע פאכלייטע פיר איינציג נאטירליך און ריין און קעננען קאנקורירען מיט די בעסטע פראנצאזישע און אנדערע אויסלאנדישע פיינסטע סארטען“.

הויפט-קאנטאר אין ווארשא, נאלעווקי נ׳ 21, טעלעפאן נ׳ 1433.

אדרעססע פיר בריעף: Товаричество Кармелъ Варшава. פיר טעלעגראממען: Варшава Кармелъ.

אכטהיילונג פיר זיד-רוסלאנד אין אדעססא רישעליעווסקאיא אין דעם הויז פון ה׳ בארבאש:

אדרעססע פיר בריעף: Товарищество Кармелъ Одесса. פיר טעלעגראממען: Одесса Кармелъ.

צו אדרעססער ראיאן געהערען די גובערניעס: חערסאן, קישיניעוו, יעקאטערינאסלאוו, פאראלסק, קיעוו, חארקאוו, פאלטאווא, קרים און קאווקאז

אונזערע וויינען און קאניאקען בעקומט מען אין אלע וויינהאנדלונגען

כדי צו בעווארנען כרמל-וויין און קאניאקען פון נאכגעפעלשטע, פערקויפען מיר אונזערע וויינען און קאניאקען נור אין פלעשער פערזיגעלט מיט אונזער סטעמפעל און פערקניפט מיט דער פלאמבע פון „כרמל“.

גאלוואנישע אנשטאלט

יהושע טייטעלבוים ווארשא, דזיקא 18.

נימט אן צו פערגילטען, פערזילבערן, פערניקלען, אקסידירען אונד בראנזירען פערשיעדענע מעטאל-ארבייט. אויך ווערדען אנגענאממען אלטע זילבערנע אונד פערזילבערטע כלים אויפצופרישען וויא נייא, צו מעסיגען פרייזען, גאראנטירט פידדויערהאפטיגקייט. בריעף-אדרעסע:

Sz. Teitelbaum, Warszawa, Dzika 18.

כשר לפסח!

די בעוואוסטע אלס אלערבעסטע קאנדיטעריי

ש. שפיגעלגלאסס

ווארשא נאלעווקי 10.

פערפערטיגט די בעסטע אלער האנד קאנדיטעריי ארבייט צו ביליגסטע פרייזען, אין האפנונג דאס מיינע געערטע קונדען ווערדען העכסט צו פרידען בלייבען זא פראווינצער ווי היזיגע בעזוכער וועלכע בעקומען אין מיינע קאנדיטעריי ביז 12 צייטונגען אין פערשיעדענע שפראכען, פערבלייבע

אכטונגספאל ש. שפיגעלגלאסס.

פאבריק און סקלאד

פון פערשיעדענע היטע, צילינדערס און פערשיעדענע מיצען אויך אויסלענדישע. איין גרויסער אויסוואהל פון פערשיעדענע פאנטאזיע קינדער-מיצען.

אויך קען מען געבען פרעסען היטע און קליינע רעפאראציעס ווערען אין אויגענבליק אויסגעפיהרט.

בריעף-אדרעסע:

ELIASZ BROTSZEIN,

Warszawa 31 Nalewki, Nr. 31.

זעהר וויכטיג!

פיר ליידענדע אויף העמארידען און פוקלעס

אפאראט

וועלכער היילט גרינדליך אהנע אפעראציאן.

פרייז מיט פארטא 2 רוב׳ 50 קאפ׳.

Zakład optyczny, Herman Feldblum, Warszawa, Bielańska Nr. 7.

ערקלערונג צום אפאראט ווערט בייגעלעגט.

פריילינען און דאמען

קענען זיך אויסלערנען גוט שניידען און נייהען אין אקורצע צייט דורך בריעף אין זארגאן, רוסיש אין דייטש. די מעטאדע איז די בעסטע און די גרינגסטע. אפילו 12 יעהריגע מעדכען קענען זיך גוט אויסלערנען. אויף תשובה א מארקע. ניט זוימט און פרעגט אן ביי

Mme. Naiditsch, Dawid-Horodok, Gouv. Minsk, Russie.